

(ร่าง)

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

โครงการ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมในการ
เสริมสร้างศักยภาพประชาคมหมู่บ้านไม้สูง-บ้านปางคามน้อย
ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

โดย

นายชา คีรีเกิดเกียรติ และคณะ

ธันวาคม 2546

สัญญาเลขที่ RDG44N0060

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมในการเสริมสร้าง
ศักยภาพประชาคมหมู่บ้านไม้สูง-บ้านปางคามน้อย
ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

คณะผู้วิจัย สังกัด

1	นายชา คีรีเกิดเกียรติ	ชาวบ้าน
2	นายธนวัฒน์ ชมชื่นพฤกษา	ชาวบ้าน
3	นายสุวัฒน์ ทาคำมา	ชาวบ้าน

ชุดโครงการ การจัดการทรัพยากร

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ

ก

บทที่ 1 บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา	1
2. คำถามวิจัย	1
3. วัตถุประสงค์	1
4. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	2
5. กรอบแนวคิดในการดำเนินงาน	2

บทที่ 2 ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย	6
2. ความเป็นชุมชนและประชาคม	11
3. ลักษณะของประชาคม	12
4. องค์ประกอบของประชาสังคม	14
5. ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน	16
6. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน	18
7. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้	24
8. แนวทางการจัดประชาคมของส่วนราชการ	25

บทที่ 3 บริบทชุมชน

1. บ้านไม้สูง หมู่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน	26
1.1 ประวัติชุมชน	26
1.2 การปกครองของหมู่บ้าน	26
1.3 ที่ตั้งอาณาเขตหมู่บ้าน	28
1.4 ลักษณะภูมิประเทศ	28
1.5 สังคมและวัฒนธรรม	28
1.6 สภาพทางเศรษฐกิจ	29
1.7 ทรัพยากรธรรมชาติ	34

1.8 สภาพปัญหาของชุมชน	36
1.9 ผู้รู้/ผู้เชี่ยวชาญในหมู่บ้าน	36
2. บ้านปางคามน้อย หมู่3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน	38
2.1 ประวัติหมู่บ้าน	38
2.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง อาณาเขต	38
2.3 การปกครอง	39
2.4 ข้อมูลครัวเรือนบ้านปางคามน้อย	40
2.5 ทรัพยากรคนสร้าง	40
2.6 กลุ่มกองทุน	41
2.7 สภาพทางเศรษฐกิจ	42
2.8 วัฒนธรรมที่สำคัญในรอบปี	43
2.9 พิธีกรรมสำคัญในชีวิตชนเผ่ามูเซอ	44
2.10 ทรัพยากรธรรมชาติ	45
บทที่ 4 วิธีการดำเนินงานวิจัย	
1 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	50
2. ประเด็นข้อมูลสำคัญในการศึกษา	50
3. กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน	51
ช่วงที่ 1 กระบวนการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	51
ช่วงที่ 2 การดำเนินกิจกรรมเพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้	59
ช่วงที่ 3 สรุปประเมินผลการวิจัย	
บทที่ 5 ผลการดำเนินงาน	
1. การจัดการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของ 2 หมู่บ้าน	70
2. ศักยภาพและข้อจำกัดของ 2 หมู่บ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	75
3. การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยใช้กระบวนการประชาคมของ 2 หมู่บ้าน	77
4. สรุปผลการดำเนินกิจกรรม	96
บทที่ 6 สรุปและวิเคราะห์ผล	
1. สรุปผลการดำเนินงาน	99
1.1 การดำเนินงานโครงการวิจัย	99
1.2 สิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินงาน	100
1.3 สรุปผลการดำเนินงานทั้ง 3 ช่วง	100

1.4 ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	101
1.5 รูปแบบเครือข่ายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดขึ้น ที่นำไปสู่การเสริมสร้างประชาคมใน 2 หมู่บ้าน	102
1.6 ลักษณะของประชาคมของ 2 หมู่บ้าน ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย	103
1.7 ข้อคิดเห็นของชุมชนต่อลักษณะของประชาคมที่เข้มแข็ง	104
2. ปัญหา/อุปสรรค ในการดำเนินงานและแนวทางแก้ไข	104
3. ข้อเสนอแนะต่อโครงการวิจัยฯ	105
4. ข้อคิดเห็น ทิศทางการดำเนินงานพัฒนาต่อไป	105
5. บทเรียนเพิ่มเติมจากนักวิจัยและทีม	105
 แบบฟอร์มประเด็นคำถามในการเก็บข้อมูลครัวเรือน	 107
 ประวัตินักวิจัย	 110
 บันทึกท้าย เล่มจาก Node แม่ฮ่องสอน	 111

บทคัดย่อ

ประชาคมที่ได้ผ่านการดำเนินการในพื้นที่ตำบลปางมะฝ้านั้น มีการทำประชาคมหมู่บ้านในภาคกลางคืน โดยประกาศให้คนเข้าร่วม “ประชาคม” หรือ “ประชุม” เพื่อใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ได้ ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาในระดับหมู่บ้าน/ตำบล/อำเภอ โดยมีเงื่อนไขระยะเวลาดำเนินการประชาคมที่สั้นมาก โดยอาจจะเป็นเพราะความรีบเร่งในงาน ในคำสั่งของหน่วยงานราชการที่เข้ามาดำเนินการ

จากการพบปะหรือกับชุมชนพบว่ามีคนกลุ่มหนึ่งสงสัยไม่เข้าใจในที่มาที่ไป ความสำคัญที่ต้องดำเนินงาน เอาข้อมูลไปใช้อะไร อย่างไร ชาวบ้านสามารถติดตาม ดำเนินการได้อย่างไร จึงได้เชิญตัวแทนชุมชนมาร่วมแลกเปลี่ยนเพื่อจะค้นหาคำตอบ จากการทำประชาคมร่วมกัน 2 หมู่บ้าน 2 ชนเผ่า ได้แก่ บ้านไม้สูง ชาวไทยใหญ่ (ไต) และบ้านปางคามน้อย ชนเผ่าละหู่ (มูเซอดำ) โดยใช้การจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นประเด็นหลัก

ผลจากการดำเนินงาน “ประชาคม” พบว่า การดำเนินการประชามนั้นต้องมีประเด็นและประเด็นนั้นควรเป็น “ปัญหาร่วม” ของชุมชน กระบวนการของประชาคมประกอบไปด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ การดำเนินการร่วมกัน และการร่วมประเมินผลเพื่อการปรับปรุงอย่างไม่มีกรอบจำกัดทางความคิด

“ประชาคม” เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินการพัฒนา หากได้มีการใช้ให้ถูก และให้เป็นไปตามกระบวนการ ประชาคมเป็นเพียงเครื่องมือหรือวิธีการชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในชุมชนมานานที่ทำให้ชุมชนมีความรัก ความสามัคคี เกิดความสัมพันธ์ในชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ประชาคมเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งนั่นเอง

บทที่ 1 บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน และ 3 หย่อมบ้าน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ได้แก่ ไทยใหญ่ (ไต) มูเซอแดง มูเซอดำ ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม

ที่ผ่านมาคณะทำงานประชาคมจากส่วนราชการ ได้ดำเนินงานประชาคมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ซึ่งเป็นไปตามกรอบเวลาหรือคำสั่งจากทางราชการเท่านั้นและยังมีการกำหนดระยะเวลาโดยชาวบ้านยังไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อีกทั้งการทำงานยังขาดความต่อเนื่อง ทำให้เกิดความคลุมเครือในเรื่องของประชาคม ชุมชนขาดความเข้าใจและความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง อันแสดงถึงกระบวนการคิด การวางแผน และการติดตาม อันส่งผลถึงความยั่งยืนในการพัฒนา

จากประสบการณ์จริงในพื้นที่การทำประชาคม เพื่อวางแผนในระดับหมู่บ้าน มิได้ให้โอกาสชุมชนคิดร่วมกันมาก่อน และการดำเนินงานก็ดำเนินงานในระยะสั้น ๆ เพียง 4 ชั่วโมง ด้วยเหตุนี้เองจึงได้เกิดการปรึกษาหารือร่วมกันเกี่ยวกับสภาพปัญหาดังกล่าวระหว่างชาวบ้าน ผู้นำชุมชน กรรมการของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านไม้สูง และบ้านปางคามน้อย และเห็นร่วมกันว่าจำเป็นที่จะต้องค้นหารูปแบบการดำเนินงาน กระบวนการทำงานที่เหมาะสมในหมู่บ้าน ที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการดูแลตนเองได้โดยเริ่มจากการศึกษารูปแบบการจัดการป่าไม้ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนโดยตรง นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อที่จะพัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายประชาคมที่เข้มแข็งในหมู่บ้านต่อไป

2. คำถามวิจัย

รูปแบบและกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสม และนำไปสู่การพัฒนาประชาคมไทยใหญ่กับมูเซอดำควรทำอย่างไร

3. วัตถุประสงค์

1. เพื่อค้นหาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อนำศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และนำไปสู่ความเข้มแข็งของประชาคมหมู่บ้าน

3. เพื่อหารูปแบบและกระบวนการทำงานของประชาคมหมู่บ้านที่เหมาะสมของชุมชน 2 หมู่บ้าน ในการจัดการเครื่องข่ายทรัพยากรป่าไม้

4. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- คณะทำงานและชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างคณะทำงานกับชุมชน
- ได้แนวทางการทำงาน กระบวนการทำงานกับชนเผ่าไทยใหญ่ (ไต) และมุเซอคำ ในการสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรป่าร่วมกัน
- ได้พัฒนาศักยภาพคนในชุมชน ในรูปแบบกระบวนการแนวทางการทำงานกับชนเผ่า มุเซอคำและไทยใหญ่ (ไต) (เรียนรู้จากการกระทำ)

5. กรอบความคิดในการดำเนินงาน

5.1 เรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติกับวิถีชีวิตในชุมชน

ทรัพยากรป่าไม้กับวิถีชีวิตพื้นบ้านซึ่งได้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต จากทรัพยากรป่าไม้ชุมชนเองใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เช่น ความเชื่อเรื่องของผีน้ำ ผีป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ มีพิธีการบูชาเจ้าป่าเจ้าเขาในบริเวณที่ป่าสำคัญ เช่น ในพื้นที่ป่าบริเวณสถานที่ตั้งของหอเจ้าเมือง เป็นต้น

การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ผู้นำในชุมชนให้ความสำคัญกับผู้นำพิธีการทางศาสนา เช่น เผ่ามุเซอคำ มี “แกมป่า” (หมอผี) เผ่าไทยใหญ่ (ไต) มี “สลา” (“ผู้มีคธา” มีวัดเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ ต้องมีการรดน้ำคำหัวขอพร ก่อนที่จะถึงการเริ่มเทศกาล “กินวอ” (ปีใหม่ไต) ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพนับถือของคนในชุมชน

ในด้านอาชีพชุมชนเองได้ทำไร่แบบหมุนเวียน โดยใช้พื้นที่เพาะปลูกในปีหนึ่งแล้ว ปีต่อมาการใช้พื้นที่เพาะปลูกหมุนเวียนไปอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งคนในชุมชนเฉลี่ยพื้นที่ทำกิน 1 ครอบครัวย่อย 6 แปลง อาชีพเสริมในชุมชนอีกอย่างหนึ่งคือ เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว-หมู ชุมชนเอง มีการแบ่งพื้นที่เลี้ยงสัตว์และมีการล้อมรั้ว เพื่อให้เลี้ยงสัตว์ได้อยู่ในบริเวณพื้นที่ง่ายต่อการดูแล

จากประเด็นต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในเรื่องวิถีชีวิตกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ประเด็นสาระสำคัญในเวทีหารือแลกเปลี่ยนแนวคิดสู่มติภาคปฏิบัติ “เวทีประชาคม” คือ กระบวนการยอมรับของชุมชน

5.2 เรื่องการผสมผสานองค์ความรู้และวิธีการเรียนรู้

วิถีชีวิตชนเผ่าซึ่งจำเป็นต้องดำรงชีวิตประจำวันร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนเองใช้ทรัพยากรอย่างจำกัด การใช้พื้นที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียน เป็นแนวทางหนึ่งที่พื้นที่ทำกินได้ปรับสภาพดินตามกาลเวลา แต่พื้นที่ทำกินถูกจำกัดพื้นที่ในส่วนประชากรมีการเพิ่มจำนวนประชากรในชุมชน การใช้ทรัพยากรมีความต้องการที่เพิ่มมากขึ้น ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน ต้องมีการปรับปรุง

เปลี่ยนแปลงรูปแบบวิธีการให้เหมาะสมกับสภาพการของชุมชน ตลอดจนการสร้างตระหนักรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ได้ถ่ายทอดกันมาของแต่ละชนเผ่า การผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ และวิธีการใหม่ ที่จะต้องร่วมกันแลกเปลี่ยนหาข้อสรุปร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันจากการดำเนินงานและให้เป็นที่ยอมรับของชุมชน

5.3 เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ถือว่าเป็นหัวใจหลักของความสำเร็จที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมนั้นมีการทำอย่างต่อเนื่องได้ ดังนั้น เวทีชาวบ้าน “ประชาคม” การหารือร่วมกับบุคคลในชุมชนเองจึงเป็นหลักสำคัญในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน การสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ในการดำเนินการกิจกรรมนี้ การแลกเปลี่ยนพูดคุยในกลุ่ม ชุมชน ได้คิดค้นหาวิธีการสร้างความตระหนักรู้ยอมรับในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนโดยใช้วิธีการ “ประชาคม” ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันต่อไป

5.4 เรื่อง ขอบเขตการศึกษา

ด้านพื้นที่สถานที่ดำเนินการศึกษา

- บ้านไม้สูง (ชาวไต) หมู่ที่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน
- บ้านปางคามน้อย (มุเซอดำ) หมู่ที่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

ด้านเนื้อหา

- ประวัติหมู่บ้าน
- การปกครอง – ลักษณะการคัดเลือกผู้นำ/ระบบเครือญาติ/ลักษณะการอพยพในทะเบียนบ้าน ทร.13 – ทร.14
- กลุ่มองค์กรชุมชน
- กองทุนชุมชน
- วัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาชาวบ้าน
- อาชีพ ฤดูกาลการเกษตร
- การใช้ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละกลุ่ม/กำหนดการใช้/ปริมาณ/ขอบเขตผลผลิตจากป่า ผลกระทบในด้านบวกและลบต่อชุมชนและครอบครัว
- การศึกษา กระบวนการเรียนรู้ โรงเรียน – ครอบครัว – ชุมชน
- ปัจจัยภายนอก กลุ่มองค์กร – ราชการ – เอกชน – สภาพหมู่บ้านใกล้เคียง

5.5 เรื่อง บุคคลที่เกี่ยวข้องในชุมชน

แกนนำในชุมชน บ้านไม้สูง

- นายสมจิตต์ บันดาลสุข ผู้ใหญ่บ้าน
- นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล อบต.

- นายสุวัฒน์ ทาคามา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- นายเจิ้ง บันดลสุข ผู้อาวุโส (ผู้รู้คาถา)
- นายยงยุทธ วิไลคุณธรรม ผู้อาวุโส (ผู้รู้คาถา)
- นางแก้วตา วิไลคุณธรรม ประธานกลุ่มแม่บ้าน
- นายประวิทย์ ทาคามา คณะกรรมการ

แกนนำในชุมชน บ้านปางคามน้อย

- นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ ผรส.บ้านปางคามน้อย
- นายจำมี ไพรุฒิธรรม อบต.
- นายจะกะ ไพรุฒิธรรม ผู้นำศาสนา “แกมู
- นายดำรง วงศ์มานะไพร ผู้อาวุโส
- นายสุรัชย์ ไพรุฒิธรรม ประธานเยาวชน
- นส.จันทิรา ไพรุฒิธรรม เยาวชน
- นางกานดา ภูผาไพรวัลย์ ประธานกลุ่มแม่บ้าน

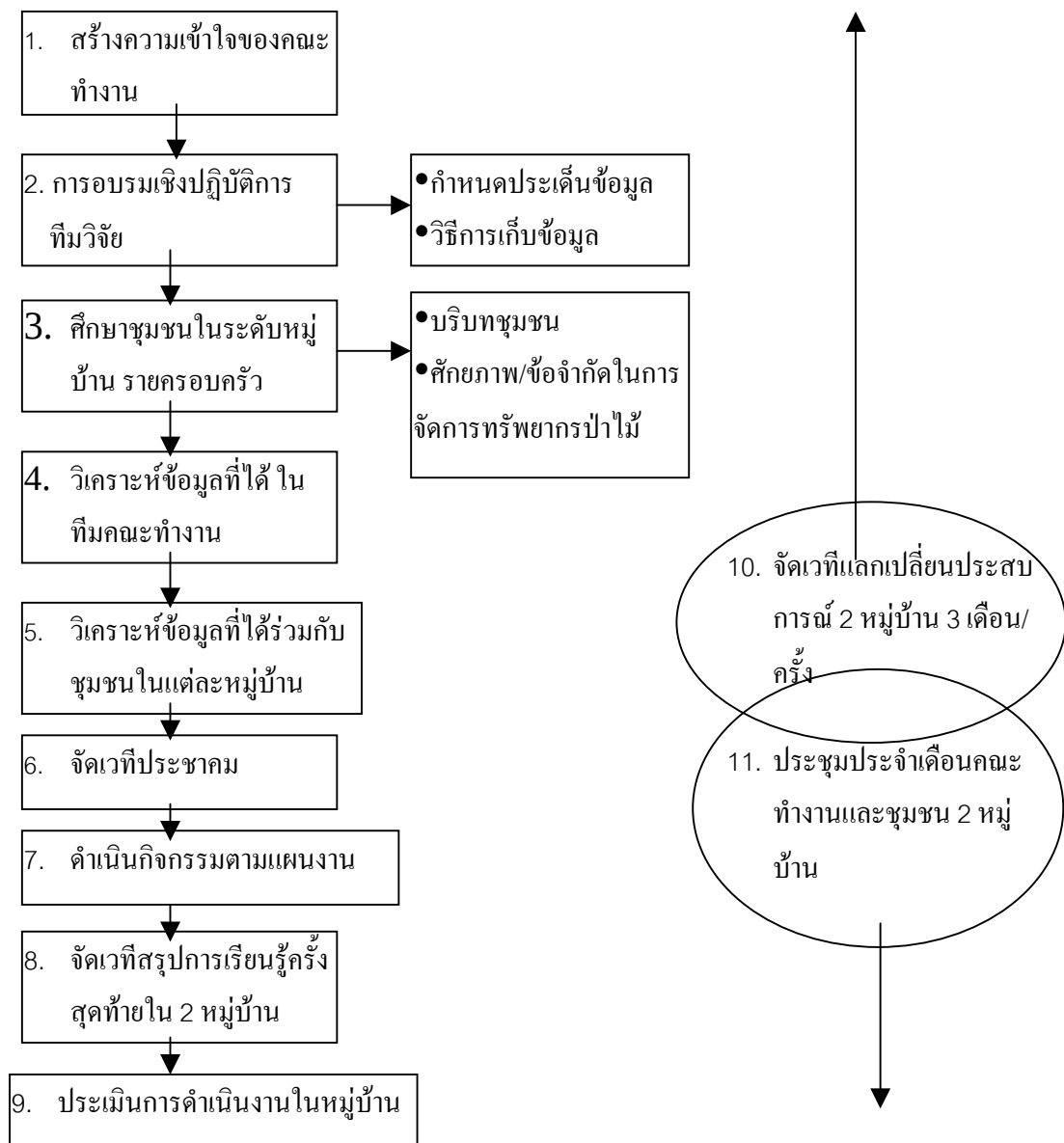
5.6 ทีมงานวิจัย

- นายเกียรติศักดิ์ รักเรียน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บ้านแม่ละนา
- นายคำรบ เลิศฤทธิเจริญ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บ้านแม่ละนา
- นายบุญส่ง เจแฮ จนท.ประชาสัมพันธ์ บ้านไม้สูง
- นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ ผรส.บ้านปางคามน้อย
- นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล อบต.
- นายสุวัฒน์ ทาคามา ผู้ช่วยนักวิจัย
- นายธนวัฒน์ ชมชื่นพุกษา ผู้ช่วยนักวิจัย
- นายสมจิตต์ บันดลสุข ผู้ใหญ่บ้าน
- นายสุรัชย์ ไพรุฒิธรรม เยาวชน
- นายชา คีรีเกิดเกียรติ นักวิจัย
- นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- นายชาติชาย รัตนศิริ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ
- นายภิรมย์ จอคำอาจ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ
- นางสาวกรรณิกา คงตัน ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ

5.7 องค์กรที่ให้การสนับสนุน

- ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน (NODE แม่ฮ่องสอน)
- สาธารณสุขบ้านแม่ละนา อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- องค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า
- ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านแม่ละนา
- ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพชาวเขา อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

5.8 กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน

บทที่ 2 ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

การเสนอองค์ความรู้ในการอธิบายปัญหา โดยใช้ทฤษฎีแนวคิด งานวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งประสบการณ์ในการทำงานมาวิเคราะห์สามารถอธิบายปัญหาได้ดังนี้

1.1 การควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

การควบคุมและจัดการทรัพยากรโดยรัฐ เป็นประเด็นที่มีงานศึกษาจำนวนหนึ่ง ได้แสดงให้เห็นแนวคิด เป้าหมาย และวิธีการในการควบคุมและจัดการทรัพยากรโดยรัฐ จากแง่มุมที่แตกต่างกัน ดังนี้

Geisler (1979) ได้ศึกษาการควบคุมและการจัดการทรัพยากรในประเทศสหรัฐอเมริกา และพบว่ามีการควบคุมและจัดการทรัพยากรภายใต้หลักการสองแบบ คือ การควบคุมและจัดการทรัพยากรโดยหลักการ “การควบคุมโดยรัฐ” (State Control) และหลักการ “การควบคุมโดยเอกชน” (Private Control) หลักการทั้งสองนี้ ปรากฏอยู่ในรัฐต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา รวมถึงยุโรป และยังได้กลายเป็นแม่แบบในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของรัฐในประเทศโลกที่สาม ซึ่งพยายามพัฒนาประเทศดำเนินรอยตามประเทศโลกที่หนึ่ง

Geisler ได้เสนอไว้อีกว่า หลักการควบคุมโดยรัฐและเอกชน ได้ถูกนำไปใช้โดยผสมผสานกันในรัฐต่าง ๆ และแม้ว่าแนวคิดพื้นฐานของหลักการทั้งสองจะมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่าได้ทำให้เกิดปัญหาขึ้น โดยการควบคุมโดยรัฐ กลับเป็นเรื่องของการผูกขาดอำนาจการใช้ทรัพยากรของรัฐ และมีชนชั้นนำส่วนหนึ่งเข้าไปแสวงหาประโยชน์ภายใต้กลไกรัฐ ส่วนการควบคุมโดยเอกชน ก็เป็นการเปิดโอกาสให้คนกลุ่มหนึ่ง ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ผูกขาดการใช้ทรัพยากร และกีดกันชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจน้อยกว่า เขายังเสนอด้วยว่าหลักการทั้งสอง ได้ถูกนำไปใช้โดยมองข้ามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ว่า ในชุมชนท้องถิ่นล้วนมีการควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนอยู่ก่อน ซึ่งอาจเรียกว่าหลักการ “การควบคุมโดยท้องถิ่น” (Local Control) ซึ่งสามารถกระจายการเข้าถึงทรัพยากรให้คนในท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึง การนำหลักการการควบคุมโดยรัฐและปัจเจกชนมาใช้ นอกจากเป็นการสร้างปัญหาแล้ว ยังเป็นการเบียดบังหลักการควบคุมโดยท้องถิ่นไปอย่างน่าเสียดาย

ในกรณีการควบคุมและจัดการทรัพยากรโดยรัฐในประเทศไทย Vandergeest and Peluso (1995) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ “การสร้างอาณาเขตดินแดน” (Territorialization) ของรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจต่อเหตุผล เป้าหมาย และวิธีการของรัฐในการควบคุมทรัพยากรมากขึ้น

การศึกษาของ Vandergeest and Peluso ได้เสนอว่า อาณาเขตของรัฐไม่ใช่สิ่งที่มาแต่เดิม แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป้าหมายบางอย่าง ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าอาณาเขตของรัฐเป็นสิ่งที่ถูก

สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีหลักฐานการว่าจ้างชาวตะวันตกให้เข้ามาสำรวจทำแผนที่ในช่วงเวลาดังกล่าว และพบว่าก่อนหน้านั้นชนชั้นนำไทยไม่ได้ให้ความสำคัญต่อ “พื้นที่” หรืออาณาเขตดินแดนแต่อย่างใด เพราะระบบศักดินาไทยควบคุมแรงงานโดยการควบคุมคนโดยตรง ซึ่งอาจสังเกตได้จากกฎหมายตราสามดวง ที่สะท้อนให้เห็นระเบียบในการควบคุมคนโดยตรง (ซึ่งต่างกับระบบฟิวดัลของยุโรปที่ควบคุมคนโดยผ่านที่ดิน จึงให้ความสำคัญกับพื้นที่เชิงกายภาพหรือดินแดนอย่างมาก)

เหตุที่ชนชั้นนำไทยหันมาให้ความสนใจต่ออาณาเขตดินแดน เกิดจากการปรับตัวในการสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมโลก โดยที่ประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ ได้กดดันให้ประเทศไทยเป็นแหล่งสนองทรัพยากรและผลิตสินค้าตอบสนองตลาดโลก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงใช้มาตรการหลายประการเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของไทย ให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยมโลก มาตรการที่สำคัญประการหนึ่งคือ การสร้างอาณาเขตดินแดน เพื่อให้เกิดดินแดนในการควบคุมที่รัฐสามารถเข้าไปนำทรัพยากร (โดยเฉพาะป่าไม้และแร่ธาตุ) รวมทั้งระดมแรงงานและภาษีจากท้องถิ่นต่าง ๆ มาใช้ในการเติบโตสู่การเป็นรัฐทุนนิยมอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

Vanderveest and Peluso ได้แสดงให้เห็นว่า “การสร้างอาณาเขตดินแดน” เป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นขั้นตอนการขยายอำนาจของรัฐในการควบคุมทรัพยากร ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 3 ขั้นตอน คือ 1. ยุคการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดน (territorial sovereignty) 2. ยุคการปักหมุดเขตป่า (forest demarcation) และ 3. ยุคการแบ่งพื้นที่ป่าตามหน้าที่ทางนิเวศน์วิทยาของป่า (functional territorialization)

ขั้นตอนแรก เริ่มขึ้นในภาคเหนือก่อน โดยการออกกฎหมายกำหนดให้ที่ดินที่ไม่มีใครถือครองให้ตกเป็นของรัฐ ในขณะที่เดียวกันก็ได้โอนอำนาจการจัดการป่าจากเจ้าหัวเมืองทางเหนือ ไปอยู่ภายใต้การควบคุมของกรมป่าไม้ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2439 อย่างไรก็ตามในช่วงนี้ ชุมชนท้องถิ่นยังสามารถยังชีพจากป่าได้ เนื่องจากรัฐยังให้ความสนใจแสวงหาประโยชน์จากไม้ และทรัพยากรบางชนิด ยังไม่จำกัดการเข้าถึงพื้นที่ป่าแต่อย่างใด

ขั้นตอนที่สอง รัฐเริ่มใช้วิธีการที่เรียกว่าการควบคุมพื้นที่ (territorial approach) เข้ามาแทนที่การควบคุมชนิดไม้และผลผลิตไม้ นั่นคือการที่รัฐเริ่มออกกฎหมายกำหนดพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวนแต่การกำหนดพื้นที่ป่าดังกล่าว ยังให้โอกาสชุมชนคัดค้าน ในกรณีที่ไปประกาศทับที่อยู่หรือที่ทำกินของชาวบ้าน รวมทั้งชุมชนท้องถิ่นยังคงมีสิทธิมีส่วนร่วมในการตัดสินใจประกาศพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวน ที่ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ ที่มีผู้แทนของกระทรวงมหาดไทยเข้าร่วมด้วย แต่ในช่วงท้ายของขั้นตอนที่สองนี้ รัฐได้เร่งใช้มาตรการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติอย่างกว้างขวาง โดยไม่มีการสำรวจในภาคสนาม แต่ใช้วิธีการประกาศในแผนที่ และนำไปให้เอกชนสัมปทานไม้ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน และเป็นสาเหตุของการทำลายป่าอย่างมหาศาล

ขั้นตอนที่สาม ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา เมื่อป่าไม้เสื่อมโทรมลงอย่างมาก ขั้นตอนนี้เป็นการแบ่งประเภทพื้นที่ป่าตามหลักเกณฑ์ทางนิเวศวิทยา แล้วออกกฎหมายเพื่อกำหนดมาตรการในการจัดการป่าแต่ละประเภท มีการห้ามกิจกรรมบางอย่างตามความสำคัญทางนิเวศวิทยา ดังนั้น จึงเกิด ป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ และป่าเศรษฐกิจ เป็นต้น ขั้นตอนนี้ส่งผลกระทบต่อเข้าถึงพื้นที่ป่าของชุมชนอย่างรุนแรง

ตามขั้นตอนดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นกระบวนการขยายอำนาจควบคุมพื้นที่ จากพื้นที่ที่เป็นป่าซึ่งไม่มีความหมาย ไม่มีความสำคัญ ได้กลายเป็นพื้นที่ในการควบคุมของรัฐ ในการขยายอำนาจจะเห็นการใช้เทคนิควิธีต่าง ๆ นับจากการอ้างหลักอธิปไตยเหนือดินแดน การเข้าควบคุมป่าในรูปการควบคุมพื้นที่ ซึ่งเป็นการควบคุมอย่างเข้มงวดขึ้น และตามมาด้วยการใช้ “ความรู้” ทางวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือเพิ่มอำนาจควบคุมพื้นที่ และยังเห็นได้อีกว่าท่ามกลางการขยายอำนาจควบคุมทรัพยากรของรัฐที่เพิ่มมากขึ้น ก็มีผลให้ชุมชนสูญเสียสิทธิในการใช้และเข้าถึงทรัพยากรมากขึ้นไปด้วย

เสนห์ และ ยศ (2536) ได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของการพัฒนาประเทศกับการควบคุมและจัดการทรัพยากรของรัฐ ซึ่งอาจแบ่งความเปลี่ยนแปลงได้เป็นสองช่วง โดยในช่วงแรกจะเห็นได้ถึงอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่ออกล่าอาณานิคมในทวีปต่าง ๆ ทั่วโลก เพื่อแสวงหาทรัพยากรไปตอบสนองความเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศของตน การขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้สยามปรับตัวสู่การเป็นรัฐชาติ (Nation State) และได้มีการระดมทรัพยากรชนิดต่าง ๆ ส่งออกสู่ตลาดโลกมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านทรัพยากรป่าไม้ประเทศไทยได้กลายเป็นผู้ส่งออกไม้ที่สำคัญของโลก หลังจากนั้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ประเทศไทยได้เข้าสัมพันธ์กับทุนนิยมโลกมากขึ้น มีการส่งออกไม้จำนวนมากขึ้นอีก พร้อมกับการส่งเสริมการปลูกข้าวและพืชพาณิชย์ เช่น อ้อย ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง เพื่อการส่งออก การส่งเสริมพืชพาณิชย์ซึ่งสามารถปลูกได้ดีในตอนได้กลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งมีส่วนทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายมากขึ้น ซึ่งเมื่อประกอบกับการส่งออกไม้ที่ดำเนินการมาก่อนหน้านั้นก็ได้ทำให้พื้นที่ป่าในประเทศไทยได้ลดลงอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาการควบคุมและจัดการป่า ในแง่การดำเนินการภายใต้กฎหมาย ก็พบว่ามี ความเปลี่ยนแปลงของการยอมรับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน นับจากยุคโบราณที่รัฐจะยอมรับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน โดยจะเข้าไปแทรกแซงการใช้ทรัพยากรของชุมชนไม่มากนักและ ยังมีการส่งเสริมให้ราษฎรบุกเบิกป่าซึ่งถือเป็นการ “หักล้างทางพง” อันเป็นการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่รัฐ เมื่อบุกเบิกแล้วรัฐยังได้รับรองสิทธิในการทำกิน และเข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยในกรณีที่เกิดการพิพาทเรื่องที่ทำกินระหว่างชาวบ้านอีกด้วย (โดยรัฐจะได้ประโยชน์จากการมีแรงงาน มีที่ทำการผลิต สามารถเก็บภาษีและช่วยได้มากขึ้น) แต่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้มีการเปลี่ยนมาใช้กฎหมายตามหลักนิติศาสตร์ตะวันตกในการบริหารปกครองประเทศ กลับพบว่ากฎหมายป่าไม้ไม่ได้ให้

การยอมรับในสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนน้อยลง โดยรัฐได้เริ่มใช้กฎหมายที่เป็นการหวงกันพื้นที่ป่าในรูปแบบพื้นที่สงวน มีการประกาศพื้นที่ป่าสงวนเพิ่มโดยไม่สนใจว่ามีชุมชนดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ป่าหรือไม่ การประกาศพื้นที่ป่าสงวน ได้ทำให้ชาวบ้านที่ทำกินในพื้นที่ป่า ที่เป็นผู้ “บุกรุก” ที่รัฐเคยส่งเสริมมาก่อนในอดีต กลายเป็น “ผู้บุกรุก” ป่า เป็นผู้กระทำความผิดกฎหมายที่จะต้องถูกจับกุมในที่สุด การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนวิธีคิดของรัฐ ในการควบคุมและแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรและแรงงานของชาวบ้านได้อย่างชัดเจน

1.2 สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น

ฉลาดชาย อานันท์ และ สันฐิตา (2536) ได้ศึกษาการทำกินของชุมชนหมู่บ้านในเขตป่าภาคเหนือตอนบน และได้พบว่าการดำรงชีวิตในเขตป่า ได้ก่อให้เกิดหลักการในการจัดการทรัพยากรและแนวคิดเรื่องสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรตามประเพณีของชาวบ้าน โดยในเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ที่ชุมชนหมู่บ้านกำเนิดจากการบุกรุกป่าเป็นที่ทำกิน ซึ่งเป็นการใช้แรงงานกันระหว่างเครือญาติ และเพื่อนบ้านในการบุกรุกที่ทำกิน เช่น ที่นา ที่ไร่ ที่สวน ในขณะที่การดำรงชีวิตทางเกษตรกรรมในเขตป่า ก็ต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เช่น การมีน้ำ ซึ่งกำเนิดจากต้นน้ำในป่าเพื่อใช้น้ำในการทำนา และการรักษาทรัพยากรจากป่าไว้ใช้ยังชีพในระยะยาว จึงเกิดข้อตกลงในการใช้ทรัพยากร เพื่อให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตจากทรัพยากรร่วมกัน และข้อตกลงก็ได้เป็นหลักการที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งข้อตกลงหรือหลักการดังกล่าวนี้เองก็คือ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ความเชื่อ ในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งเราอาจเรียกว่า การจัดการทรัพยากรตามหลักประเพณีของชุมชน

เมื่อพิจารณาการจัดการทรัพยากรของตามหลักประเพณีของชุมชน ก็เห็นถึงแนวคิดเรื่องสิทธิในทรัพยากรในสังคมชาวบ้าน ที่ประกอบด้วยหลักการสิทธิที่อาจจำแนกได้เป็น 4 ประการ คือ หลักสิทธิหน้าหมู่ ซึ่งเป็นสิทธิของการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ในฐานะทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งจะเห็นได้จากการใช้ทรัพยากรร่วมกันหลายประการ เช่น ในระบบเหมืองฝาย ในการใช้พื้นที่ป่าในฐานะพื้นที่ใช้สอย ในการใช้บ่อน้ำ ทำน้ำ ทางเดิน ป่าช้า ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าทรัพยากรทุกชนิดล้วนมีที่มาจากการเป็นทรัพยากรส่วนรวม สิทธิหน้าหมู่ ยังเชื่อมโยงอยู่กับสำนึกของความเป็นชุมชน หรือสิทธิชุมชน คือ ชาวบ้านจะมีความสำนึกว่า ชุมชนมีสิทธิหรืออำนาจในการจัดการทรัพยากร ในฐานะที่ได้ร่วมสร้างสรรค์ ดูแลรักษา และใช้เลี้ยงชีวิต สิทธิชุมชนจะแสดงออกอย่างชัดเจนเมื่อถูกรุกรานจากสังคมภายนอกหรือถูกปฏิเสธสิทธิ ในการทรัพยากรจากรัฐ

หลักการสิทธิหน้าหมู่ และสิทธิชุมชน ยังมีพื้นฐานมาจาก หลักสิทธิธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์การดำรงชีวิตจากธรรมชาติ ที่ได้กลายเป็นสำนึกว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะใช้แรงงานของตนเองทำมาหาเลี้ยงชีพจากธรรมชาติ หรือเป็นการใช้ธรรมชาติในการเลี้ยงชีวิต สิทธิธรรมชาติได้เป็นพื้นฐานของหลักสิทธิการใช้ (Usufruct rights) ซึ่งเป็นแนวคิดว่า ผู้ใดใช้แรงงานปรับเปลี่ยนธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ จะยังคงมีสิทธิในทรัพยากรนั้นตราบที่เขายังใช้ประโยชน์อยู่ แต่จะหมด

สิทธิเมื่อทรัพยากรนั้นกลับสู่สภาวะธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากระบบการทำไร่ ที่มีการพักดินไว้เป็นไร่
เหล่า ซึ่งคนอื่นสามารถเข้าไปใช้ได้หากไม่กลับไปใช้ตามกำหนด

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การจัดการทรัพยากรตามหลักประเพณีของชุมชน ประกอบด้วย
หลักการที่สำคัญสองด้าน ด้านหนึ่งคือ หลักการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เพื่อรักษาความมั่นคงในการ
ผลิตและการยังชีพ ในอีกด้านคือ การให้สิทธิการใช้ทรัพยากรแก่สมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน ฉลาดชาย
และคณะเสนอว่า แม้หลักการจัดการทรัพยากรดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นในอดีต แต่ก็ยังมีชุมชนในภาคเหนือ
จำนวนมากสามารถผลิตซ้ำหลักการจัดการตามประเพณีมาได้จนถึงปัจจุบัน และเงื่อนไขที่ได้รับความ
เดือดร้อนจากการถูกปฏิเสธสิทธิในการจัดการทรัพยากรจากรัฐ หรือถูกแย่งชิงการใช้ทรัพยากรจากภ
นอก จนได้รับผลกระทบต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น ก็จะเป็นเงื่อนไขของการผลิตใหม่ของการ จัดการ
ทรัพยากรตามหลักประเพณี ซึ่งเป็นกระบวนการต่อสู้เพื่อการปกป้องสิทธิ ในการจัดการทรัพยากรของ
ชุมชนเกิดขึ้น พรใจ (2535) ได้ศึกษาการถือครองที่ดินในสังคมชาวนาภาคเหนือ พบว่าภายใต้ประวัติ
ศาสตร์การบุกเบิกที่ทำกินของกลุ่มเครือญาติ ทำให้เกิดหลักการถือครองที่ดิน บนพื้นฐานของความ
สัมพันธ์ในระบบเครือญาติ และบนพื้นฐานที่มองว่าที่ดินเป็นทรัพยากรส่วนรวม หรือที่ชาวบ้านเรียก
ว่า “ของหน้าหมู่บ้าน” จึงปรากฏว่าชาวบ้านได้จำแนกที่ดิน ตามสิทธิการใช้ประโยชน์ออกเป็นสองลักษณะ
คือ หนึ่ง ที่ดินที่แต่ละครัวเรือนหรือสายตระกูลถือครอง ได้แก่ ที่บ้าน ที่นา ที่สวน ที่ไร่ อันเป็นของ
หน้าหมู่บ้านระดับตระกูล ซึ่งหมายความว่า ที่ทำกินเหล่านี้จะถูกใช้ในหมู่สมาชิกในตระกูล และก็จะถูก
กำหนดให้สืบทอดสิทธิ (สืบรมค) อยู่ในตระกูล และสอง ที่ดินที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันในระดับชุมชน
อันได้แก่ ที่วัด ที่ป่าเหว (ป่าช้า) ที่ป่า และที่สาธารณะประโยชน์อื่น ๆ และที่สาธารณะประโยชน์อื่น
ๆ ซึ่งถือว่าเป็นของหน้าหมู่บ้านระดับชุมชน เป็นที่ดินที่ใช้ร่วมกัน และดูแลรักษาาร่วมกันในระดับชุมชน

การถือครองที่ดินตามประเพณีสร้างความมั่นคงแก่การดำรงชีวิตของชาวบ้านได้อย่างดี แต่
อย่างไรก็ตาม ความมั่นคงในการถือครองที่ดินได้เปลี่ยนแปลงไป จากการสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์
เอกชน ตามการบังคับใช้กฎหมายที่ดินของรัฐ ทั้งนี้เพราะการรับรองสิทธิในที่ดินตามกฎหมายแตกต่าง
จากการบังคับและรับรองสิทธิตามประเพณี อย่างน้อย 4 ลักษณะ คือ หนึ่ง กรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย
แยกออกจากการใช้ประโยชน์ ขณะที่การถือครองที่ดินไม่ว่า จะเป็นที่นา ที่ไร่ ที่สวน หรือที่บ้าน ตาม
จารีตประเพณีมีความหมายเท่ากับสิทธิการใช้ที่ดิน สอง ผู้เป็นเจ้าของที่ดินตามกฎหมายคือ คนรุ่นใด
รุ่นหนึ่ง ขณะที่ชาวบ้านถือว่าที่บ้านและที่นาเป็นสมบัติของตระกูล คนรุ่นใดรุ่นหนึ่งเป็นเพียงผู้ได้รับ
จัดสรรให้ใช้ประโยชน์เท่านั้น สาม ตามระบบกฎหมายปัจจุบัน ที่ดินเป็นทรัพย์สิน การซื้อขายเป็น
การโอนกรรมสิทธิ์จากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง ขณะที่ตามจารีตประเพณีที่ดินไม่ใช่ทรัพย์สิน แต่
เป็นปัจจัยยังชีพ การซื้อขายที่นาและที่บ้าน เป็นการกินส่วนที่ตนเองได้รับปันส่วนแก่สมาชิกคนอื่น ๆ
ในกลุ่มเครือญาติ ประการที่สี่ รัฐให้การรับรองสิทธิเฉพาะที่ดินที่มีหนังสือสำคัญแสดงสิทธิในที่ดิน
ขณะที่การบังคับและรับรองสิทธิในชุมชนขึ้นอยู่กับการใช้อย่างต่อเนื่อง จึงครอบคลุมที่ดินทุกประเภทที่
ชาวบ้านถือครอง

ลักษณะที่ขัดกันนี้ ทำให้เกิดข้อขัดแย้งในความสัมพันธ์ระดับต่าง ๆ เช่นระหว่างญาติพี่น้องและระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ข้อขัดแย้งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อกรถือครองที่ดินในชนบท โดยเฉพาะในบริบทของการเปลี่ยนแปลงความหมายในการนิยามที่ดินของชาวบ้าน และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมที่รุนแรงมากขึ้น ตามการเร่งรัดพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่

2. ความเป็นชุมชนและประชาคม (Community)

เป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม เพราะเป็นกลุ่มคนที่มีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน เป็นแหล่งพื้นฐานที่จะเกิดการถักทอความรัก ความเอื้ออาทรของคนในสังคม ปัจจุบันกระแส “การรื้อฟื้นชุมชนหรือประชาคม” (Community Rebuilding) สัมพันธ์แนบแน่นกับกระแสการสร้างแนวคิด “ประชาสังคม” (Civil Society) ยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแผนฯ 8 เล็งเห็นความสำคัญของเรื่องนี้มาก จึงเน้นหนักที่ การพัฒนาประชาธิปไตย และความสำคัญของระดับพื้นที่ (Area Function Approach) ทั้งนี้ ประชาคมมิใช่องค์กรที่เป็นทางการ แต่เป็นการบริหารความร่วมมือของบุคคลหลายกลุ่ม หลายฝ่าย ที่มีได้กระทำโดยอาศัยอำนาจสั่งการบังคับบัญชาใด ๆ ทั้งสิ้น ทว่าเมื่อเกิดประชาคมมักมีการตั้งองค์กรทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์สมาชิกเป็นเครือข่าย

ประชาคม เป็นแนวคิดสืบเนื่องมาจากเรื่อง “ชุมชน” การที่ประชาชนในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ จะเจริญก้าวหน้าได้ควรต้องมีชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งชุมชนคือการรวมกลุ่มประชาชนในระดับต่าง ๆ ในพื้นที่คำว่า “ประชาคม” มีความหมายคล้ายคลึงและต่อเนื่องจากคำว่า “ชุมชน” โดยที่ ชุมชน อาจมีความหมายในเชิงของ พื้นที่ หรือเชิงวัตถุประสงค์หรือกิจกรรม แต่ประชาคม มีความหมายกว้างกว่า หรือกลุ่มคนกว้างกว่า ทั้งนี้ “ชุมชน” และ “ประชาคม” ไปด้วยกันได้จนแทบจะเป็นเรื่องเดียวกันในแผนฯ 8 จะส่งเสริมการรวมตัวกัน สร้างความเข้มแข็ง ส่งเสริมประสิทธิภาพและคุณภาพของทั้งชุมชนและประชาคม หากขนาดของพื้นที่ใหญ่โตเราอาจเปลี่ยนจากเรียกว่า “ชุมชน” เป็นเรียกว่า “ประชาคม” แทน ซึ่งคำว่าประชาคมนี้อาจสื่อความหมายมากกว่าคำว่าชุมชน ในแง่ที่ว่ามีความหลากหลายรวมปะปนกันอยู่ ทว่ามีกรอบใหญ่ไปในทิศทางเดียวกัน

อาจกล่าวได้ว่าประชาคม คือ การที่คนในชุมชนนั้น ๆ ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยกับชุมชนพื้นที่ดังกล่าว รู้สึกร่วมมือร่วมใจและเข้ามาทำอะไรร่วมกัน

ชุมชนทั่วไปที่สมาชิกอยู่ร่วมกันในพื้นที่ละแวกเดียวกัน ย่อมมีความรู้สึกผูกพันกันในฐานะคนพื้นบ้านเดียวกัน จึงมีลักษณะส่วนหนึ่งของประชาคมแล้ว แต่ถ้ามีการทำกิจกรรมร่วมกันด้วยแล้วจึงจะถือว่าเป็นประชาคมเดียวกัน

ตามแนวคิดของแผนฯ 8 พิจารณา “ความเป็นประชาคม” ทั้งระดับจังหวัด/อำเภอ/ตำบล หรือรวมกันเป็นกลุ่มจังหวัด ทั้งนี้มุ่งหวังให้เกิดคุณลักษณะดังนี้

1. ด้านทัศนคติและความรู้สึก : ประารถนาให้คนในสังคมเกิดความผูกพันร่วมกัน มีความรู้สึกหรือจิตสำนึกต่อชุมชน/สังคมร่วมกัน มีความสนใจและปรารถนาต่อชุมชนร่วมกัน
2. ด้านความรู้และการเรียนรู้ : ประารถนาให้คนในชุมชนสนใจเรียนรู้ว่าสิ่งที่เป็นอยู่รอบตัวของเขาในชุมชนเป็นอย่างไร มีปัญหาใด และพร้อมที่จะเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน
3. ด้านการกระทำและความสามารถในการกระทำ : ประารถนาให้คนในชุมชนสามารถแปรเปลี่ยนความรัก และความตระหนักร่วมกัน มาสู่การวางแผนและใช้ศักยภาพร่วมกันในการทำกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมร่วมกัน

3. ลักษณะของประชาคม

ผศ.ดร. อนุชาติ พวงสำลี จำแนกลักษณะร่วมของความเป็นประชาคม ดังนี้

3.1 มีความหลากหลาย แยกพิจารณา 2 มิติ คือ

3.1.1 เชิงรูปแบบ

- พื้นที่ : รวมตัวโดยยึดอาศัยพื้นที่ หรืออาณาบริเวณเป็นขอบเขตการรวมตัวซึ่งอาจเป็นเขตปกครอง หรือขอบเขตเชิงภูมิโนเศ หรือเขตเศรษฐกิจ
- การรวมตัว : ระดับการรวมตัวแตกต่างกันไปตามระดับความพร้อม หรือลักษณะกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน เช่น กลุ่ม ชมรม องค์กร สมาคม สถาบัน มูลนิธิ สหกรณ์ สมัชชา ฯลฯ
- กลุ่มคนที่มารวมตัวกัน : วัย เพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ฐานะ อาชีพ ฯลฯ

ความหลากหลายในเชิงรูปแบบนี้จะช่วยให้กลุ่มมีลักษณะการเรียนรู้กันสูง เพราะต้องเข้าใจความต้องการซึ่งกันและกันอย่างมาก

3.1.2 เชิงเนื้อหา

- กิจกรรม : อาจแยกตามลักษณะของรูปแบบและความถนัดและกลุ่มองค์กรนั้น ๆ แต่ภายในองค์กรนั้นมักผสมผสานกิจกรรมหลายด้านเข้าด้วยกันตามความเหมาะสมและความถนัด
- ประเด็นความสนใจ/ปัญหา : เจือไนที่สำคัญในการรวมกลุ่มของคน คือ ความสนใจ ซึ่งก่อให้เกิดความหลากหลายของการรวมตัว และต่างก็ดำเนินกิจ

กรรมกลุ่มร่วมกันบนพื้นฐานของจุดสนใจร่วมดังกล่าว อันเป็นจุดเริ่มต้นของ
ขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ตามมา

3.2 **มีความเป็นชุมชน** อาจครอบคลุมความหมายที่กว้างถึงอาณาบริเวณ หรือบริบทขนาด
ใหญ่ที่สามารถเชื่อมโยงติดต่อถึงกันในทางใดทางหนึ่ง หรืออาจพิจารณาถึงความเป็นชุมชนภายใน
กลุ่มองค์กรเล็ก ๆ ที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความสนใจ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน ดัง
นั้น ลักษณะความเป็นชุมชนไม่จำเป็นต้องยึดกับความเป็นชนบท หรือชุมชนบท อาจเป็นเรื่องชุม
ชนเมือง ชุมชนชนชั้นกลาง ชุมชนนักธุรกิจ หรือชุมชนภายในองค์กร ซึ่งการสร้างให้เกิดความเป็น
ชุมชนจะเป็นเรื่องเชิงยุทธศาสตร์/ยุทธวิธี ที่จะต้องพิจารณาให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของแต่ละ
สังคมแต่ละพื้นที่

3.3 **บทสำนึกสาธารณะหรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม (Public Consciousness)** อันเป็นเรื่องที่
สำคัญยิ่งในสังคมประชา ในสังคมไทยพบว่ากลุ่มองค์กรประชาสังคมในรูปอาสาสมัคร กลุ่มผล
ประโยชน์ กลุ่มกดดัน ฯลฯ มักไม่เข้มแข็ง ไม่มีพลังพอเพียงในการเปลี่ยนแปลงสังคม ต่างกันกลุ่ม
องค์กรทางการเมือง ซึ่งการที่ภาครัฐมีบทบาทหนึ่งในการกำหนดทิศทางการพัฒนาในลักษณะ
“คุณพ่อรู้ดี” ส่งผลให้เกิดการบั่นทอนความสามารถและมองไม่เห็นศักยภาพของตนเอง ที่จะมีส่วน
ร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองและสังคม ประชาชนเฝ้ารอคอยให้ผู้อื่นแก้ไขปัญหาให้ จุดนี้จึง
ต้องสร้างจิตสำนึกความเป็นพวกเมือง (Citizenship) สำนึกพลังแห่งตนเองว่าสามารถแก้ไขสังคม
ได้ การกิจที่สำคัญอยู่ที่ผลักดันให้เกิดกลุ่มประโยชน์สาธารณะมาก ๆ (Public Interest Groups) และ
สนับสนุนความเข้มแข็งให้เป็นพลังของสังคม ทั้งนี้มีส่วนสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
ของสังคม (Civic Education) และการสร้างจิตสำนึกสาธารณะของคนในสังคมให้เกิดอย่างกว้าง
ขวาง

องค์ประกอบอันจำเป็นของการมีวิถีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็ง

องค์กร	คุณลักษณะ
จิตใจที่มุ่งมั่น (Mind-Sets or Mentalities)	เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม และการกระทำใน ชุมชน/ประชาสังคมที่เข้มแข็ง ประชาชนจำต้องตระหนักหรือเห็นถึงความ เชื่อมโยงของทุกภาคในส่วนในสังคม ไม่มองแบบแยกส่วนการยอมรับ ความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง และเห็นว่าความเห็นของทุกคนเป็นสิ่งที่มิ ประโยชน์ ตลอดจนแนวคิดที่ว่าชาวบ้านก็มีศักยภาพที่จะแก้ปัญหาของตน เองได้ เป็นดังอย่างของ Mind-Sets
โครงสร้างพื้นฐาน (Civic Infrastrucure)	การเปิดและค้นหาพื้นที่สาธารณะทั้งในทางที่เป็นพื้นที่เชิงกายภาพและพื้นที่ ทางสังคมที่ให้ผู้คนได้มีโอกาส มีเงื่อนไขในการเข้ามาพบปะแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน ถือเป็นเรื่องของการจัดหาโครงสร้าง พื้นฐานสำคัญ ทั้งนี้

หมายรวมถึงเครือข่ายที่เชื่อมความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบันที่หลากหลายของสังคมเข้าด้วยกัน

ความสัมพันธ์อันหลากหลาย	● เป็นความสัมพันธ์ของผู้คนที่หลากหลายบนฐานแห่งความร่วมมือ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะคุ้นหน้า หรือมีความสนใจเหมือนกันเท่านั้น
วิธีแห่งการปฏิบัติ (Practices)	● Mind-set ของชุมชนจะเป็นตัวกำหนดวิธีปฏิบัติที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น หากชุมชนเชื่อว่าพวกเขาสามารถที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองได้โดยไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือจากภายนอก นอกจากนี้กระบวนการแก้ไขปัญหาของสาธารณะร่วมกันก็มีหลายขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหาและขอบเขตของปัญหา การพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบด้าน และตั้งใจจริง (Deliberation) การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติ และการประเมินผล ดังนั้น ในชุมชน/ประชาสังคมที่มีความเข้มแข็ง ความเป็นผู้นำ (Leadership) จึงหมายถึงความสามารถในการจัดการเพื่อเสริมกระบวนการเหล่านี้ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม
กระบวนการเรียนรู้ (Civic Learning)	● เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ลักษณะของการเรียนรู้จะต้องมีคุณค่าต่อการสร้างสรรค์ ความเป็นชุมชน สนองต่อ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในความสัมพันธ์ร่วมกันหรือต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน กระบวนการเรียนรู้นี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง Mind-set อีกด้วย

3.4 มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง ต้องผลักดันให้กิจกรรมที่กระทำร่วมกันอันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน หรือสังคมแห่งการเรียนรู้ เพราะสำนักสาธารณะมีอาจบังคับให้เกิดขึ้นในบุคคลใด ๆ หากปราศจากการเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติการณ์ร่วมกัน ดังนั้น การสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกันจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม ตลอดจนพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่องของกิจกรรม

3.5 มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร กลุ่มประชาสังคมที่จะยั่งยืนต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบสื่อสารแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน (Communication & Network)

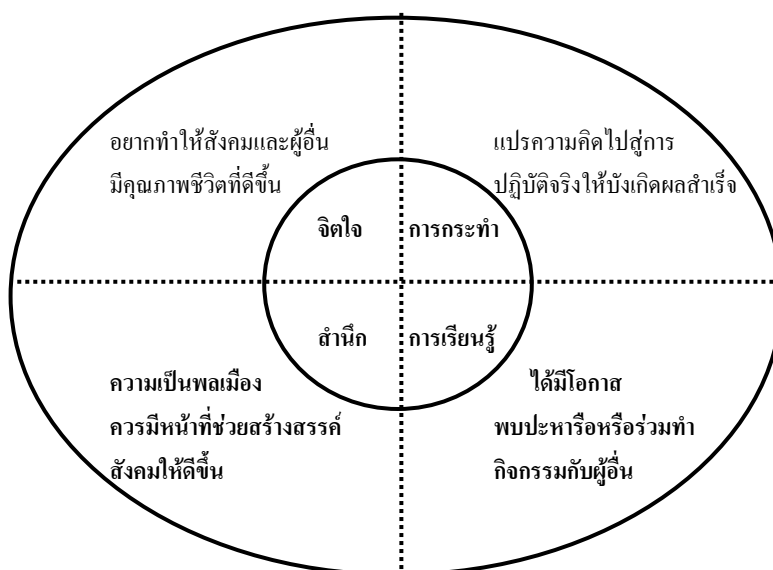
4. องค์ประกอบของประชาสังคม

มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน กลุ่มประชาสังคมที่มีสำนักสาธารณะจะต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจทิศทางตามที่จะทำกิจกรรมไปด้วยกัน ดังนั้น การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะก่อพลังกลุ่มและมีเป้าหมายก้าวเด่น ทั้งนี้ จะต้องอาศัยการคิดวิเคราะห์โดยมีข้อมูลเพียงพอที่จะแสวงหาทางเลือกใหม่ ๆ ที่จะเป็วิสัยทัศน์ของกลุ่ม

1. มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง จะก่อให้เกิดความรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติ เพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็น

2. มีความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้ง จัดตั้ง ประชาสังคมอยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐ ดังนั้น ต้องเกิดขึ้นบนจิตสำนึกของการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติ การจัดตั้งหรือแต่งตั้งโดยอำนาจรัฐจะทำให้ขาดความเป็นอิสระและไม่ยั่งยืน/ต่อเนื่อง
3. มีความรัก ความเอื้ออาทร และสมานฉันท์ต่อกัน ความแตกต่างย่อมเกิดขึ้นได้ และมีจำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป
4. มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ ประชาสังคมต้องสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนรู้ระหว่างกัน
5. มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะช่วยให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวอย่างมั่นคง ระบบการสื่อสารจะเป็นลักษณะแนวราบและต้องอาศัยความสัมพันธ์กับสื่อมวลชนในการสนับสนุนด้วย
6. มีการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่อง/เครือข่ายความร่วมมือ จะช่วยให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวอย่างมั่นคง ระบบการสื่อสารจะเป็นลักษณะแนวราบและต้องอาศัยความสัมพันธ์กับสื่อมวลชนในการสนับสนุนด้วย
7. มีระบบการจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพ แม้นักวิชาการบางท่านจะกล่าวว่าประชาคมมีข้อจำกัดแต่เป็นกระบวนการความสัมพันธ์ของกลุ่มคน ทว่าในข้อเท็จจริงประชาคมขนาดใหญ่จำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในลักษณะการบริหารจัดการเช่นกัน เพียงแต่องค์กรที่ทำหน้าที่จัดการจะมีลักษณะไม่แข็งตัว หรือเชิงลำดับชั้น การบังคับบัญชา หากทำหน้าที่ประสานงานระหว่างสมาชิกหรือองค์กรเครือข่าย หรือหน่วยงานภายนอก

ปัจจัยที่เป็นแรงบันดาลใจในการก่อตัวประชาคม

5. ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

เป้าหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนที่มุ่งสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน เพราะจะเป็นกลไกสำคัญของสังคมที่จะป้องกันความผันผวนของสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ฯลฯ ในอันที่จะก่อผลกระทบให้แก่สังคมเป็นอย่างดี

ศ.นพ.ประเวศ วะสี และคณะนักวิชาการรกรุ่นหนึ่ง ได้จัดการประชุมระดมสมองพิจารณา กำหนดตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนให้เป็นรูปธรรม โดยวิเคราะห์ว่าเงื่อนไขและองค์ประกอบหลักที่สะท้อนความเข้มแข็งของชุมชนน่าจะประกอบด้วยสิ่งที่เรียกว่า “พลังสร้างสรรค์ของชุมชน” 6 ประการ คือ

1. พลังของคน : ชุมชนจะมีความเข้มแข็งต้องมีพลังของคน คนที่มีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพ และความเป็นผู้นำตามธรรมชาติ มีใจผู้นำเชิงอำนาจ
2. พลังของกลุ่ม : การรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวม
3. พลังทุน : พลังของตัวเม็ดเงินที่จะอยู่ในชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกันและดำเนินการโดยมีผลตอบแทนที่เหมาะสม
4. พลังในเชิงธุรกิจ : พลังในการทำมาหากินในชุมชน ชุมชนมีเงินออมและสวัสดิการ อันเป็นหลักประกันความมั่นคง
5. พลังเอื้ออาทร : ชุมชนมีความสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
6. พลังการเรียนรู้ : ชุมชนเรียนรู้จากประสบการณ์ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก รวมทั้งแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างกัน

พลังทั้ง 6 ประการ สะท้อนให้เห็นภาพชุมชนที่มีศักยภาพในการรวมตัวกัน เพื่อวิเคราะห์ และกลั่นกรองสถานการณ์ของชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการแสวงหาทางเลือกและทางออกให้กับชุมชนของตนเองได้ จึงเป็นที่มาของข้อเสนอตัวชี้วัดระดับชุมชน 7 ประการ ได้แก่

1. จำนวนสมาชิกของกลุ่มประชากร : สัดส่วนประชาชนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม
2. อัตราการเพิ่มของจำนวนเงินออมของชุมชน : ตัวเงินออมที่เพิ่มขึ้นเป็นการแสดงความก้าวหน้า
3. จำนวนองค์กรธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ : องค์กรชุมชนที่สามารถทำธุรกิจได้ ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งและชุมชนที่เป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่จะทำให้มีอำนาจต่อรอง
4. อัตราเพิ่มของสวัสดิการเพื่อคนในชุมชน : ช่วยให้ชาวบ้านมีความรู้สึกที่ดี
5. จำนวนการเป็นสมาชิกองค์กรภายนอกชุมชน : การติดต่อกับภายนอกเพื่อใช้ทรัพยากรภายนอก
6. จำนวนผู้นำตามธรรมชาติต่อประชากร : ถ้าหากมีผู้นำน้อยและไม่มีคนทดแทนจะทำให้ชุมชนอ่อนแอ แต่หากมีมากจะทำให้แข็งแรงอย่างต่อเนื่อง

7. อัตราการเพิ่มของรายได้ของธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ : อันเป็นการแสดงถึงความก้าวหน้าของชุมชน

เงื่อนไขและองค์ประกอบของการพัฒนากระบวนการประชาคม

เงื่อนไข/องค์ประกอบ	เนื้อหา
วิสัยทัศน์ ผู้นำ	- เป้าหมาย/ทิศทางร่วม - กระตือรือร้น - มีวิสัยทัศน์ - เชื่อมโยงภายในนอก-ภายใน - จัดกระบวนการ - อื่น ๆ
ประเด็นความสนใจ	- เห็นกลุ่มเป้าหมายที่จะทำงานด้วย - ประเด็นหลากหลาย มุ่งประโยชน์สาธารณะ (ป่า เมือง แม่น้ำ ทะเลสาบ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ความเป็นชุมชน ฯลฯ) - ขอบเขตเชิงพื้นที่(กลุ่มจังหวัด-จังหวัด-อำเภอ-ลุ่มน้ำ-อื่น ๆ) - ขอบเขตเชิงวัฒนธรรม
ระบบคุณค่า/แนวคิดในการเคลื่อนไหวปฏิบัติการ	- เคารพความแตกต่างหลากหลาย - ความรับผิดชอบ/ความรู้สึกเป็นเจ้าของ - ฉันทะ/สมัครใจ/จริงใจ/ทุ่มเททำงาน - สมานฉันท์ เอื้ออาทร - พลังทางวัฒนธรรม
การสื่อสาร/การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ	- แสวงหาความร่วมมือพหุภาคี (จัดความสัมพันธ์บนความแตกต่างหลากหลาย) - การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information Exchange) - เป็นข่ายการเรียนรู้-แลกเปลี่ยน เชื่อมคน-องค์กร/สถาบัน-สังคม (Public Relation or Social Communication) - แผนยุทธศาสตร์ร่วม - สื่อท้องถิ่นกับการให้การศึกษาสาธารณะ - ที่ทางสำหรับพบปะแลกเปลี่ยน (Physical Public Space)
สร้างความรู้สู่การปฏิบัติ	วิจัย/สร้างองค์ความรู้ ถอดบทเรียนจากการปฏิบัติเพื่อสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหว

การบริหารจัดการ/การจัดตัวเอง (Self-Organisation) ติดตาม ตรวจสอบ วัดผล Monitoring & Evaluation	ไหว • สร้างองค์ความรู้ใหม่ (วิจัยเชิงนโยบาย กระบวนการและการปฏิบัติการ) • พัฒนาศักยภาพในการแสวงหาข้อมูล ความรู้ วิจัยและการวิเคราะห์ สังเคราะห์ การปฏิบัติ • กระบวนการ (การมีส่วนร่วมรับรู้และตัดสินใจ/กระบวนการกลุ่ม/เสริมเทคนิค*เครื่องมือ ทำงาน) • กิจกรรม (หลากหลาย/คู่ต้นทุนการพัฒนา) • กลไกประสานงานระหว่างกลุ่ม-เครือข่าย • การสนับสนุนที่เป็นระบบ (ทุน/เครื่องมือ/ทรัพยากร/อื่น ๆ) • กลยุทธ์การทำงาน (ขึ้นเชิง/ทำที่/จังหวัด/ยูทศาสตร์และแผนงานระดับพื้นที่/วิเคราะห์ Actors) • ระบบงานอาสาสมัคร • พัฒนาคณะใหม่/Civic Leader • พัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้เป็นองค์กรเรียนรู้ • ผลสะท้อน • ตัวชี้วัด
--	--

6. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชนบท แบบการมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation Development) วรทัศน์, (2540 : 46-48) หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ประกอบไปด้วยความเกี่ยวข้องของประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนา เช่น การตัดสินใจในการพัฒนาการดำเนินการประเมินผล ประโยชน์ที่ได้รับ คือ ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของการพัฒนาทำให้เกิดความภูมิใจและวางแผนสิ่งที่ได้มาจากการพัฒนา

กรณีการ์ พงษ์สนธิ (2543) กล่าวว่า ความร่วมมือเป็นหัวใจสำคัญของงานในทุกองค์กร ความร่วมมือจะเป็นจุดเชื่อมของการบรรลุเป้าหมายร่วมกันของชุมชน ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ความร่วมมือเป็นกระบวนการที่ชุมชนใช้สิทธิ์เพื่อเข้าร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับความต้องการ การวางแผน การประเมิน เพื่อที่จะได้รับประโยชน์จากการพึ่งพาตนเองมากขึ้น รวมทั้งการควบคุมสังคม ทรัพยากรต่าง ๆ

กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง (2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนมีความคิดที่อยากจะทำโดยความคิดที่อยากจะทำนั้น เป็นความอยากที่เกิดขึ้นหลังจากได้ผ่านกระบวนการวิเคราะห์หามาพอสมควร จนความอยากจะทำเกิดเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องการ ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ ถ้าประชาชน

ได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น คือ ร่วมคิดแล้วผลการดำเนินงานจะออกมาว่าโครงการ กิจกรรมนั้น จะต้องของงบประมาณหรือขอความช่วยเหลือจากภายนอกก็ยิ่งถือว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, อ้างใน รุจี จารุภาชนัน, 2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง

Devis D.Keith (อ้างในกรณีการ พงษ์สนธิ์และคณะ, 2543) (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลดังกล่าวเป็นเหตุเข้าใจให้กระทำการ (Contribution) ให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น และทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

Sinclair (1993, อ้างในกรณีการ พงษ์สนธิ์และคณะ, 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน หรือดำเนินการอย่างเป็นระบบ

สมพันธ์ เทชะอิ (2541:36) ได้ให้แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาคนเปรียบเสมือน “น้ำพุ” ที่น้ำได้พุ่งขึ้นจากฐานล่างที่แข็งแกร่งสู่เบื้องบนและกระจายน้ำลงอย่างทั่วถึง ณ เบื้องล่างผู้คนในชุมชนจากทุกกลุ่มได้มาร่วมในการกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์ มาตรการ ตัวชี้วัด กิจกรรม วิธีการทำงาน แผนปฏิบัติการและโครงการในรายละเอียดพวกเขาจะเป็นเจ้าของกิจกรรมการพัฒนาและสร้างความยั่งยืนให้บังเกิดผลดีแก่ชุมชนได้

และเขาได้ให้กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ “เอไอซี” จึงเป็นกระบวนการเริ่มต้นจากฐานความคิดใหม่ โดยมีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การรู้จักสามัคคีของหมู่คนในสังคมในการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่ดี
2. ชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนาโดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาบทบาทของชุมชน สังคมร่วมกัน
3. พัฒนาองค์ความรู้เป็นการมุ่งเป้าหมายการพัฒนาอย่างมีความสัมพันธ์ไม่มุ่งเน้นเพียงด้านเดียว John M.Cohen และ Norman T.Uphoff (1980:219) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ
 - 3.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
 - 3.2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
 - 3.3 การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)
 - 3.4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นอกจากนี้ Uphoff ยังได้เสนอกรอบคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนว่ามี 3 มิติ และ 2 บริบท ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

มิติที่ (Dimensions) มี 3 มิติ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการโดยทางใดทางหนึ่ง (เช่น) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน
2. มีส่วนร่วมกับใครบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ทางราชการ เอกชน ทั้งนี้ให้พิจารณาถึงคุณลักษณะของผู้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องเพศ สถานภาพครอบครัว อาชีพ และรายได้
3. มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมโดยสมัครใจหรือถูกบังคับกับลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรประชาชนโดยตรง ขนาดของการมีส่วนร่วม ผลที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมนั้นช่วยเพิ่มพลังประชาชน หรือเป็นเพียงแค่การได้ติดต่อประชาสัมพันธ์กับนักพัฒนาเท่านั้น

บริบท (Contexts) มี 2 บริบท ดังนี้

1. ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากลักษณะของสิ่งนำเข้าว่า มีความซับซ้อนของเทคโนโลยีเพียงใด ลักษณะของประโยชน์ที่ได้รับ (ความเร็วซ้ำได้ประโยชน์) และเงื่อนไขที่ต้องกำหนด เช่น การเข้าถึงการบริหารโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ เป็นต้น
2. สภาพแวดล้อมของกิจกรรมตามโครงการ ได้แก่ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางกายภาพและธรรมชาติ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางการเมือง เป็นต้น ชุมพร (2540:21-22) อ้างใน Cohen and Uphoff

นอกจากนี้ อ.นิธิ, (2532:98) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาที่จะเป็นผลดีและเป็นธรรมนั้นประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา นับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดเป้าหมาย และแนวทางของการพัฒนาดังกล่าว ย่อมต้องอ่อนอ่อนต่อความแตกต่าง (Diversity) ของท้องถิ่น ตลอดจนแนวทางการพัฒนา ย่อมต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและตัดสินใจของประชาชน เจ้าของท้องถิ่นอย่างมาก

และสถาบันฯ (2541:151) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและเป็นกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย ซึ่งสิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การให้คนในชุมชนได้มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องด้วยตนเอง

6.1 ประเภทของการมีส่วนร่วม

องค์การอนามัยโลก (WHO,1979 อ้างในกรณิการ์ พงษ์สนธิ,2543) ได้จำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็น 3 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนแบบธรรมชาติ (Spontaneous Participation) เกิดการจูงใจภายในของประชาชน กระทำด้วยความสมัครใจและเป็นอิสระ

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ถูกกระตุ้นหรือจูงนำชักชวนให้เกิด (Sponsored or Induced Participation) เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาแบบช่วยเหลือ เพื่อช่วยให้ตนเอง (Aided self Participation) ทำให้ประชาชนเกิดความรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นตามที่ต้องการ
3. การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ (Coerced Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ผิดพลาดทั้งเชิงแนวคิดและวิธีการ

6.2 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์ (2527,อ้างใน กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง,2540) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง คือ การมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรของตนเองที่จัดขึ้น เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี ฯลฯ
2. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยอ้อม คือ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่เป็นตัวแทนของตน เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมผ่านกรรมการหมู่บ้าน กรรมการสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการชุมชน ฯลฯ
3. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผ่านสถาบันหรือหน่วยงานที่เปิดโอกาสให้ ซึ่งสถาบันหรือหน่วยงานเหล่านั้นไม่ใช่องค์กรตัวแทนประชาชน เช่น การที่วัด (สถาบันศาสนา) โรงเรียน (สถาบันการศึกษา) หรือหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือมีส่วนร่วมในการรักษาสภาพแวดล้อม

ไม่ว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมโดยตรงหรือองค์กรตัวแทนเข้าร่วมโดยตรงก็ตาม จะต้องเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นได้เข้าร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ (กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง, 2540) ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ คือ
 - 2.1 มีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนแก้ไขปัญหา
 - 2.2 มีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการตัดสินใจดำเนินการตามแนวทาง
 - 2.3 มีส่วนร่วม ตัดสินใจดำเนินการตามแนวทาง
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ประกอบด้วย
 - 3.1 มีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากร
 - 3.2 มีส่วนร่วมบริหาร

3.3 มีส่วนร่วมประสานขอความร่วมมือ

4. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ทางด้านวัตถุ ทางเศรษฐกิจ และผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล ทั้งนี้เพราะการที่บุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมใดนั้น ย่อมเกิดจากการเล็งเห็นว่า จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนหรือไม่ และอย่างไร ดังนั้นผลประโยชน์ต่าง ๆ ข้างต้นจึงเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานนั้น ว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์หรือไม่

Lewin (อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนธิ,2543) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมที่ไม่แสดงออกให้คนอื่นเห็น (Covert participation) เป็นการมีส่วนร่วมด้านความคิด โดยการเขียน การพูด การสื่อความหมายในรูปอื่น เพื่อแสดงความคิดเห็นของตน เช่น การตัดสินใจ (ฉอาน วุฒิกรรมรักษา,2526 อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิ,2543) ได้แก่ การร่วมทำการศึกษาค้นคว้าหาปัญหา ร่วมคิด และสร้างรูปแบบวิธีการเพื่อพัฒนาแก้ไข และลดปัญหาของชุมชน
2. การมีส่วนร่วมที่แสดงออก (Overt Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามขีดความสามารถของตนเองให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ การร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล การร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน การร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรม การร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำ (ไพรัตน์ เตชะรินทร์,2527 อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิ,2543)

6.3 องค์การประชาชนกับการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (อ้างใน รุจิ จารุภานัน,2540) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบประชาชนกับการมีส่วนร่วมโดยจัดประเภทรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาในระดับต่างๆ ดังนี้

1. องค์การประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ กลุ่มประชาชนที่มีความสนใจในการพัฒนาชุมชน มีการรวมตัวกันเองในขนาดเล็ก ในระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบล อำเภอ เพื่อร่วมทำประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น อาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทสพช. หรือกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มปลูกผัก กลุ่มเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มผู้เลี้ยงไหม กลุ่มเหล่านี้จะทำงานในลักษณะที่ให้ประโยชน์แก่สมาชิก
2. องค์การประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ องค์การเหล่านี้ปฏิบัติตามกฎหมาย และข้อบังคับหรืออาจดำเนินในรูปการจดทะเบียนสมาคม สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ชาวไร่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นตัวแทนของประชาชนในการตัดสินใจทำงานร่วมกับประชาชนและพัฒนาร่วมกับราชการ

นอกจากนี้ยังมียุทธศาสตร์การบริหารส่วนตำบลซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งขององค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อมีการกระจายอำนาจสู่ประชาชนในท้องถิ่นรวมอยู่ด้วยเช่นกัน

6.4 ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

ได้มีผู้กล่าวถึง ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมซึ่งมีหลายประการได้แก่

1. การครอบงำโดยอำนาจของรัฐบาลและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะเป็นผู้วางแผนและตัดสินใจว่าสิ่งใดดีสำหรับประชาชน ซึ่งอยู่นอกเหนือจากความเข้าใจของประชาชน ทำให้ขาดความคิดริเริ่ม เกิดความสับสน และไม่สามารถพึ่งตนเองได้ (ปรัชญา เวสารักษ์, 2528 อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิ, 2543)
2. ระบบอุปถัมภ์ มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เพราะระบบอุปถัมภ์เป็นการจัดสมาชิกของกลุ่มลัดหน้าเป็นชั้น ซึ่งตั้งอยู่ในความไม่เสมอภาคในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ผู้ให้การอุปถัมภ์ต่อหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ได้รับประโยชน์ (อภินันท์ วัฒน, 2527, อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิ, 2543)
3. การกระจายอำนาจทางการเมืองการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินทำให้ประชาชนขาดความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ อำนาจในการต่อรองไม่มี หรือน้อยและยึดเอาแรงงานเป็นอำนาจต่อรอง)

ดังนั้นแนวทางให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมตามโครงการหรือพัฒนาชุมชนย่อม ขึ้นอยู่กับวิธีการดังต่อไปนี้

1. นโยบายของรัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลจะต้องปรับแนวคิดการวางแผนจากบนลงล่าง (Top-Down) ไปล่างขึ้นบน (Bottom-Top) มากขึ้น เพื่อพัฒนาให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเกิดความสนใจมีการประสานงานและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น
2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรประชาชนควรมีโครงการสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก องค์กรเหล่านี้ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี สามารถมีอิสระในการตัดสินใจและดำเนินงานตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคลและแต่ละกลุ่มได้

กล่าวโดยสรุป ด้วยแนวคิดที่ถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ แต่ยังมี การเข้าใจในความหมายของความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมและความร่วมมือมีหลักการ กระบวนการ และเป้าหมายต่างกัน เมื่อนำไปใช้ผิด ผลที่ได้รับไม่บรรลุเจตนารมณ์ของเป้าหมายที่กำหนดไว้ ความแตกต่างระหว่างความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมอยู่ที่ที่มาของความคิดอยากจะทำ ไม่ว่าสิ่งที่ทำนั้นเป็นโครงการหรือกิจกรรมใด

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เป็นเรื่องของลำดับขั้นมีลักษณะเป็นวัฏจักรที่มีการพัฒนาการของการมีส่วนร่วมจากเรื่องง่ายไปสู่เรื่องที่ยากและมีความซับซ้อนขึ้น เพื่อให้การมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างธรรมชาติมีความต่อเนื่องและมีความยั่งยืนมากที่สุด โดยเน้นบทบาทของกลุ่มคนต่อการมีส่วนร่วมตามศักยภาพของแต่ละกลุ่มมีอยู่และจะต้องให้ความสำคัญกับเจ้าของปัญหา คือประชาชนหรือเจ้าของท้องถิ่นที่เป็นผู้กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติของตนเอง รวมถึงการกำหนดกระบวนการให้ได้มาของแผนปฏิบัตินั้น ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงการติดตามประเมินผลขั้นสุดท้ายเพื่อนำไปสู่จุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามแนวทางสรุปผลครั้งสุดท้าย จนกลายเป็นวัฏจักรของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของคนทุกคน ทุกกลุ่มคน ไม่ใช่บุคคลหรือกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียวแต่บอกว่าเป็นตัวแทนของคนทุกกลุ่ม

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง สิ่งแวดล้อมของชุมชนซึ่งต่างกัน บางชุมชนประสบความสำเร็จ แต่บางชุมชนอาจมีปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน เนื่องจากในการมีส่วนร่วมต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมทั้งแบบแสดงออกและไม่แสดงออกอย่างเหมาะสม ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ดังนั้น ตามบทบาทของผู้วิจัยในประเด็น "การศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน ในการค้นหารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร" เป็นผู้สอบถามให้ข้อมูลและสร้างเงื่อนไข เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจในการกำหนดทางเลือกของกลุ่ม โดยใช้คำถาม

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
4. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

7. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการที่ผู้เรียนปรับตนเองเพื่อตอบสนองสิ่งเหล่านี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การเรียนรู้ของมนุษย์มีขอบเขตที่กว้างขวางมาก เป็นการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบมนุษย์มีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ การเรียนรู้เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต

แบนดูรา (Bandura) (อ้างใน ชีรพร อุวรรณโน และปรีชา วิหกโต, 2531 หน้า 314-318) เจ้าแห่งทฤษฎีปัญหาทางสังคม ให้ทรรศนะว่าพฤติกรรมของมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยหลักอีก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยทางปัญญา ปัจจัยส่วนบุคคลอื่น และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม

แบนดูรา ได้แบ่งการเรียนรู้ไว้ 2 ประเภท คือ

1. การเรียนรู้จากการสังเกต (Observational Learning)

2. การเรียนรู้จากการกระทำ (Enactive Learning)

เสรี พงศ์พิศ (อ้างใน พรนิไล เลิศวิชา, 2532, บทนำ) ได้ให้แนวคิดการเรียนรู้ของประชาชนในชนบท เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้การปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่น เหมาะสมกับท้องถิ่นช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน การปฏิบัติตามแบบผู้รู้ การอบรมสั่งสอนในบริบทชุมชน วัฒนธรรมที่เป็นจริง กระบวนการนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสภาพการณ์สังคมที่เปลี่ยนไป

บทสรุป

กระบวนการเรียนรู้มีคู่อยู่กับมนุษย์มาตั้งแต่เกิด การเรียนรู้เกิดขึ้นโดยที่เราอาจไม่รู้ตัว กระบวนการเรียนรู้ นั้น เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและถูกแอบแฝงอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีพตามวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน ดังนั้น การค้นหาแนวทางการดำเนินงานประชาคมในกระบวนการเรียนรู้ มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยระยะเวลา ความรู้ ความเข้าใจในแนวคิด ทฤษฎี ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วม การควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ประชาคมอำเภอ โดยอาศัยความรู้ความเข้าใจและการดำเนินงานร่วมกันของ 2 หมู่บ้าน 2 ชนเผ่า คือ ไทยใหญ่-มูเซอคำ เป็นเครื่องมือในการค้นหากระบวนการดำเนินงานประชาคมที่เหมาะสมกับพื้นที่สูงที่มีเงื่อนไขเฉพาะพื้นที่ อันจะได้นำมาพิจารณาประกอบในการดำเนินงานประชาคมที่มีชุมชนเป็นรากฐานของข้อมูล ชุมชนคิด ดำเนินการ ประเมินผล โดยชุมชน และเพื่อชุมชน

8. แนวทางการจัดประชาคมของส่วนราชการ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ให้ความสำคัญกับแนวความคิดเรื่องประชาสังคม (Civil Society) เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากที่กำหนดให้มียุทธศาสตร์การพัฒนาประชารัฐขึ้น อันเป็นเรื่องของการที่ภาครัฐและภาคเอกชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศแบบองค์รวม อีกทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองที่กระทรวงมหาดไทยนำเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบ เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2541 ได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติประการหนึ่งคือ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องประชาคม

บทที่ 3 บริบทชุมชน

1. บ้านไม้สูง หมู่ที่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

1.1) ประวัติชุมชน

หมู่บ้านไม้สูง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า โดยได้เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านเมื่อประมาณ 30 ปี เดิมทีในพื้นที่หมู่บ้านนี้มีชาวเผ่าละวะ ได้มาตั้งหมู่บ้านอยู่ก่อนและได้มีการเพาะปลูกต้นชาไว้จำนวนหนึ่ง และได้มีการสร้างวัดไว้ในหมู่บ้าน ต่อมาเผ่าละวะได้อพยพกลับไปในประเทศพม่า

ต่อมามีพ่อเผ่าคองกอง ซึ่งได้อพยพมาจากเมืองไต สิบสองปันนาตอนใต้ของประเทศจีนมีสมาชิก 8 ครัวเรือนและมีพระชอนะ เดิมอยู่ที่วัดเวียงหายในประเทศพม่า ได้เดินทางร่วมกันมาและได้มาจัดตั้งหมู่บ้านไม้สูงและได้จัดสร้างวัดขึ้นมาอีกครั้ง

ต่อมาในกลุ่ม นายคองปาง – นางป้าฮุ่น มีสมาชิกกลุ่ม 4 ครัวเรือน เดิมอยู่บ้านปางคอง (ใกล้บริเวณบ้านกิดสามสิบ ตำบลสบป่อง) ได้อพยพพร้อมครอบครัวเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านไม้สูง เนื่องจาก มีสมาชิกกลุ่มเล็กไม่มีความปลอดภัยในชีวิต มีสัตว์ร้ายจำนวนมาก ผลผลิตทางการเกษตรไม่พอกิน มีความเชื่อเกี่ยวกับผีป่า

ต่อมาในกลุ่มนายกันแกงและนายจำก่าหม่อง ซึ่งเป็นเครือญาติพี่น้องเดิมอยู่ที่บ้านผากหม้อ (ห้วยน้ำแม่กุน) ในประเทศพม่า และมีนายหน้อยเจ้า ซึ่งเป็นลูกเขยของนายจำก่าหม่องซึ่งมีอาชีพเป็นพ่อค้าวัวต่างได้พาครอบครัวย้ายเข้ามาสมทบอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านไม้สูง

มีนายก้างอ่อง พร้อมครอบครัว เดิมอยู่ที่บ้านไม้ลั่น ได้อพยพเข้ามาอยู่ในกลุ่มเครือญาติ

นายสุ้นคำ เดิมอยู่ที่บ้านแม่ละนาได้มาแต่งงานกับคนบ้านไม้สูง

นายเหม่ง เดิมอยู่ที่บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้มาแต่งงานกับคนบ้านไม้สูง

นายแข็ง เดิมอยู่ที่บ้านนาปู่ป้อม ได้มาแต่งงานอยู่กินกับคนบ้านไม้สูง

นายน้อยจันและนายแก้ว ปัญญา มี คนเชียงใหม่ได้มาแต่งงานอยู่กินกับคนบ้านไม้สูงเช่นกัน

กลุ่มครอบครัวที่อพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านไม้สูง มีความเชื่อในวัฒนธรรมของคนไต นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก และมีความเป็นเครือญาติพี่น้อง ร่วมกันสร้างวัดขึ้นในหมู่บ้าน กลุ่มคนบางส่วนได้อพยพออกนอกบ้านไปประกอบอาชีพและบางส่วนย้ายสำมะโนครัวเรือนไปอยู่ชุมชนอื่น

ปัจจุบันบ้านไม้สูง หมู่ที่ 3 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีหลังคาเรือนทั้งหมด 28 หลังคาเรือนมีจำนวนประชากรจำนวน 100 คน ชาย 54 คน หญิง 46 คน

1.2) การปกครองของบ้านไม้สูง

ผู้นำชุมชนในอดีต

1. นายคองกอง	2. นายคองป้าง
3. นายกันแกง	4. นายสุนต่ำ (ปู่หมอแพทย์)
5. นายเจเลอิ่งต่ำ	6. นายแหลง

หน้าที่ผู้นำชุมชนในอดีต

- มีหน้าที่แก้ไขข้อขัดแย้งกรณีพิพาท
- แบ่งหน้าที่งานพัฒนา
- นำทำกิจกรรมของวัฒนธรรม – ประเพณีในชุมชน
- ดูแลความสงบภายในหมู่บ้าน
- รับ – ส่ง ข้อมูลข่าวสาร

ลักษณะผู้นำในอดีต

- พุดจริง ทำจริง และเป็นผู้กล้าตัดสินใจ
- ยอมรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน
- ชาวบ้านให้ความเคารพ เชื่อถือ
- ซื่อสัตย์
- บ้านผู้นำเป็นที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง

ผู้นำที่มีการแต่งตั้งจากทางราชการในสมัยอดีต

- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	นายน้อยจันทร์ -	
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	นายขงยุทธ วิไลคุณธรรม	(ปี 2512 – 2525)
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	นายเหม่ง ทาคำมา	(ปี 2525 – 2526)
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	นายขงยุทธ วิไลคุณธรรม	(ปี 2526 – 2530)

ในปี 2530 ทางราชการ ได้ประกาศแบ่งการปกครองได้ยกฐานะอำเภอปางมะผ้าในปัจจุบัน เป็นกิ่งอำเภอปางมะผ้า ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ตำบล คือ ตำบลปางมะผ้า , ตำบลถ้ำลอด , ตำบลสบป่อง , ตำบลนาปูป้อม และได้แต่งตั้งหมู่บ้านไม้สูง เป็นหมู่ที่ 3 ตำบลปางมะผ้า กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการคัดเลือกตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน โดยรับสมัครบุคคลที่เต็มใจ โดยใช้วิธีการให้ชาวบ้านยกมือ นับคะแนน

- ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน	คือ นายขงยุทธ วิไลคุณธรรม	(ปี 2530 – 2544)
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	คือ นายสุวัฒน์ ทาคำมา	
- ผู้ดูแลความสงบ (ผรส.)	คือ นายผดุง ปรีชาศิริกุล	

ตำแหน่งในปัจจุบัน

- ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน	คือนาย สมจิตต์ บันดลสุข	(ปี 2544 – ปัจจุบัน)

1.5) สังคมและวัฒนธรรม

1.5.1 ด้านการศึกษา

โรงเรียนเริ่มแรก เป็นโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา สร้างขึ้นเมื่อปี 2515 เป็นอาคารไม้ทั้งหลังมีครูผู้สอนจำนวน 2 คน ดำเนินการสอนตั้งแต่ชั้น ป.1 – ป.4 จนกระทั่งถึงปี 2535 โรงเรียนถูกยุบ เนื่องจากนักเรียนมีจำนวนน้อย ในปี 2537 ทางศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ได้จัดตั้งโรงเรียน กศน.ขึ้นจนถึงปี 2540 โรงเรียน กศน. ก็ถูกยุบอีกครั้ง เนื่องจากนักเรียนมีจำนวนน้อย ส่วนหนึ่งย้ายไปเรียนที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.5.2 วัฒนธรรมประเพณี

การสร้างวัดได้สร้างพร้อมกับการจัดตั้งหมู่บ้านในเริ่มแรก สร้างด้วยไม้ไผ่และมุงด้วยหญ้าคา สร้างในบริเวณที่ลุ่มอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านและมีพระมาจำพรรษาในวัดนี้หลายรูป จำพรรษาได้ไม่นานก็จากไปจำพรรษาที่อื่น

ต่อมาผู้เฒ่าผู้แก่ได้หารือกันว่า วัดที่ตั้งอยู่ในที่ลุ่มและต่ำกว่าหมู่บ้านนั้นไม่ดี จึงได้จัดสร้างวัดใหม่ขึ้นในบริเวณบนเขาที่อยู่สูงกว่าหมู่บ้านเป็นวัดที่สร้างด้วยไม้และมุงด้วยสังกะสี ปัจจุบันมีพระเสาร์และเนรทอนเป็นผู้รักษาการแทนตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบ้านไม้สูง

ชุมชนมีความเชื่อในเรื่องการนับถือศาสนาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม โดยมีการปฏิบัติดังนี้

- เดือน 2 หรือเดือนเก้าของชาวไทยใหญ่ จะมีการทำบุญเลี้ยงศาลเจ้าเมือง เพื่อบอกกล่าวในการทำกิจกรรมด้านการเกษตร
- เดือน 3 วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 จะมีการทำข้าหย่ากู๋ (ข้าวนียวแดง) นำไปถวายพระที่วัด และขอขมาผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน
- เดือน 4 เป็นเดือนที่ชาวไทยใหญ่ถือกันว่า เป็นฤกษ์ดี สามารถทำพิธีมงคลต่างๆได้โดยการนำส้มป่อยมะนาวและหนาว 7 อย่าง มาแช่ไว้ใช้ดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน
- เดือน 5 มีประเพณี กันตอ (ขอขมา) มีการทำขนมเทียน (ข้าวมุนห่อ) ไปขอขมาผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน โดยจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5
- เดือน 6 มีประเพณีปอยจ่าตี (ก่อเจดีย์ทราย) ในวัด
- เดือน 7 จัดเลี้ยงศาลเจ้าเมือง
- เดือน 8 เป็นเทศกาลเข้าพรรษา จะมีการถวายข้าวมธุปายาส ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านทั้งชายและหญิงจะไปจำศีลที่วัดทุกวันพระ
- เดือน 11 เทศกาลออกพรรษา จะมีการทำจองพารา
- เดือน 12 มีประเพณีปอยคั๊บไฟเทียน (ปอยอ่องจ๊อด)

วัฒนธรรมประเพณีสำคัญของชาวไทยใหญ่ (ไต) ในรอบปี

พิธีทำบุญไฟคันเทียน (ปอยไฟคันเทียน)

ไฟต้นเทียน คือ สิ่งที่ชาวบ้านช่วยกันนำไม้เกี๊ยะ สน และเศษไม้แห้งมารวมกันแล้วมัดเป็นต้นมี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 – 2 เมตร สูง 4 – 5 เมตร หลังจากนั้นจะนำไปปักไว้ที่วัดและทั้ง 4 ทิศของหมู่บ้าน วัดอุประสงค์ของพิธิ เพื่อสะเดาะเคราะห์หมู่บ้านและชาวบ้านที่อยู่ภายในหมู่บ้านให้มีความเจริญในหน้าที่การงาน ความเป็นอยู่ตลอดจนถึงความเจริญรุ่งเรืองเปรียบเสมือนแสงไฟเทียนที่จุดประกายแสงสว่าง

วันแรกของงาน ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในพิธีกรรมโดยนำปัจจัย ผลผลิตจากพืชไร่มารับบริจาครวมกันที่วัดเชิญชวนชาวบ้านที่เป็นพี่น้องชาวไทยใหญ่มาร่วมงานกันในพิธีที่วัด กลางคืนก็จะมีมโหรีสพสมโภชงานอาทิตยการตักถวญไต้ รำนก รำโต ร้องเพลงไต และจะนำชุดผู้ที่ตักถวญพร้อมกับไม้สนที่จุดไฟแห่รอบวัดจำนวน 3 รอบ หลังจากนั้นก็พากันไปจุดไฟต้นเทียนที่ปักไว้ภายในหมู่บ้าน

วันที่ 2 ของงาน ในตอนเช้า จะแห่เครื่องไทยทานที่เตรียมไว้และนำผู้ที่ตักถวญ พ้องไต พากันแห่รอบศาลเจ้าเมือง 3 รอบ หลังจากนั้นก็จะไปแห่รอบวัดอีก 3 รอบแล้วนำเครื่องไทยทาน ถวายวัด ฟังธรรม เป็นอันเสร็จพิธี (การเรียนเชิญแขกเข้ามาร่วมงานในอดีต ชาวบ้านใช้ใบชาแห้งและเทียนจี๊ตึงนำไปบอกกล่าวผู้นำหมู่บ้านให้ไปร่วมงาน ปัจจุบันใช้ การ์ด ใส่ซองจดหมายส่งไปตามหมู่บ้านต่างๆ)

ปอยทานข้าวหย่ากู่ (ข้าวหย่ากู่ หมายถึง ข้าวเหนียวหนึ่งที่ทำมาผสมกับน้ำอ้อย เป็นข้าวเหนียวแดง) ช่วงเดือน กุมภาพันธ์ (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3)

วันแรกของงาน จะมีการเตรียมข้าวเหนียวนำไปแช่น้ำในตอนเช้าพอตกตอนบ่ายก็จะนำข้าวเหนียวที่ แช่ไว้ไปนึ่งแล้วนำมาผสมกับน้ำอ้อยพอเข้ากันเรียบร้อยแล้วก็จะนำไปเทลงบนกระดัง – ถาด เพื่อให้เป็นแผ่น หลังจากนั้นใช้มีดกรีดเป็นแผ่นแล้วนำไปห่อด้วยใบกล้วย

วันที่ 2 นำข้าวหย่ากู่ไปถวายที่ศาลเจ้าเมือง หลังจากนั้นนำข้าวหย่ากู่ไปมอบให้ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้อาวุโสที่เคารพนับถือ หลังจากนั้นก็จะนำข้าวหย่ากู่ไปถวายพระที่วัด ฟังธรรม

ปีใหมไต ก่อนขึ้นวันปีใหม่ คือวันเนาชาวบ้านจะจัดเตรียมเครื่องไทยทาน ดังนี้

- จัดทำขนมห่อ ซึ่งเอาใบกล้วยมาห่อขนม (ข้าวมันจ๊อก) และนำใบกล้วยมาสานเป็นถาด (กอกซอมต๋อ) เพื่อใส่ข้าวสุก ผลไม้ ไปถวายที่หิ้งพระ ศาลเจ้าที่ต่างๆในตอนเช้าของวันปีใหม่
- ต้มน้ำส้มป่อย เพื่อนำน้ำมาล้างหน้าหรือเอาอาบเพื่อเป็นการชำระสิ่งที่ไม่ดีในตัวเรา และนำน้ำส้มป่อยไปดำหัวผู้ที่เราเคารพนับถือ ช่วงกลางวันจะมีการละเล่นต่างๆ เช่น การเล่นลูกสะบ้า ดี พ้อง-กลอง ร้องเพลงไต (เฮดกวม)

ในวันปีใหม่ ชาวบ้านจะนำข้าวห่อพร้อมกับข้าวและขนมห่อ ใบชาห่อไปมอบ (ทาน) ให้กับคนเฒ่าคนแก่ที่เคารพในหมู่บ้าน และนำอาหาร ขนม หรือเครื่องไทยทานที่เตรียมไว้ไปถวายพระที่วัดและฟังธรรม ช่วงบ่าย จะนำพระพุทธรูปมาสรงน้ำส้มป่อย ต่อจากวันปีใหม่ ชาวบ้านพร้อมด้วยผู้อาวุโสก็จะพากันไปทำพิธีกันต่อ (ขอขมา) ตามวัด ผู้อาวุโสและชาวบ้านหมู่บ้านอื่น

วันเข้าพรรษา (วันเข้าหว่า) เพื่อให้พระได้ถือศีล จำศีลอยู่ในวัด ผู้เฒ่า ผู้แก่ ไปนอนวัดจำศีล ในวันพระ ขึ้น – แรม 8 ค่ำ – ขึ้น – แรม 15 ค่ำ มีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า นำข้าวสารอาหารแห้งไปถวายพระที่วัด ชาวบ้านฟังธรรม

วันตักขอมต่อหลวง (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10) ความเชื่อดั้งแต่บรรพบุรุษ พระพุทธเจ้าในสวรรค์จะเสด็จลงมาฉันท์เพล

วันแรก ชาวบ้านได้ผลผลิตจากการทำการเกษตรแล้วนำมาถวายในวัด ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมเครื่องไทยทานแล้วนำไปใส่ในกอกขอมต่อ และนำข้าวเหนียวหนึ่งมาทำเป็นก้อนกลมขนาดเท่ากำมือแล้วนำไปผสมกับนม – เนย – น้ำผึ้งให้เข้ากันจำนวน 49 ก้อน นำไปใส่ในกอกขอมต่อหลวง

วันที่ 2 ในตอนเช้าประมาณ 05.00 น. ชาวบ้านจะนำของหรือเครื่องไทยทานไปในพิธีถวายกอกขอมต่อหลวงในวัด พอดอนสาย จะเข้าวัดฟังธรรม

วันออกพรรษา หรือ วันออกหว่า (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11)

วันแรก ชาวบ้านจะทำแข่งปุด (หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยไม้ไผ่ หรือ ไม้ข้าวหลาม คัดยาวประมาณ 2 เมตร 4 ด้านแล้วนำไม้ไผ่มาจักสานให้เป็นเข่งวางบนเสาทั้งสี่ด้านที่ได้เตรียมไว้แล้วนำดิน ข้าว ดินกล้วย ดินฮ้อย หรือผลผลิตจากไร่ นา มามัดกับเสาทั้ง 4 ด้าน

วันที่ 2 ในตอนเช้า ชาวบ้านจะนำสิ่งของที่เตรียมไว้ เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง พืชผลทางการเกษตรไปถวายพระที่วัด ฟังธรรม และจะทำข้าวห่อ ไปมอบให้ (ทาน) ผู้ที่อาวสุ ผู้ที่เคารพนับถือในหมู่บ้าน

ปอยส่างลอง งานบวชเด็กชาย อายุ 10 – 15 ปี บวชเพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณพ่อแม่

วันแรก เตรียมเครื่องแต่งตัวส่างลอง เตรียมเครื่องไทยทาน อาหารเครื่องดื่ม พ่อแม่ของเด็กจะพาถูกไปถือศีล 5 ในวัดพร้อมกับโกนผม แต่งชุดส่างลองแล้วไปให้พระอาจารย์ทำพิธีให้กับส่างลอง เสร็จแล้วจะนำส่างลองแห่รอบวัด 3 รอบแล้วขบวนแห่ไปที่บ้าน

วันที่ 2 ขบวนพิธีส่างลองจะแห่ไปตามบ้าน ตอนกลางคืนจะทำพิธีเรียกขวัญส่างลอง โดยให้ส่าหรือผู้รู้วิชา คาถา ทำพิธีให้ แล้วใช้ด้ายผูกข้อมือส่างลอง ของที่ใช้ในพิธี เครื่องไทยทาน ประกอบด้วย กล้วย 2 หวี นำใบตองมาทำเป็นกรวย (โอดหมอก) ใส่ยาเส้น ร่มที่ใช้กางให้ส่างลอง ผีอก ผ้าแดง ผ้าขาว

วันที่ 3 ขบวนแห่ส่างลองพร้อมด้วยเครื่องไทยทาน กลองม้องไต จะแห่ส่างลองไปที่ศาลเจ้าเมืองของหมู่บ้านแล้วขบวนแห่จะแห่ผ่านหมู่บ้านแล้วเข้าไปแหวนรอบวัด 3 รอบ แล้วนำส่างลองเครื่องไทยทานขึ้นบนวัด พระอาจารย์จะทำพิธีบวชส่างลองให้เป็นสามเณรและนุ่งห่มผ้าเหลืองและนำเครื่องไทยทานถวายให้วัด ฟังธรรม เป็นอันเสร็จพิธี

กรณีการบวชส่างลอง

- ต้องใช้การมีส่วนร่วมจากชุมชนทุกหลังคาเรือน เพราะต้องใช้ค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก การบวชส่างลอง 1 องค์ใช้งบประมาณ 10,000 บาท
- ชาวบ้านนำของผลผลิต พืชผล ข้าว มาร่วมสมทบ
- บริจาคเงินเพื่อร่วมสมทบ
- ชาวบ้านช่วยกันทำอาหารในวัดและในบ้านเจ้าภาพส่างลอง

พิธีการเลี้ยงผีน้ำ เพื่อไปขอเจ้าที่ผีน้ำ ขอให้ น้ำในลำห้วยมีน้ำมากพอที่จะนำน้ำไปใช้ในการเกษตรและไว้เป็นน้ำดื่ม

การเตรียมพิธี จะเชิญสลา + ผู้มีคาถาอาคม + ชาวบ้าน และนำเครื่องเซ่นไหว้ เช่น เหล้า 2 ขวด ไก่ 4 ตัว นำไปบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ สลากจะทำพิธี ในกรณีที่ทำพิธีเสร็จแล้ว ห้ามคนไปตัดไม้ในบริเวณป่าต้นน้ำ

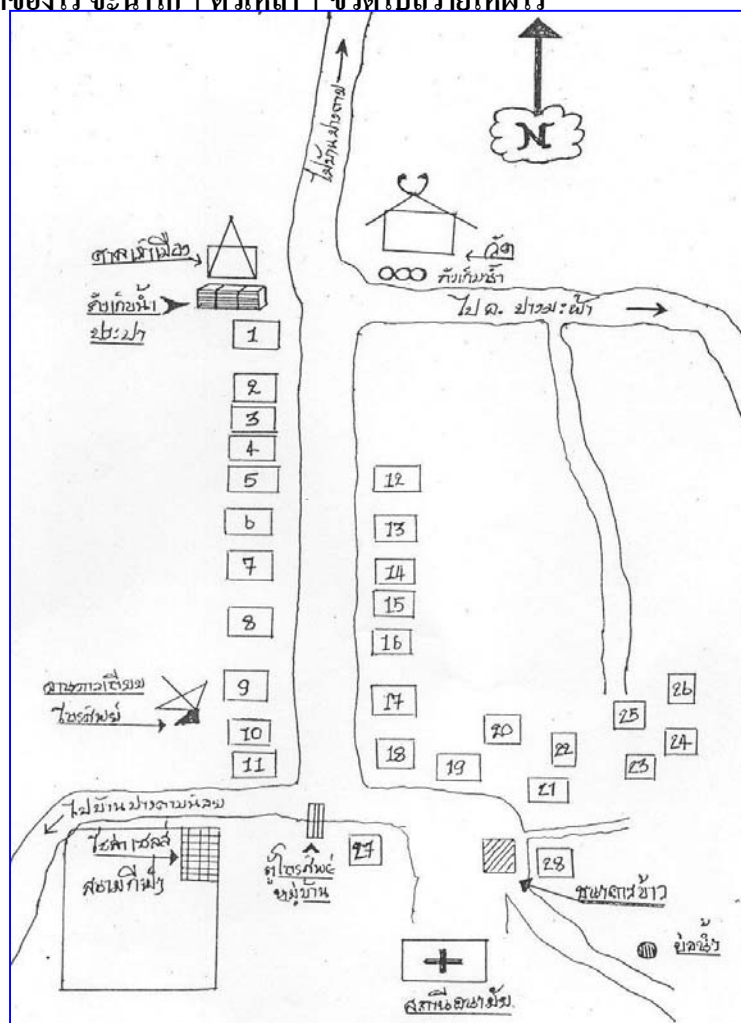
พิธีการเลี้ยงผีป่า เพื่อเป็นการขอให้เจ้าที่ผีป่า ช่วยดูแลสัตว์เลี้ยงชาวบ้านที่ปล่อยในป่า อย่าให้สัตว์ป่ามาทำลายและขอให้สัตว์ป่า เช่น หมู นก อย่าให้มาทำลายพืชไร่ ช่วยคุ้มครองชาวบ้านที่เข้าไปในป่า

การเตรียมพิธี จะเชิญสลา + ผู้มีคาถาอาคม + ชาวบ้าน และนำเครื่องเซ่นไหว้ เช่น เหล้า 2 ขวด ไก่ 8 ตัว นำไปบริเวณที่เป็นป่าใหญ่ สลากจะทำพิธี

พิธีการเลี้ยงผีไร่ เพื่อขอให้เจ้าที่ผีไร่ช่วยดูแลไร่ ไม่ให้แมลง สัตว์มาทำลายพืชไร่และขอให้ได้ผลผลิตจากไร่มากๆ กรณี ถ้าหากปีไหนได้ผลผลิตจากไร่มาก เจ้าของไร่ก็จะนำเครื่องเซ่นไหว้ไปเลี้ยงผีไร่อีกครั้งถือกล่าวขอบคุณ

การเตรียมพิธี เจ้าของไร่ จะนำไก่ 1 ตัว เหล้า 1 ขวด ไปถวายให้ผีไร่

แผนที่ภายในหมู่บ้านไม้สูง

1.6 สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ โดยส่วนใหญ่เป็นการทำการเกษตร ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ เป็นการผลิแบบพึ่งตนเองคือ ได้ผลผลิตเพื่อการบริโภค ส่วนที่เหลือจากการบริโภคก็จะนำไปจำหน่าย การเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่จะเลี้ยง หมู ไก่ เลี้ยงเพื่อบริโภคส่วนที่เหลือจะนำไปจำหน่าย การเลี้ยงวัวเป็นการเลี้ยงเพื่อทางเศรษฐกิจโดยตรง มีบางส่วนที่ทำอาชีพเสริมเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน เช่นการทำปูนขาว (ปูนที่กินกับหมาก) การแปรรูปต้นอ้อยให้น้ำอ้อย

ในด้านแรงงานในชุมชนยังมีการลงแขก (เอามือ) และบางส่วนมีการจ้างภายในชุมชน

ในด้านอาชีพนอกภาคเกษตร มีการส่งเสริมการรวมกลุ่มจากส่วนราชการและระบบการจัดการกลุ่มยังไม่ชัดเจนตลอดจนถึงระบบการตลาด

□ สรุปข้อมูลการใช้พื้นที่และรายได้ของครัวเรือนบ้านปางคามน้อย (28 ครัวเรือน)

การใช้ที่ดินปี 2543

1. พื้นที่ปลูกข้าว 97.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 94.5 ถัง (0.96 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 2,840 ถัง (29.12 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 227,200 บาท (80 บาท/ถัง หรือ 2,330.25 บาท/ไร่)
2. พื้นที่ปลูกข้าวโพด 134 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 43 ถัง (0.32 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 1,320 ถัง (9.85 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 66,000 บาท (50 บาท/ถัง หรือ 492.5 บาท/ไร่)
3. พื้นที่ปลูกถั่วแดง 52 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 49.15 ถัง (0.94 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 360 ถัง (6.92 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 72,000 บาท (200 บาท/ถัง หรือ 1,384.61 บาท/ไร่)
4. พื้นที่ไม้ผล 58.5 ไร่ จำหน่ายผลผลิตที่ได้เป็นจำนวนเงินประมาณ 22,900 บาท (391.45 บาท/ไร่)
5. สัตว์เลี้ยง – การจำหน่ายสัตว์เลี้ยงในปี 2543
 - ควาย มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 1 ตัว ไม่มีรายได้จากการขายในรอบปี
 - วัว มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 117 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 106,900 บาท
 - หมู มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 99 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 43,200 บาท
 - ไก่ มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 367 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 700 บาท
6. อาชีพเสริม และรายได้จากการรับจ้าง/ค่าตอบแทนอื่นๆที่ได้ ในรอบ 1 ปี (2543) เท่ากับ 133,620 บาท (4,772.14 บาท/ครัวเรือน)

สรุปรายได้ต่างๆ ของครัวเรือนบ้านปางคามน้อยในรอบปี 2543

- รวมรายได้จากการขายผลผลิตจากพืชการเกษตร ทั้งหมดประมาณ 389,100 บาท หรือประมาณ 13,896.42 บาท ต่อ ครัวเรือน
- รวมรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ ทั้งหมดประมาณ 150,800 บาท หรือ ประมาณ 5,385.71 บาท ต่อ ครัวเรือน

- รวมรายได้จากการประกอบอาชีพเสริม-แรงงานอื่นๆ ทั้งหมดประมาณ 133,620 บาท หรือประมาณ 4,772.14 บาท ต่อครัวเรือน

รวมรายได้ทั้งหมดเฉลี่ยต่อครัวเรือน ประมาณ 24,054.28 บาท

การใช้ที่ดินปี 2544

1. พื้นที่ปลูกข้าวไร่ 110.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 108 ถัง (0.97 ถัง/ไร่)
2. พื้นที่ปลูกข้าวโพด 197 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 45 ถัง (0.22 ถัง/ไร่)
3. พื้นที่ปลูกถั่วแดง 59.5 ไร่ โดยปลูกเสริมในพื้นที่ปลูกข้าวโพด ใช้เมล็ดพันธุ์ 65.0 ถัง (1.01 ถัง/ไร่)
4. พื้นที่ไร่เหล้ามี 71 แปลง ประมาณ 196 ไร่

รวมการใช้พื้นที่ทำกิน ประมาณ 947.5 ไร่

1.7 ทรัพยากรธรรมชาติ

- การใช้ที่ดิน ชุมชนส่วนใหญ่ทำไร่ มีจำนวน 75 ไร่ 372.5 ไร่ มีที่นา 1 แปลง 2 ไร่ ใช้ปลูกข้าว ส่วนใหญ่ใช้พันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ข้าวหอ ข้าวเหนียวน้อย สาเหตุที่ไม่ปลูกข้าวที่ส่งเสริม เพราะไม่ทนทานต่อโรคและแมลง เคยใช้สารเคมีปรากฏว่าทำให้พันธุ์ข้าวเสียหายมากกว่าพันธุ์ที่ไม่ได้ใช้ยา
- ข้าวโพด การปลูกข้าวโพดนิยมปลูกข้าวโพดพันธุ์พื้นเมือง ปลูกไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์
- ถั่วแดง การปลูกถั่วแดง จะปลูกหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวโพดเสร็จแล้ว โดยใช้แปลงที่ปลูกข้าวโพดปลูกไว้เพื่อขาย
- การทำสวน ในชุมชนจะมีสวนชาและไม้ผลที่ปลูกเสริมและให้ผลผลิต เช่น ส้มโอ มะนาว กล้วย กาแฟ มะม่วง

ในอดีตที่ผ่านมา การทำไร่ – สวน ไม่เคยมีโรคหรือแมลงระบาด แต่ในปัจจุบันมีโรคแมลงระบาดเกิดขึ้นทุกปีในการเพาะปลูก ชุมชนไม่มีความรู้ในเรื่องการหาแนวทางป้องกันและกำจัดโรคแมลงตลอดทั้งการใช้ยาและระบบน้ำไม่ดี

น้ำและแหล่งน้ำ

ในบริเวณหมู่บ้านมีแหล่งน้ำขนาดเล็ก หลายแห่ง

- ห้วยน้ำ สวนชา - ห้วยสันบาง
- ห้วยปุงสูง - ห้วยปางมะเขือ
- ห้วยคาโปก้าอยู่ระหว่างขอบเขตบ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย
- ห้วยลูกมะม่วง - ห้วยน้ำบ่อจอง
- ห้วยปุงยาม - ห้วยไม้สูงดำขอนแก่น
- ห้วยปางเจิง

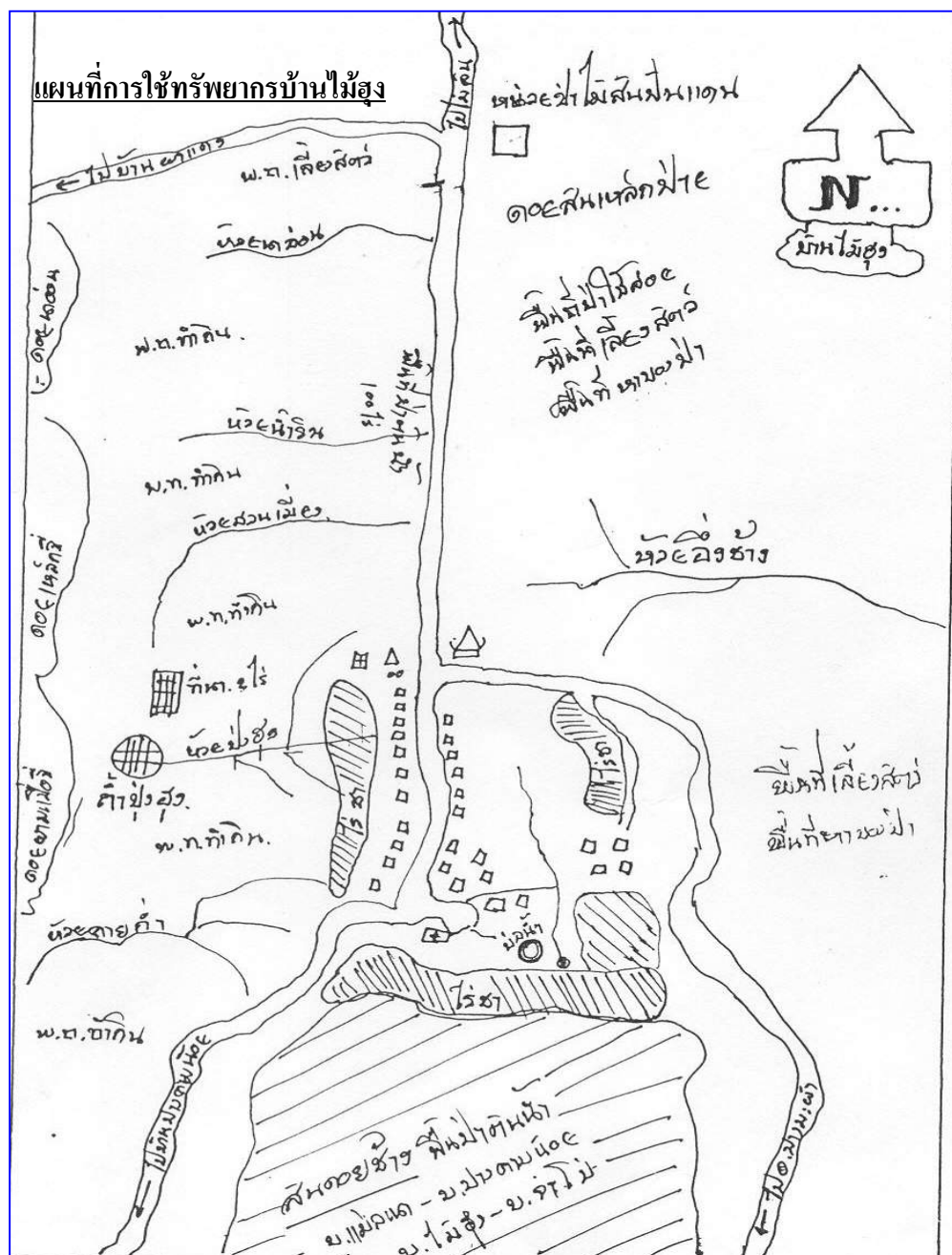
ป่า – การใช้ป่า

การจัดการป่าต้นน้ำ มีการหาซื้อในระดับกลุ่มในชุมชนและมีกติกาภายในชุมชน

- ป่าต้นน้ำ อยู่ทางทิศเหนือหมู่บ้าน (ส่วนชา และห้วยน้ำประปา) มีพื้นที่ประมาณ 500 ไร่
- ป่าใช้สอย เป็นพื้นที่ที่ใช้เลี้ยงสัตว์ ควบคู่ด้วยกัน อยู่ทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีพื้นที่ประมาณ 1,500 ไร่
- พื้นที่อนุรักษ์ อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีการปลูกป่าเสริม ในพื้นที่นี้(เมื่อ 12 สิงหาคม 2544)มีพื้นที่ประมาณ 200 ไร่

การแบ่งพื้นที่ป่า

การรักษาป่าของชุมชนมีการแบ่งและรักษาเป็นอย่างดี แต่ยังขาดความรู้การจัดการที่เหมาะสม และยังไม่เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ทั้งในระดับอำเภอและอบต. ยังไม่รับทราบในกระบวนการจัดการของชุมชน จึงจำเป็นที่ชุมชนต้องทำการทบทวนกันใหม่ทั้งกฎระเบียบและกติกาของชุมชน

1.8 ปัญหาของชุมชน

ด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนกับอาชีพที่เป็นอยู่ทุกวันนี้แบบพออยู่พอกิน การปรับสภาพพื้นที่ สนับสนุนส่งเสริมระบบให้เห็นผลที่ชัดเจนมากขึ้น อาทิ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การเกษตรธรรมชาติ

ส่วนหนึ่งชุมชนมีการใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง อื่นๆ ระบบการผลิตมีการพึ่งพา ระบบจากภายนอกมากขึ้น อาจส่งผลกระทบต่อในชุมชน

ด้านสังคมและวัฒนธรรม

ระบบการเมืองการปกครอง กระแสความเจริญทางเทคโนโลยี เข้ามากระทบกับระบบสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม ส่งผลให้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปมาก หากไม่มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีและองค์ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารต่างๆ ให้ชัดเจน เท่าทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดีระดับหนึ่ง แต่ยังขาดการสร้างความรู้ เข้าใจ ความตระหนักให้กับบุคคลทั้งภายนอกและภายใน รวมทั้งการประสานกับองค์กรภาคราชการ ผู้นำชุมชน ให้เอาใจจริงเอาใจและต่อเนื่อง

ด้านกลุ่มองค์กร

กลุ่มองค์กรในชุมชน ยังไม่มีความชัดเจนและความตระหนักในการรวมกลุ่มและในตัวองค์กรมี แต่ในนามหรือรายชื่อคณะกรรมการกลุ่ม ขาดความรู้ความเข้าใจ ทิศทางในการดำเนินงานตลอดจนผู้นำกลุ่มองค์กรขาดวิสัยทัศน์ในการดำเนินงาน ควรมีการปรับปรุง ปรับวิสัยทัศน์ของคณะกรรมการ ผู้นำ องค์กรและกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการชี้แจงและโปร่งใสในงบประมาณอย่างต่อเนื่อง

1.9 ผู้รู้ / ผู้เชี่ยวชาญ ในหมู่บ้านไม้สูง

ผู้รู้ด้านการรักษาโรคพื้นบ้านด้วยยาสมุนไพร

1. นายเจ็ง ได้ไปเรียนมาจากพระและได้ทำพิธียกครู เป็นการถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์
2. นายยอด ได้เรียนรู้กับพ่อเต่าในตระกูลพี่น้อง
3. นายเงิน ได้เรียนรู้มาจากผู้รู้ในหมู่บ้าน

ผู้มีความชำนาญในด้านจักสานไม้ไผ่

1. นายหม่อง ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย
2. นายอ่อง ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย
3. นายผดุง ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย
4. นายหลี่ ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย

5. นายมล ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย
ผู้มีความรู้ด้านการวางแผนโบราณหรือกายภาพบำบัด

1. นายอ่อง ฝึกนวดมาจากพ่อเฒ่า ผู้รู้ในหมู่บ้าน

2. นางสาวณัฏฐ์ ฝึกนวดมาจากพ่อเฒ่า ผู้รู้ในหมู่บ้าน

ผู้มีความรู้ด้านการสร้างเครื่องบิบบอ้อยและวิธีการ ขั้นตอนการแปรรูปอ้อย

1. นายอ่อง ทดลอง และฝึกทำจากผู้รู้

2. นายมล ทดลอง และฝึกทำจากผู้รู้

ผู้ที่มีความสามารถร้องเพลงไต (เฮดความ)

1. นายลาน เรียนรู้จากผู้เฒ่า - ผู้แก่

2. นายส่วยจิ่ง เรียนรู้จากผู้เฒ่า - ผู้แก่

3. นายเงิน เรียนรู้จากผู้เฒ่า - ผู้แก่

ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในการตีกลอง การรำนก รำโต

1. นายอินตะ เรียนรู้จากผู้เฒ่า - ผู้แก่

ผู้ที่มีความรู้ด้านคาถา อาคม เลี้ยงผีดี เลี้ยงผีร้าย

1. นายเงิน ฝันดวงใจ เรียนรู้กับพระ อาจารย์

2. นายขงยุทธ วิไลคุณธรรม เรียนรู้กับพระ อาจารย์

3. นายแข็ง บันดลสุข เรียนรู้กับพระ อาจารย์

ผู้ที่มีความรู้ด้านการแปรรูปหินปูนให้เป็นปูนที่กินหมาก

1. นายสำ ฝันดวงใจ ฝึกทำเองในชุมชนกับผู้รู้

2. นายประวิทย์ ทาคามา ฝึกทำเองในชุมชนกับผู้รู้

3. นายทองอินทร์ ฝึกทำเองในชุมชนกับผู้รู้

2. บ้านปางคามน้อย หมู่ที่ 3

2.1 ประวัติหมู่บ้าน

บ้านปางคามน้อย เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอคำ ในอดีตชุมชนชาวมูเซอคำได้อพยพถิ่นฐานมาจากประเทศเมียนมา จากบ้านห้วยแม่ผี และบ้านนามนหลวง (คอยมูเซอ) ซึ่งได้ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณบ้านปางคามเก่า (ปัจจุบันเป็นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์) โดยมีนายจะโป ไพรเนติธรรม เป็นผู้นำหมู่บ้าน มีพ่อเต่า จะคะ จะลิ เป็นแก้ว (ผู้นำทางศาสนา) ต่อมาเมื่ออยู่ในหมู่บ้านปางคามเก่า ชาวบ้านก็ประสบปัญหาการเจ็บป่วย ไม่สบาย และมีการขัดแย้งกันภายใน จึงได้ย้ายอพยพไปอยู่ที่บ้านห้วยยาว เมื่อมาอยู่ที่บ้านห้วยยาวก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับที่บ้านปางคามเก่า จึงได้อพยพออกจากหมู่บ้านห้วยยาว โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านจะโป คือบ้านจะโป หมู่ที่ 4 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในปัจจุบัน และอีกกลุ่มหนึ่งได้ไปอยู่ที่บ้านตองผา ขณะที่อยู่ที่บ้านตองผา ก็มีทางราชการได้นำโครงการ กสช. (โครงการขุดบ่อน้ำ) และได้ดำเนินการในหมู่บ้านตองผา โดยชาวบ้านไม่เข้าใจและไม่ค่อยจะยอมรับเกรงว่าจะเป็นการผูกมัด ไม่ให้อพยพโยกย้ายและให้ชาวบ้านเลิกการปลูกฝิ่น จึงมีชาวบ้านบางส่วนอพยพไปอยู่ที่บ้านห้วยน้ำโป่ง 12 ครัวเรือน และบางส่วนจาก 12 ครัวเรือน ย้ายไปอยู่ที่บ้านจะโป ในส่วนภายใต้การนำของ นายจำดา และนายจะเต๊ะ ได้อพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านปางคามเก่าในปี 2526 และเมื่ออยู่ที่บ้านปางคามเก่าได้ 1 – 2 ปี ในปี พ.ศ. 2528 ได้อพยพโยกย้ายมาอยู่ที่บ้านปางคามน้อยในปัจจุบัน โดยการนำของ นายจำดา นายจำหา นายจำลาป้อย นายจำลอง 4 ครัวเรือนในครั้งแรก เหตุผลที่ว่าไกลถนน ติดต่อกับบุคคลภายนอกเป็นไปด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะเมื่อเกิดการเจ็บป่วยหรือมีปัญหาต่างๆ ต่อมาในปีเดียวกัน ชาวบ้านอีก 8 ครัวเรือน ที่อาศัยอยู่ที่บ้านปางคามเก่าและที่บ้านตองผา อีก 4 ครัวเรือน ได้อพยพเข้ามาสมทบในปี 2529 – 2530 ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 28 ครัวเรือน ภายใต้การปกครองของหมู่บ้านไม้สูง หมู่ที่ 3 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง อาณาเขต

หมู่บ้านปางคามน้อย ตั้งอยู่บริเวณด้านหลังภูเขา (คอยช้าง) มีป่าไม้ล้อมรอบหมู่บ้าน มีพื้นที่ทำกินอยู่รอบหมู่บ้าน และเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ใกล้หมู่บ้านมีป่าต้นน้ำคอยช้าง ที่ปะโยชน์การเพาะปลูก

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับ	บ้านไม้สูง – บ้านผาเผือก
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดต่อกับ	บ้านจำโป – บ้านลูกข้าวหลาม
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดต่อกับ	บ้านแม่ละนา – บ้านยาป่าแหน
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดต่อกับ	บ้านน้ำสุผาเลื้อ – บ้านหนองหอย

มีถนนติดต่อได้ทางเดียว และถนนต้องผ่านบ้านไม้สูง มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอปางมะผ้า ประมาณ 25 กม.

2.3 ผู้นำการปกครอง การเมือง บ้านปางคามน้อย

- บ้านปางคามเก่า เดิมมี
- นายจะโบ โพรเนดิธรรม เป็นผู้นำหมู่บ้าน (ผู้นำธรรมชาติ)
 - นายจะคะ จะลิ เป็นแก้ว (ผู้นำทางศาสนาหรือพิธีกรรมชนเผ่า)
ซึ่งได้ย้ายไปอยู่ที่บ้านจะโบและบ้านห้วยยาว ในปัจจุบันต่อมามีผู้นำชุมชนชุดใหม่ซึ่งได้แก่
 - นายจำดา เป็นผู้นำ (ผู้นำธรรมชาติ)
 - นายจะเต๊ะ เป็นแก้ว (ผู้นำทางศาสนาหรือพิธีกรรมชนเผ่า)
- ในปี 2528 – 2535 ทางอำเภอได้ประกาศแต่งตั้งตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ก็ได้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคือ นายจำดา (ปัจจุบันชื่อ นายดำรง วงศ์มานะไพร)
- ในปี 2533 – 2539
- ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครองคือ นายดำรง วงศ์มานะไพร
 - ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายรักษาความสงบ (ผรส.) คือ นายสมบัติ บุญรา ศรีทรัพย์
- ในปี 2539 – 2544
- ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครอง คือ นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์
 - ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายรักษาความสงบ (ผรส.) คือ นายสมบัติ บุญรา ศรีทรัพย์
 - ตำแหน่งสมาชิก อบต. 1. นายจ่านู ฤกษ์เรืองชัย
2. นายจำฟู ประภานาสุข
- ในปี 2544 – ปัจจุบัน
- ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครอง คือ นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์
 - ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายรักษาความสงบ (ผรส.) คือ นายสมบัติ บุญรา ศรีทรัพย์
 - ตำแหน่งสมาชิก อบต. คือ นายจำพี ไพรวุฒิธรรม
 - แก้ว (ผู้นำทางศาสนา) คือ นายจะคะ ไพรวุฒิธรรม

บทบาทผู้นำธรรมชาติ

- เป็นผู้นำ ผู้อาวุโส ในการแก้ไขข้อขัดแย้งกรณีพิพาท โดยใช้ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมตัดสิน ทำให้ชุมชนมีความรักใคร่สามัคคีกัน

บทบาทผู้นำทางการ (แต่งตั้ง)

- แก้ไขข้อขัดแย้งกรณีพิพาท ใช้กฎหมายปกครองท้องถิ่นทางราชการตัดสิน ทำให้บางส่วนของชุมชนเกิดความไม่เข้าใจ

2.4 ข้อมูลครัวเรือนบ้านปางคามน้อย

1. มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 28 ครัวเรือน และมีประชากรทั้งหมด 149 คน เป็นชาย 68 คน เป็นหญิง 80 คน

ระดับอายุ 0 – 15 ปี	64 คน	30 – 60 ปี	41 คน
15 – 30 ปี	40 คน	60 ปีขึ้นไป	3 คน

2. แยกประเภทบัตรประชาชน – ทะเบียนบ้าน ตร.14 มี 67 คน

- ประเภทบัตรสีฟ้า 36 คน
- ประเภทบัตรสีเขียวขอบแดง 45 คน

3. ระดับการศึกษา (ร.ร.ก.ศ.น.) ศูนย์การศึกษาชุมชน

- ระดับชั้นประถมศึกษา ป.1-ป.6 44 คน
 - ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ม.1 – ม.3 7 คน
 - ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ม.4 – ม.6 ไม่มี
- คิดเป็นร้อยละ 34.2 % ของประชากรทั้งหมด

4. อาชีพภายในชุมชน

- การเกษตร เช่น ปลูกข้าวไร่, ข้าวโพด, ถั่วแดง, ทำสวนไม้ผล, การเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว, หมู, ไก่
- รับจ้างแรงงานทั่วไป

2.5 ทรัพยากรคนสร้าง (สิ่งก่อสร้าง)

ถนน เริ่มดำเนินการขุดสร้างถนนเองโดยชาวบ้าน ในปี 2528 ต่อมาในปี 2532 ได้งบประมาณจากกองทุนพัฒนาตำบล 40 % จำนวน 4,000 บาท ขุดขยายถนนให้รถยนต์เข้าถึงหมู่บ้าน

ประปาธรรมชาติ เริ่มก่อสร้าง ในปี 2528 โดยโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน ได้สนับสนุนเงิน 30,000 บาท ในการสร้างระบบน้ำประปาธรรมชาติ

ต่อมา ในปี 2538 – 2539 ได้ก่อสร้างถังฝ.33 โดยงบประมาณจากสภาตำบล ขุดก่อสร้างถังเก็บน้ำอยู่ในระดับเดียวกับต้นน้ำ ทำให้เก็บน้ำได้น้อย ระดับน้ำไม่ขึ้น

โรงเรียน โรงเรียน ศสช. ของศูนย์ศึกษานอกโรงเรียน เริ่มก่อสร้างเมื่อปี 2529 โดยโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน สนับสนุนสังกะสี จำนวน 88 แผ่น โดยครูและชาวบ้านเป็นผู้ก่อสร้าง ต่อมาในปี 2536 ได้ย้ายโรงเรียนมาอยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน เนื่องจากสถานที่เดิมคับแคบไม่สามารถให้เด็กนักเรียนทำแปลงปลูกผักและสร้างสนามเด็กเล่นได้ ในการก่อสร้างครั้งนี้ ได้ใช้งบประมาณจากกองทุนพัฒนาตำบล จำนวน 5,000 บาท กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน จำนวน 8,360 บาท และ ส.ส. สนับสนุนอีก 6,000 บาท เป็นค่าสังกะสี , ปูน , ตะปู

2.7 เศรษฐกิจ

การทำไร่

1. ไร่ข้าว ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านปลูกข้าว โดยใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ข้าวเจ้า ได้แก่ พันธุ์ข้าวหอ , ข้าวลายหลวง , ข้าวเพ็ญคำ , มีข้าวคอ (3 เดือน) ได้แก่ พันธุ์ข้าวลายน้อย , จำหลอย , พันธุ์ข้าวเหนียวพันธุ์แสง การผลิตเพื่อใช้บริโภค ที่เหลือขาย ผลผลิต 1 ไร่ ได้ 5 – 50 ถัง

2. ข้าวโพด การปลูกส่วนใหญ่ นิยมใช้พันธุ์พื้นเมือง ข้าวโพดขาว ส่วนพันธุ์ส่งเสริมไม่ค่อยนิยมปลูกมากนัก เพราะข้าวโพดพื้นเมืองนั้นอ่อน ข้าวโพดส่งเสริมแข็ง หมูเล็กๆกินไม่ได้ การปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์ หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวโพดจะปลูกถั่วแดง ผลผลิตที่ได้ 1 ไร่ต่อ 2 – 8 ถัง การปลูกถั่วแดงเพื่อขาย

การทำสวน ในหมู่บ้านมีการปลูกไม้ผล (ที่สามารถให้ผลผลิตได้) ได้แก่ กาแฟ , ส้มโอ , ขนุน , ท้อพื้นเมือง , มะม่วง , มะขาม , บัว , ลิ้นจี่ และเงาะ การผลิตไม้ผลเพื่อกินและขายไม้ผลที่สามารถขายได้ มีกาแฟ , มะม่วง , ลิ้นจี่ , ท้อ , มะนาว

การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์เป็นสิ่งสำคัญ รายได้ของชุมชนที่เป็นก้อนมาจากการขายสัตว์เลี้ยงดังนั้นการเลี้ยงสัตว์เหมือนการมีธนาคารของครอบครัว รายได้หลักจะมาจาก วัว , ควาย , หมู

สภาพปัญหาที่พบในปัจจุบัน (พย.2543) วัว , ควาย , หมู ตายโดยไม่รู้สาเหตุ มีการหายของวัว , ควาย , เล็กๆน้อยๆ ต่อปี มีเสียมักดกกินวัว (ปี 2543 มี 2 ตัว)

การหาของป่า ของป่าสามารถนำมากินและขายได้ ในเขตบริเวณหมู่บ้านได้แก่ เห็ดลม , เห็ดถอบ , ปลีกกล้วย , ดอกตัง , ผักหวาน , จักค้ำ , มะขามป้อม , ดอกก้าง , จิก , หน่อไม้ เป็นต้น โดยมีพี่น้องมุขอบ้านจำโป้ บ่อไคร้ , ลูกข้าวหลาม มาซื้อถึงในพื้นที่

□ สรุปข้อมูลการใช้พื้นที่และรายได้ของครัวเรือนบ้านไม้สูง (28 ครัวเรือน)

การใช้ที่ดินปี 2543

1. พื้นที่ปลูกข้าว 50.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 51.5 ถัง (1.1 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 2,581 ถัง (51.1 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 206,480 บาท (80.01 บาท/ถัง หรือ 4,088.51 บาท/ไร่)
2. พื้นที่ปลูกข้าวโพด 8 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 4.6 ถัง (0.57 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 230 ถัง (28.75 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 11,500 บาท (50 บาท/ถัง หรือ 1,437.5 บาท/ไร่)
3. พื้นที่ปลูกถั่วแดง 5.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 6 ถัง (1.09 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 31 ถัง (5.63 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 7,400 บาท (238.7 บาท/ถัง หรือ 1,343.88 บาท/ไร่)
4. พื้นที่สวน ไร่ ไม้ผลอื่นๆ 39.5 ไร่ จำหน่ายผลผลิตที่ได้เป็นจำนวนเงินประมาณ 11,650 บาท (294.93 บาท/ไร่)
5. สัตว์เลี้ยง – การจำหน่ายสัตว์เลี้ยงในปี 2543
 - ควาย มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 6 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 24,600 บาท
 - วัว มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 31 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 23,000 บาท

- หมู มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 35 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 25,600 บาท
 - ไก่ มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 276 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 1,950 บาท
6. อาชีพเสริม และรายได้จากการรับจ้าง/ค่าตอบแทนอื่นๆที่ได้ ในรอบ 1 ปี (2543) เท่ากับ 160,000 บาท (5,714 บาท/ครัวเรือน)

สรุปรายได้ต่างๆ ของครัวเรือนบ้านไม้สูงในรอบปี 2543

- รวมรายได้จากการขายผลผลิตจากพืชการเกษตร ทั้งหมดประมาณ 237,030 บาท หรือ ประมาณ 8,465.35 บาท ต่อ ครัวเรือน
- รวมรายได้จากการจำหน่ายสัตว์ ทั้งหมดประมาณ 75,150 บาท หรือ ประมาณ 2,683.92 บาท ต่อ ครัวเรือน
- รวมรายได้จากการประกอบอาชีพเสริม-แรงงานอื่นๆ ทั้งหมดประมาณ 160,000 บาท หรือ ประมาณ 5,714.28 บาท ต่อ ครัวเรือน

รวมรายได้ทั้งหมดเฉลี่ยต่อครัวเรือน ประมาณ 16,863.57 บาท

การใช้ที่ดินปี 2544

5. พื้นที่ปลูกข้าว 59.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 61.10 ถัง (1.1 ถัง/ไร่)
6. พื้นที่ปลูกข้าวโพด 15.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 5.2 ถัง (0.33 ถัง/ไร่)
7. พื้นที่ปลูกถั่วแดง 2.5 ไร่ โดยปลูกเสริมในพื้นที่ปลูกข้าวโพด ใช้เมล็ดพันธุ์ 4.5 ถัง (1.89 ถัง/ไร่)
8. พื้นที่ไร่เหล้ามี 71 แปลง ประมาณ 196 ไร่

รวมการใช้พื้นที่ทำกิน ประมาณ 372.5 ไร่

2.8 วัฒนธรรมที่สำคัญในรอบปี ของหมู่บ้านปางคายน้อย

พิธีปีใหม่ (ข่อจาเวหรือกินวอ) จะมีในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม

ปีใหม่หลวง (กินวอหลวง) มีระยะเวลา 5 วัน (เพื่อเป็นการทำบุญตามประเพณีและบรรพบุรุษที่เคยทำกันมา)

การเตรียมพิธีการ จะมีข้าวปุก (ข้าวเหนียวดำ) หมู 1 ตัว เทียนจี๊ตึ้ง (จะเตรียมที่บ้านแก่มูแล้วนำเทียนจี๊ตึ้งไปจุดทุกครัวเรือนเพื่อเป็นการขอพรต่อพระเจ้ากือซา)

การเตรียมสถานที่ที่จะคี่ ในช่วงกลางคืน ระยะเวลาในหนึ่งปีชาวบ้านจะหยุดทำงานและจะทำพิธีทำบุญบ้านประกอบด้วย หัวหน้าครัวเรือนเอาข้าวปุก เนื้อหมู ยาเส้นไปมอบให้ (ทาน) คนเฒ่าคนแก่ภายในหมู่บ้านและบ้านแก่มู (ผู้นำพิธีทางศาสนาในชุมชน)

ปีใหม่ (กินวอน้อย) การกินวอน้อยจะห่างจากการกินวอหลวงประมาณ 7 – 12 วัน

พิธีการ วันแรก – วันที่ 5

การเตรียมพิธีการ ดำข้าวปุก ชาวบ้านสมทบเนื้อหมู เทียนจี๊ตึ้ง (แก่มูทำพิธีก่อน แล้วนำจี๊ตึ้งไปจุดทุกหลังคาเรือน) กลางคืนทุกคืนจะเดินจะคี่

ในวันที่ 5 เป็นวันที่คนในหมู่บ้านจะออกไปเที่ยว ที่เขานอกบ้าน

ในวันที่ 6 เป็นวันที่ห้ามคนในหมู่บ้านเข้าออกหมู่บ้าน

ในวันที่ 7 ชาวบ้านทั้งหมด โดยแกมูจะทำพิธีส่งผี ในบริเวณห้วยน้ำ ป่าต้นน้ำที่สมบูรณ์ เพื่อทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้กับผู้ที่ไปร่วมพิธี

ในวันที่ 8 ชาวบ้านจะนำเมล็ดข้าว พันธุ์พืชที่จะเพาะปลูกนำมารวมกันที่บ้านแกมูเพื่อทำพิธีกรรมตามความเชื่อ ทำพิธีเสร็จ ชาวบ้านก็จะนำกลับบ้านเพื่อนำไปเป็นพันธุ์ในการเพาะปลูกในฤดูกาลเพาะปลูกต่อไป

พิธีเรียกขวัญข้าว (จ่าฮาโค) ช่วงเดือน มิถุนายน

การเตรียมพิธีการ จะมีข้าวตอก เทียนจี๊ผึ่ง แกมูทำพิธีกล่าวต่อพระเจ้ากือชาทุกครัวเรือน เพื่อเรียกขวัญข้าวกลับมาอยู่ในทุ่งนาและขอให้ได้ผลผลิตข้าวในไร่ให้มากมาย แกมูทำพิธีดูที่กระดุกไก่ ถ้ากระดุกไก่อ่ตามความเชื่อที่ดีก็ไม่ต้องทำบุญ

กรณีกระดุกไก่อ่ไม่ดีตามความเชื่อ ต้องทำพิธีทำบุญบ้าน โดยเอาจี๊ผึ่ง ข้าวตอกและหมู 1 ตัว โดยแกมูจะทำพิธีต่อพระเจ้ากือชา

พิธีการกินข้าวใหม่ (จ่าสิจา) ช่วงเดือน สิงหาคม

เพื่อเป็นการขอบคุณพระเจ้ากือชา ที่ได้ผลผลิตข้าว ผลผลิตไร่และทำตามความเชื่อบรรพบุรุษ

การเตรียมการ วันแรก ให้ชาวบ้านทุกครัวเรือน นำผลผลิตที่เพาะปลูกที่ไร่ นำมาทำพิธีที่บ้านและนำผลผลิตบางส่วนไปมอบให้ (ทาน) ให้ทุกครัวเรือน แกมูจุดเทียนจี๊ผึ่ง ข้าวตอก ทำพิธีกล่าวขอพรต่อพระเจ้ากือชา ที่บ้านแกมู วันที่ 2 แกมูจะทำพิธีจุดเทียนจี๊ผึ่งทุกครัวเรือน ชาวบ้านร่วมกันจัดทำอาหารร่วมสู่กันกิน

วันสำคัญ วันสี่ล (วันเสื่อ) จะมีทุก 12 วัน (12 วัน/ครั้ง)

2.9 พิธีการสำคัญในชีวิตเผ่ามูเซอดำ

◆ การทำพิธีการปอยปาง

เพื่อจะทำบุญสะเดาะเคราะห์ เรียกขวัญให้กับผู้ที่ป่วยหรือไม่สบาย

- การทำพิธี
1. แกมูจุดเทียนจี๊ผึ่ง นำข้าวตอก ข้าวสาร กล่าวบนต่อพระเจ้ากือชา
 2. เชิญแขกบ้านอื่นมากินข้าวที่บ้านผู้ป่วยและให้แขกนำด้ายไปผูกข้อมือผู้ป่วย ในกลางคืนจะร่วมกันเต้นจ๊ะคี

◆ การทำพิธีทำบุญหมู่บ้าน (ละกู) ปีละ 4 ครั้ง

การทำบุญนี้จะขึ้นอยู่กับความต้องการของคนในครัวเรือน

การทำพิธี จะนำข้าวสาร ฟืน จี๊ผึ่ง หมู 1 ตัว มารวมกันที่บ้านแกมู แกมูจะทำพิธีจุดเทียนกล่าวขอพรต่อพระเจ้ากือชา ทำพิธีเสร็จ จัดเลี้ยงอาหารชาวบ้านทุกคนแล้วนำเทียนจี๊ผึ่งไปจุดทุกครัวเรือน

◆ **การทำไร่ ตัดต้นไม้ในพื้นที่ทำกิน**

การที่จะไปทำไร่ตัดไม้ จะต้องทำการจดทะเบียนจีฟั้ง 4 – 8 ไร่ มีข่าวสาร ไปกล่าวต่อเจ้าที่ไร่ ก่อนเพื่อขออนุญาตและขอความคุ้มครอง

กรณีถ้าผลผลิตไม่ดี มีแมลงทำลายพืชไร่ ต้องทำพิธีการกล่าวขอให้เจ้าที่ไร่อย่าให้แมลงมา ทำลายพืชผลในไร่

◆ **พิธีการเลี้ยงผีน้ำ ผีป่า ในบริเวณที่เลี้ยงสัตว์**

การทำพิธี จะมีทะเบียนจีฟั้ง ข้าวตอก ข้าวสาร ไร่ 2 ตัว ไปทำพิธี โดยให้แก้มหรือผู้อาวุโสไป กล่าวเจ้าที่ เพื่อขอให้รักษาต้นไม้ ให้มีน้ำมาๆและให้ผีช่วยดูแลสัตว์เลี้ยงที่ปล่อยเลี้ยงอยู่ในป่า

◆ **การสืบทอดแก้ม (ผู้นำทางศาสนา พิธีกรรม หมู่บ้านละ 1 คน)**

เป็นชาวบ้านให้ความเชื่อถือ เป็นผู้อาวุโสและนำกล่าวพิธีกรรมการสืบทอดแก้มคนใหม่ ต้องการขอจากแก้ม โดยมีพิธีการ เตรียมเงิน 100 บาท ข้าวตอก 1 กำ ผ้าขาว 2 สอก เทียนจีฟั้ง ข้าวสาร

2.10 ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ที่ดินของชุมชน แบ่งแยกได้ดังนี้

การใช้ที่ดิน

การทำไร่ โดยเฉลี่ยชาวบ้านมีไร่ประมาณ 7 ไร่ มีจำนวนไร่มากที่สุด 10 ไร่ น้อย ที่สุด 3 ไร่ ไร่ส่วนใหญ่อยู่บริเวณตอนกลางจะปลูกข้าว , ข้าวโพด ตามด้วยถั่วแดง มีผู้ที่ไม่มีพื้นที่ไร่อยู่ 4 หลังคาเรือนที่ชุมชนต้องให้ยืมพื้นที่

แปลงหญ้า ในอดีตปี 2530 ชาวบ้านทำแปลงเกษตรแบบอนุรักษ์ดินและน้ำ จำนวน 20 แปลง 250 ไร่ บริเวณรอบๆหมู่บ้านและได้เลิกทำแปลงหญ้าเพราะหญ้าที่ไร่ทำแถบหญ้าขายตัว หนาแน่นทำให้เกิดแปลงหญ้าเลี้ยงสัตว์ขึ้น ในปี 2543 มีการทดลองทำแปลงอนุรักษ์อีก 10 ราย ในปี 2544

การทำสวน มีการปลูกไม้ผลรอบบริเวณหมู่บ้าน เช่น ท้อ , บัว , ส้มโอ , มะม่วง , กาแฟ , ขนุน ส้มเขียวหวาน โดยมีพืชที่น่าสนใจคือ มะนาว จะติดลูกในช่วงหน้าแล้ง นอกจากนี้ยังมี ชา ที่ เจริญได้ดีแต่การแปรรูปยังไม่ดีพอ

การใช้น้ำ มีแหล่งน้ำต่างๆในหมู่บ้านดังนี้

1. น้ำบ่อ	ใช้สำหรับดื่ม
2. น้ำห้วยป่า	ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์
3. ห้วยน้ำริน	ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์
4. น้ำบ่อผี	ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์
5. น้ำในถ้ำ	ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์

ของดิชนเผ่า / ผู้ปัญญา	ผู้มีความสามารถ / รู้	การสืบทอดภูมิปัญญา
- แก้มู (ผู้นำทางศาสนา ผู้นำพิธีกรรมต่างๆ ผู้รู้เวทย์มนต์ในหมู่บ้าน) - การตีมีด / ตีเหล็ก เพื่อทำเป็นเครื่องมือในการทำการเกษตร - การจักสาน (ไม้ไผ่ หวาย) เพื่อทำไว้ใช้ในครัวเรือน เช่น เสื่อ กระด้ง ก๋วย - การเย็บผ้า (เสื้อผ้าประจำเผ่า มูเชอคำ) - การทำเกษตรรุ่นใหม่ เช่น ไร่ แปลงแถบหญ้า การตัดแต่งกิ่งไม้ผล การชำ การตอน หรือการขยายพันธุ์ไม้ผล วิธีการดูแล - การร้องเพลงลาหู่ (มูเชอคำ) - การเป่าแคน เด่นจะคี - การตอนหนุ ไก่	- นายจะกะ ไพรวุฒิธรรม - นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ - นายธงชัย วิจิตรปรีชา - นายจำปี ไพรวุฒิธรรม - นางอนงค์ บุญราศรีทรัพย์ - นางกานดา ภูผาไพรวัลย์ - นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ - นายดำรง วงศ์มานะไพร - นางกานดา ภูผาไพรวัลย์ - นายจำปี ไพรวุฒิธรรม - นายจำกะน้อย - นายจำป้อ - นายจำปี ไพรวุฒิธรรม - นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ - นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์	- ได้เรียนร่วมกับแก้มูที่เป็นผู้อาวุโส - ได้ไปฝึกทำร่วมกับผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน - ได้ไปฝึกทำร่วมกับผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน - ได้เรียนรู้และฝึกเย็บกับแม่และแม่เฒ่าในหมู่บ้าน - ได้ไปฝึกอบรม – ดูนาน วิธีการทำเกษตรรุ่นใหม่ (โครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน) ที่ต่างจังหวัด - ฝึกร้องเพลงตามผู้เฒ่า แม่เฒ่า - ฝึกเป่าแคนตามผู้เฒ่าและหัดทำเอง - ฝึกทำตามผู้เฒ่าและผู้เฒ่าสอนให้ทำ

แผนปฏิทินการทำงานการเกษตร - ผลผลิตจากป่า

การทำงาน การเกษตร อาชีพ ตามวิถีในชุมชน ในรอบปี	มค.	กพ.	มีค.	เมย.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
การเพาะปลูกข้าว - เตรียมพื้นที่ไร่ ถางไร่ - เผาไร่ - ถางตอไม้ - ปลูกข้าว (พันธุ์ข้าวเจ้าหอฮ้อย ข้าวลาย ข้าวเพ็ญคำ) - คายหญ้า ถางหญ้า - เก็บเกี่ยวข้าว ผลผลิต		↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔
การเพาะปลูกข้าวโพด - เตรียมพื้นที่ไร่ ถางไร่ - เผาไร่ - ปลูกข้าวโพด (พันธุ์เกษตร / พันธุ์พื้นเมือง) - คายหญ้า ถางหญ้า - เก็บผลผลิต (ระยะเวลาสั้นเพื่อปล่อยให้ข้าวโพดแห้ง)	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔
การเพาะปลูกถั่วแดง - การเตรียมพื้นที่ (ถาง โดยใช้พื้นที่ไร่ที่ปลูกข้าวโพด) - ปลูกถั่วแดง - คายหญ้า ถางหญ้า - เก็บเกี่ยวผลผลิต								↔	↔	↔	↔	↔

การทำงาน การเกษตร อาชีพ ตามวิถีในชุมชน ในรอบปี	มค.	กพ.	มีค.	เมย.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
<u>ไม้ผล</u>												
- กาแฟ (ระยะเวลาที่เก็บเกี่ยวผลผลิต)	↔					↔	↔					
- มะม่วง						↔	↔					
- ท้อ							↔	↔	↔			
- มะนาว							↔	↔				
- ส้มโอ								↔	↔			
- ชา	←											→
- ขนุน							↔	↔				
- บัว			↔	↔								
<u>การเก็บผลผลิตจากป่า</u>												
- หน่อไม้						←						→
- ดอกตัง / ปลีกล้วยป่า			↔	↔								
- เห็ด								↔	↔	↔		
- หมากลิ้นช้าง (เพกา)								↔	↔	↔		
- มะขามป้อม										↔	↔	→
- ผักมัน			↔	↔								

1. ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การดำเนินงานศึกษาวิจัย การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพประชาคมหมู่บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการดำเนินการวิจัยที่ต้องการสร้างกระบวนการประชาคมที่เหมาะสมของ 2 หมู่บ้าน 2 ชนเผ่า คือ ไทยใหญ่ และมูเซอ ดำเนินจากการดำเนินงานประชาคมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอที่ผ่านมานั้นเป็นไปตามกรอบเวลาหรือคำสั่งจากทางราชการเท่านั้นโดยชาวบ้านยังไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อีกทั้งการทำงานยังขาดความต่อเนื่อง ทำให้เกิดความคลุมเครือในเรื่องของประชาคม ชุมชนขาดความเข้าใจและความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง อันแสดงถึงกระบวนการคิด การวางแผน และการติดตาม อันส่งผลถึงความยั่งยืนในการพัฒนา

ประเด็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นประเด็นร่วมของ 2 หมู่บ้านที่ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการให้ชุมชนทั้ง 2 หมู่บ้านได้ค้นหาวิธีการจัดการโดยผ่านกระบวนการประชาคมด้วยการค้นหาศักยภาพและข้อจำกัดของตนเองในการจัดการทรัพยากรป่าเพื่อนำมาจัดการร่วมกันให้เกิดความเหมาะสม

2. ประเด็นข้อมูลสำคัญในการศึกษา

2.1 ข้อมูลสภาพชุมชน (บริบทชุมชนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย)

- ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบ้านไม้สูง และบ้านปางคามน้อย
- ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชน ทั้ง 2
- การปกครอง – ลักษณะการคัดเลือกผู้นำ/ระบบเครือญาติ/ลักษณะการอพยพในทะเบียนบ้าน
ตร.13 – ตร.14
- กลุ่มองค์กรชุมชน
- กองทุนชุมชน
- วัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาชาวบ้าน
- อาชีพ ฤดูกาลการเกษตร
- การใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- การศึกษา กระบวนการเรียนรู้ โรงเรียน – ครอบครัว – ชุมชน
- ปัจจัยภายนอก กลุ่มองค์กร – ราชการ – เอกชน – สภาพหมู่บ้านใกล้เคียง

2.2 ข้อมูลศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

3. กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน

กระบวนการดำเนินงานโครงการได้ยึดหลักตามแนวทางงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ มีช่วงของการศึกษาข้อมูล ช่วงทดลองปฏิบัติตามทางเลือก และช่วงสรุปบทเรียนการดำเนินงาน ซึ่งโครงการได้มีการดำเนินการในแต่ละช่วงดังนี้

ช่วงที่ 1 กระบวนการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

1. กิจกรรมการสร้างความเข้าใจคณะทำงาน

A ผลที่คาดว่าจะได้รับ

คณะทำงานได้ร่วมการกำหนดกระบวนการ แนวทาง วิธีการทำงานในทิศทางเดียวกัน

A วิธีการดำเนินการ

- นัดหมายคณะทำงาน ประชุมชี้แจงประวัติความเป็นมาของโครงการการจัดการวิจัยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพประชาคมหมู่บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย
- แจกเอกสารรายละเอียดโครงการวิจัย ชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการฯ ขั้นตอน วิธีการดำเนินงาน / ประเด็นเนื้อหา รายละเอียด ขอบเขตการวิจัยและคณะทีมงานได้เสนอเพิ่มรายละเอียดหัวข้อการวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการฯ
- ตอบข้อซักถาม / สรุป
- กำหนดแผนเข้าพื้นที่เป้าหมาย

A ผลการดำเนินกิจกรรม

รายละเอียดเนื้อหา ขอบเขตการวิจัยการจัดการทรัพยากร

1. ประวัติหมู่บ้าน
2. การปกครอง + ลักษณะการคัดเลือกผู้นำ
 - ระบบเครือญาติ
 - ลักษณะการอพยพ ในทะเบียนบ้าน ตร.13 ตร. 14
3. กลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน
4. กองทุนชุมชน
 - กองทุนธนาคารข้าว
 - กองทุนหมู่บ้านที่เกี่ยวข้อง
5. วัฒนธรรมประเพณี / ภูมิปัญญาชาวบ้าน
6. การประกอบอาชีพ
7. การศึกษา กระบวนการเรียนรู้ ในโรงเรียน กศน./ ครอบครั้ว
8. กลุ่มอายุ
9. ฤดูกาล การเกษตร
10. ปัจจัยภายนอก
 - กลุ่มองค์กร ราชการ /เอกชน
 - สภาพหมู่บ้านใกล้เคียง

11. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละกลุ่ม / ลักษณะการใช้/ปริมาณ / ขอบเขต
12. การจัดการทรัพยากร - ผลผลิตจากป่า
 - ผลกระทบในด้านบวกและลบต่อชุมชนและครอบครัว

2. กิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการ ทีมวิจัย “ระบบการวิเคราะห์ชุมชน”

A ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. คณะทำงานมีความชัดเจนในการเก็บข้อมูล
2. เกิดทักษะในการตั้งประเด็นคำถามในการเก็บข้อมูล
3. กำหนดแผนงานร่วมกัน
4. ได้แบบฟอร์มการสำรวจชุมชน / ครั้วเรือน

A วิธีการดำเนินการ

1. ประสานวิทยากรในกระบวนการเก็บข้อมูล
2. นัดหมายคณะทำงาน – วิทยากร
3. อบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการเก็บข้อมูล
4. ฝึกปฏิบัติการในชุมชน
5. สรุปผลการปฏิบัติเพื่อปรับปรุง ข้อมูล / ปัญหา / อุปสรรค ในการปฏิบัติงาน
6. กำหนดเนื้อหาแบบฟอร์มชุมชน-ครั้วเรือน
7. วางแผนเข้าพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมาย

A ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้ประเด็นเนื้อหาคำถามสำหรับการเก็บข้อมูลในแต่ละหัวข้อ (รายละเอียดอยู่ในแบบฟอร์มคำถามในภาคผนวก)

3. การศึกษาข้อมูลชุมชนในระดับหมู่บ้าน รายครอบครัว

A ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชนในแต่ละเผ่า
- รับรู้สถานการณ์ การจัดการและการบริหารของชุมชน
- ได้รับรู้ข้อมูลที่แท้จริงและสอดคล้องตามความต้องการของชุมชน

A วิธีการดำเนินการ

- ประสานกับชุมชน ตัวแทนครั้วเรือน กลุ่มผู้นำ กรรมการหมู่บ้าน
- นัดหมาย ทำความเข้าใจในชุมชน กำหนดวันประชุม
- ทีมวิจัยเตรียมอุปกรณ์ สื่อ
- จัดประชุมร่วมกับชุมชนเพื่อระดมความคิด ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
- อธิบายแนวทาง ขั้นตอน วิธีการ

- ชักถามทีละประเด็น สรุป / บันทึก เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล
- การจัดเก็บข้อมูลระดับครัวเรือน**
- แบ่งหน้าที่คณะทำงาน จำนวนบ้านเพื่อเข้ารวบรวมข้อมูลโดยใช้ใช้แผนที่รอบนอก และแผนที่รอบในในการพบปะเก็บข้อมูลรายครัวเรือน
 - ชักถามทีละประเด็นตามข้อมูลที่ได้กำหนด โดยใช้กระดาษ A 4 จัดบันทึกข้อมูลที่ได้

A ผลการดำเนินการ

ได้ข้อมูลการใช้พื้นที่และรายได้ของครัวเรือนบ้านไม้สูง และบ้านปางคามน้อย ในช่วงปี 2543 – 2544 หมู่บ้านละ 28 ครัวเรือน

4. คณะทำงานวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้

A ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้ยุทธศาสตร์ ในการปฏิบัติงาน

A วิธีการดำเนินการ

- ประชุมชี้แจงข้อมูล
- ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา
- สรุปรวบรวมข้อมูลเอกสาร

A ผลการดำเนินการ

คณะทำงานประชุมแจกแจงข้อมูลเป็นหมวดๆร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละประเด็นในเบื้องต้นของทั้ง 2 หมู่บ้านเพื่อเตรียมนำเสนอให้ชุมชนได้ร่วมวิเคราะห์ และสรุปรวบรวมข้อมูล/เอกสาร โดยประเด็นข้อมูลหลักที่นำมาวิเคราะห์ คือ

- การใช้ที่ดิน ได้แก่ ระบบการปลูกพืช ระบบการเลี้ยงสัตว์
- การใช้แรงงาน/การประกอบอาชีพ
- ประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรป่า การดูแลและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า ปัญหาผลกระทบ

5. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ร่วมกับชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน

A ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนได้เรียนรู้วิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน
2. ชุมชนมีความชัดเจนในศักยภาพและข้อจำกัด

A วิธีการดำเนินการ

1. นัดตัวแทนชาวบ้าน
2. คณะกรรมการหมู่บ้านวางรูปแบบ
3. จัดเวทีเฉพาะหมู่บ้านโดยใช้วิธีรูปแบบที่กำหนด

A ผลการดำเนินการ

ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันเพื่อค้นหากระบวนการในการดำเนินงานทบทวนประเด็นเป้าหมายเดิมกับข้อมูลที่ได้โดยจัดเวทีเฉพาะหมู่บ้าน

6. จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ 2 หมู่บ้าน 3 เดือน/ครั้ง
(รวม 2 ครั้ง)

A ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รับรู้สถานการณ์ แนวทาง วิธีการดำเนินงานแต่ละหมู่บ้าน
2. ได้กระบวนการเรียนรู้และได้ร่วมกันคิด
3. ได้แนวทาง การแก้ปัญหาของชุมชน

A วิธีการดำเนินการ

1. คณะทำงานกำหนดรูปแบบ วิธีการดำเนินงาน
2. อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน
3. แบ่งกลุ่มสมาชิก เสนอศักยภาพ ข้อจำกัดแต่ละกลุ่ม
4. ตัวแทนกลุ่มนำเสนอ / อภิปรายกลุ่มใหญ่
6. เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเนื้อหา
7. สรุปประเด็น

A ผลการดำเนินงาน

- เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้ร่วมกันระหว่างหมู่บ้านแลกเปลี่ยนแนวความคิดในการแก้ไขปัญหา
- ได้ข้อสรุปถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าต้นน้ำร่วมกัน 2 หมู่บ้าน และร่วมกำหนดกฎ กติกาการอนุรักษ์ป่าพื้นที่ดอยช้าง (ป่าต้นน้ำ)

จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ได้ข้อสรุปถึงแนวทางที่ร่วมกันวางแผนเกี่ยวกับการจัดการดังนี้

1. ให้ดำเนินการหารือ วางกฎกติกาให้ชัดเจน การจัดการทรัพยากรในระดับชุมชน
2. จัดทำแผนที่ สื่อโมเดล แผนที่ของชุมชน
3. ประสานกับส่วนราชการ หมู่บ้านอื่นๆหรือหมู่บ้านสมาชิกเครือข่ายเพื่อรับทราบ วิธีการการจัดการของหมู่บ้านไม้สูงและหมู่บ้านปางคามน้อย
4. กรณีดอยช้าง เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำประปา หมู่บ้านจำโป้ แม่สะนา ไม้สูง ปางคามน้อย ให้มีการหารือ ห้ามทำลายป่าในบริเวณนี้
5. การประชุมหรือหารือทุกครั้งให้นายาวชนมาช่วยบันทึกและให้รับรู้การดำเนินงานทุกขั้นตอน และควรมีการประชุมในเวทีประชุมประจำเดือน โดยเฉพาะผู้นำหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน

7. เวทีประชาคม เพื่อกำหนดแผนการทดลองปฏิบัติการ

A ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้เนื้อหา ข้อมูล ในแนวทาง วิธีการดำเนินงาน
2. มีความเข้าใจ ชัดเจนในข้อมูล กำหนดการดำเนินงานร่วมกัน

A วิธีการดำเนินการ

1. คณะทำงานกำหนดรูปแบบวิธีการจัดเวที
2. นัดตัวแทนครอบครัวเข้าร่วม
3. อภิปรายกลุ่มใหญ่
4. สรุปประเด็นชุมชนและทีมวิจัยร่วมกันคิดวางแผนหาแนวทาง วิธีการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน และร่วมกันกำหนดเนื้อหา วิธีการในการดำเนินงานร่วมกัน

A ผลการดำเนินงาน

- เกิดการทบทวนกิจกรรม แนวทางการหารือที่ผ่านมา ที่ได้ร่วมกันกำหนด ซึ่งได้จากการ เก็บข้อมูลครัวเรือน ชุมชน ทั้ง 2 หมู่บ้าน
- การเกิดการเรียนรู้ กระบวนการทำงาน เช่น
 1. การเก็บข้อมูล จัดทำแบบฟอร์ม เข้าสอบถาม รายละเอียดในระดับครัวเรือนและชุมชน ทั้ง 2 หมู่บ้าน
 2. การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่าง 2 หมู่บ้าน เพื่อให้ได้เรียนรู้ร่วมกันในด้านศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน
 3. เก็บข้อมูลมาแล้วให้ชุมชนได้ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ร่วมกัน

การประเมินผลการจัดกิจกรรมในช่วงที่ 1

o การจัดการ

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ โดยใช้งบประมาณทั้งหมด 8 กิจกรรมในช่วงระยะเวลา 6 เดือน ที่ผ่านมามีได้ตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ส่วนกระบวนการจัดการในกิจกรรมต่างๆ มีขั้นตอนคือ การเตรียม จะเป็นการเตรียมการในคณะทำงาน ให้เข้าใจ ประเด็นในบริบทชุมชน ประเด็นคำถาม ตลอดจนระดมความคิดในการกำหนดการร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้

การดำเนินงาน

- จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น อาทิ กระดาษป๊อปปี้ ปากกาเคมี แบบแนวคำถามในแต่ละหัวข้อ
- นัดหมายคณะกรรมการหมู่บ้าน ให้กำหนดเวลา สถานที่
- พบปะผู้นำชุมชนธรรมชาติ-ทางการ ผู้นำกลุ่มเป็นรายส่วนบุคคล-กลุ่ม ใน 21 หมู่บ้าน

o วิธีการที่นำมาใช้

- เวทีในชุมชน นัดหมายคณะกรรมการในหมู่บ้าน เชิญตัวแทนครัวเรือนเข้าประชุมระดมความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมโดยใช้ประเด็นคำถามอย่างง่ายๆ เป็นภาษาชาวบ้านบันทึกลงในกระดาษปรีฟ แล้วเชื่อมโยงความสัมพันธ์ สรุปสาระเนื้อหาที่ได้ตามแนวคำถาม
- ศึกษาข้อมูลครัวเรือน ใช้ประเด็นคำถามง่ายๆ ภาษาชาวบ้าน
- ใช้แผนที่รอบใน – รอบนอก
- ชุมชน 2 หมู่บ้าน ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน
- คณะทำงาน ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนและระดับครัวเรือน
- นำข้อมูลที่เก็บได้คืนให้แก่ชุมชนเพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลตามสถานการณ์ในแต่ละหมู่บ้าน
- นำชุมชน 2 หมู่บ้าน ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน ของหมู่ที่ 3
- ชุมชนหมู่ 3 กำหนดการดำเนินงานร่วมกันในช่วงต่อไป

o เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

- ศึกษาข้อมูลชุมชน บริบทชุมชน
- ศึกษาข้อมูลระดับครัวเรือน ผู้นำครัวเรือน ได้รู้ข้อมูลในแต่ละหลังคาเรือนชุมชน
- ชุมชนวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ระดับหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านรู้ถึงศักยภาพและข้อจำกัดของตนเอง
- การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน 2 หมู่บ้าน ได้เรียนรู้ประสบการณ์การทำงานของแต่ละบ้าน
- ชุมชนหมู่ที่ 3 (2หมู่บ้าน) ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล ได้เห็นภาพที่ต้องการจัดการร่วมกัน 2 หมู่บ้าน
- การร่วมกันกำหนดแนวทางการดำเนินงานในอนาคต ได้แผนการดำเนินงานในช่วงต่อไป

o บทสรุปของแผนงานต่อเนื่อง ภายใต้ข้อตกลงร่วมกัน

แนวทาง การจัดการพื้นที่ บริเวณป่าต้นน้ำคอยช้างร่วมกัน 2 หมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1) การจัดตั้งคณะกรรมการกลาง หมู่ที่ 3 กำหนดแนวทาง กติกา การจัดการ
- 2) จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 2 หมู่บ้าน 2 เดือน ต่อ ครั้ง เพื่อติดตามการดำเนินงานของกลุ่มต่างๆ
- 3) แผนที่ การอ่าน ใช้แผนที่ชุมชนร่วมกัน การกำหนดขอบเขตพื้นที่หมู่บ้าน และการใช้พื้นที่ต่างๆ ชุมชนจำเป็นต้องหาข้อมูลที่ชัดเจนในการดำเนินการ เพื่อสื่อให้บุคคลภายนอกทราบตลอดจนให้สอดคล้องกับพ.ร.บ ป่าชุมชน
- 4) ชุมชน 2 หมู่บ้านจัดทำแนวกันไฟในบริเวณป่าต้นน้ำร่วมกัน

- 5) การอบรมกลุ่มการจัดการระบบปศุสัตว์ จะดำเนินการโดยกลุ่มที่สนใจร่วมกัน กำหนดการจัดการแล้วขยายในชุมชนต่อไป
- 6) การอบรมกับกลุ่มการขยายพันธุ์ไม้ จะดำเนินการโดยกลุ่มที่สนใจ กำหนดแนวทางการจัดการ แล้วขยายให้ผู้สนใจในชุมชน
- 7) การปรับปรุงบำรุงที่ดิน จะดำเนินการโดยกลุ่มที่สนใจในชุมชน กำหนดแนวทางการจัดการแล้วขยายให้ผู้สนใจในชุมชน

การดำเนินงานในระดับกลุ่มที่ทำกิจกรรมต่างๆ ในด้านวัสดุอุปกรณ์ เป็นของคณะผู้ทำการวิจัยส่วนการเตรียมสถานที่ แรงงานการบริหารจัดการเป็นของกลุ่มผู้สนใจโดยจะหาหรือเรื่องกติกาเงื่อนไข อีกครั้งภายในกลุ่ม

o ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ

- พื้นฐานชุมชนในเรื่องของสังคมที่แตกต่างทำให้การรวมกลุ่มการสื่อความหมายต้องใช้ เวลา และเทคนิคเฉพาะ
- ความไม่ชัดเจนของการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับงานทำให้ผู้นำไม่เข้าใจในหลักการ โดยเฉพาะในเรื่องประชาคมกับการจัดการทรัพยากร และความเกี่ยวเนื่องกับ พ.ร.บ ป่าชุมชน
- ข้อเสนอแนะให้เพิ่มความถี่ในการพบปะกับผู้นำ เพื่อสร้างความเข้าใจผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะความเข้าใจเกี่ยวกับ พ.ร.บ ป่าชุมชนที่เป็นกฎหมายสำคัญ เกี่ยวกับการจัดการป่าที่จะกระทบต่อชุมชนโดยตรง

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

1) ความคาดหวังต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

เป็นไปตามวัตถุประสงค์ตามความคาดหวังเพราะเป็นช่วงการเก็บข้อมูลชุมชนครัวเรือนได้เห็นข้อมูลทีวีเคราะห์ในชุมชนได้จัดชุมชน 2 หมู่บ้านแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากร ระดมความรู้ประสบการณ์องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และกำหนดทิศทางการจัดการตามข้อมูลในชุมชนที่ได้ร่วมกันกำหนด ซึ่งการดำเนินโครงการวิจัยเป็นช่วงแรกกำลังศึกษาข้อมูลในชุมชน ส่วนช่วงที่สอง เป็นการดำเนินกิจกรรมตามแผนที่กำหนดร่วมกัน ส่วนความคาดหวังสูงสุด(เป้าหมายโครงการ) ในช่วงเวลานี้ยังจัดไม่ได้เพราะยังไม่บรรลุดำเนินการครบตามกระบวนการทำงาน

2) สถานที่ ช่วงเวลา งบประมาณ ในการจัดกิจกรรม

การกำหนดสถานที่และเวลา ของหมู่ 3 บ้านไต่ มูเซอดำ มีความเหมาะสมเพราะส่วนใหญ่ทำตามแผนกิจกรรม โดยวิธีการให้ชุมชนเป็นผู้กำหนด วัน เวลาสถานที่เอง เพราะชุมชนจะรู้ว่าว่างเมื่อใด เช่น บ้านไต่ มีวันสำคัญในรอบเดือน วันศีล แรมหรือ ขึ้น 8 ค่ำ แรมหรือขึ้น 15 ค่ำ ส่วนบ้านมูเซอดำ วันศีล

(วันเสาร์) จะมีทุก 12 วัน ส่วนในการจัดการงบประมาณ ใช้ในกิจกรรมหลักๆ ซึ่งสอดคล้องตามแผนที่วางไว้

3) กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรม

- บ้านปางคามน้อย คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำมีความสนใจร่วมในกิจกรรมโครงการวิจัยและขยายให้สมาชิกชุมชนรับทราบ หัวหน้าครัวเรือนให้ความสำคัญกับการเก็บข้อมูล และร่วมเวที กิจกรรมต่างๆ เพราะข้อมูลกิจกรรมที่ได้เป็นไปตามความเป็นจริงของครัวเรือน/ชุมชน จากสาเหตุได้ตรวจสอบโดยชุมชนเอง
- บ้านไม้สูง คณะกรรมการ ผู้นำ ให้ความสนใจ ส่วนสมาชิกชุมชนบางคนยังดูไม่ค่อยสนใจในการทำงานโครงการและผลประโยชน์ที่ตอบแทนสู่ชุมชน การเก็บข้อมูลครัวเรือน/ชุมชนให้ความร่วมมือ บางกลุ่มไม่เข้าร่วมกิจกรรมเพราะมีสถานการณ์ความขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจกันในชุมชน

หากจะทำให้กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมต้อง

- คนในชุมชนต้องพูดคุยหรือ แนวทางการดำเนินกิจกรรมในระดับกลุ่มก่อน
- จัดหาสมาชิกที่มีความสนใจตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน
- สร้างความชัดเจนในระบบกลุ่ม ความสนใจ การวางแผนร่วมกัน
- การมีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงที่สิ้นสุดระยะดำเนินการ
- การทำความเข้าใจ จัดทำแผนการดำเนินงาน การตั้งกฎกติกากลุ่ม การประชุมหารืออย่างต่อเนื่อง การยอมรับตามมติกลุ่ม ให้เห็นความสัมพันธ์และความสำคัญ

4) ขั้นตอนดำเนินกิจกรรม

มีความเหมาะสมเพราะในชุมชนผู้นำให้ความสำคัญกับทีมวิจัย ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มแรก ในขั้นตอน ผู้นำในชุมชนเข้าร่วมทุกกิจกรรม รวมถึงกิจกรรมที่ไม่ถูกบรรจุไว้ในแผนการดำเนินการ ข้อเสนอ ในการจัดกิจกรรม ให้ชุมชนกำหนดแผนการดำเนินการและขั้นตอนให้ชัดเจน

5) เครื่องมือ

- แบบแนวคำถาม แผนที่รอบนอก และใน ภาษา ตารางข้อมูล
- มีความเหมาะสม ชุมชนเข้ามามีส่วนให้ข้อมูล โดยใช้แบบสอบถาม ใช้ภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจของชาวบ้าน ทำให้ชุมชนเห็นภาพต่าง ๆ ของชุมชน ตลอดจนสถานการณ์เกี่ยวกับผลผลิต รายได้ ศักยภาพ และข้อจำกัดของชุมชน

6) ความสามารถของผู้นำ การพัฒนาศักยภาพของผู้นำในทักษะต่าง ๆ

จากกระบวนการดำเนินงานวิจัย ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำทางการ ได้เข้าร่วมกิจกรรม ทำให้เห็นแนวทางการจัดการ วิธีการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน สังเกตได้จากคนในชุมชน ทำความเข้าใจในการปลูกป่า ต่อรองกับบ้านอื่นที่มีพื้นที่คาบเกี่ยวกัน มีการประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และ

องค์กรท้องถิ่นในการดำเนินการปลูกป่าร่วมกันในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จากการดำเนินการร่วมกันเป็น
บทเรียน หรือแบบอย่างที่จะนำไปใช้ในการดำเนินงานในอนาคต

7) การปฏิบัติการทางสังคมและการสร้างจิตสำนึกร่วม

การคืนข้อมูลกับชุมชน ทำให้ชุมชนเห็นภาพข้อจำกัดและศักยภาพของตนเองจากข้อมูล
ข้อจำกัดที่ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกที่จะต้องร่วมกันแก้ไข เช่น สถาน
การณ์การออกไปทำงานนอกพื้นที่ของเยาวชน มีเยาวชนวัยแรงงานอยู่ในหมู่บ้านเพียงแค่ 2 คน อัน
เนื่องมาจากความมั่นคงของการประกอบอาชีพของชุมชนไม่มีซึ่งต่างข้อมูลสถานการณ์ของอีกหมู่บ้าน
ที่อยู่ใกล้กัน

ช่วงที่ 2 การดำเนินกิจกรรมเพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยเครือข่ายประชาคม 2 หมู่บ้าน

1. ติดตามการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรในชุมชน

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อรับทราบผลการดำเนินการในกลุ่มองค์กร แนวทางการจัดการ

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- กลุ่มองค์กรการดำเนินงานและวางแผนระบบการจัดการบริหารร่วมกัน
- ติดตามสถานการณ์กลุ่มในชุมชน

❖ วิธีการ

- พบปะหารือรายบุคคล/รายกลุ่มในชุมชน
- เข้าร่วมประชุมประจำเดือนหมู่บ้าน และเข้าร่วมประชุมกลุ่ม
- ให้ข้อคิดเห็น ใช้ประเด็นคำถาม จัดแนวทางวางแผนการทำกิจกรรมร่วมกัน
- สรุปประเด็น

❖ ผลการดำเนินงาน

บ้านไม้สูง (ไทยใหญ่)

ภายในชุมชนได้มีการหารือแนวทางการพัฒนางานส่วนรวม โดยอาศัยผู้นำ ผู้อาวุโสใน
หมู่บ้านเป็นตัวหลักในการสื่อความเข้าใจให้กับชุมชน จากการดำเนินงานในระยะหนึ่งที่ผ่านมา
ลักษณะของงานในกลุ่ม/ชุมชนเอง โครงสร้างการจัดการบริหารไม่ค่อยชัดเจนจึงจำเป็นต้องเสริม
คณะกรรมการหมู่บ้านและผู้อาวุโส เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับคนในระดับกลุ่มองค์กรร่วมกัน
พัฒนาต่อไป

บ้านปางคามน้อย (เผ่ามูเซอดำ)

ชุมชนได้มีการประชุมหารือเป็นประจำทุกเดือน โดยได้รับข้อมูลจากทางอำเภอและ
อบต.ปางมะผ้า แจ้งให้กับชุมชนรับทราบ และคณะทำงานวิจัยได้เข้าร่วมเวทีการประชุมด้วย โดย

ได้นำข้อมูลให้ชุมชนได้ร่วมกันคิด และหาวิธีถึงแนวทางการจัดการกิจกรรมร่วมกัน สำหรับแนวทางการพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ก็มีการจัดการกันอย่างชัดเจนในระดับหนึ่ง คือ

- มีการจัดการแบ่งพื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินในแผนที่โมเดลของหมู่บ้าน
- มีกฎ-กติกาในการจัดการพื้นที่ป่า
- มีกลุ่มที่สนับสนุนให้กับผู้นำ หัวหน้าครอบครัวและผู้อาวุโสในชุมชนร่วมกันทำกิจกรรมพัฒนา และอีกกลุ่มที่ควรให้ความสำคัญคือ กลุ่มเยาวชนทั้งภายนอกและภายในโรงเรียน เพราะอย่างน้อยเยาวชนจะรู้หนังสือมากกว่าผู้ใหญ่ ดังนั้นในกลุ่มนี้จึงถือเป็นอีกกลุ่มที่ควรจะมีการสนับสนุนให้เข้าร่วมทำกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านต่อไป

2. กิจกรรมการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย ประชุม 2 เดือนต่อ 1 ครั้ง (รวม 3 ครั้ง)

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน
- เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้แนวทางการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหมู่บ้าน
- เพื่อเป็นการติดตามผลการดำเนินงานของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้รับรู้สถานการณ์การดำเนินงานร่วมกัน
- มีความชัดเจนในการทำกิจกรรมร่วมกันตามที่กำหนด
- ได้เรียนรู้ถึงกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันและทราบถึงแนวคิดในการดำเนินงาน
- ได้แนวทางในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน
- ได้ข้อมูลการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

❖ วิธีการดำเนินงาน/ขั้นตอนการดำเนินงาน

- คณะทำงานจัดวางรูปแบบวิธีการจัดเวที
- นัดหมายคณะกรรมการกลาง
- แบ่งกลุ่มย่อยโดยใช้ประเด็นที่ได้ร่วมกันกำหนด
- ตัวแทนนำเสนอ / อภิปรายกลุ่มใหญ่
- สรุปประเด็น เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของแต่ละเนื้อหา

❖ ผลการดำเนินงาน มีรายละเอียดในบทที่ 5

3. เวทีการจัดอบรมระบบข้อมูลการใช้แผนที่หมู่บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อจัดอบรมความรู้ข้อมูลและเข้าใจของระบบการใช้แผนที่ให้กับคณะกรรมการหมู่

บ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องภายในชุมชน

- เพื่อจัดแบ่งขอบเขตพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าของหมู่บ้านให้ชัดเจน
- เพื่อเป็นสื่อข้อมูลแผนที่ในการจัดการของชุมชน สื่อให้บุคคลหรือชุมชน หน่วยงานภายนอกได้ทราบ

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ชุมชนเข้าใจวิธีการอ่าน การใช้แผนที่ได้อย่างถูกต้อง
- ทราบข้อมูลขอบเขตพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่า และขอบเขตหมู่บ้านชัดเจน

❖ วิธีการดำเนินงาน/ขั้นตอนการดำเนินงาน

- ประสานวิทยากร ประสานแหล่งข้อมูล อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนที่
- นัดหมายวัน เวลาและทีมงาน
- ประสานตัวแทนครัวเรือนในระดับชุมชน
- จัดเวทีอบรมความรู้และความเข้าใจของระบบการใช้แผนที่ให้กับคณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้ที่เกี่ยวข้องภายในชุมชน
- ทำความเข้าใจการอ่านแผนที่ การอ่านค่าพิกัด และการกำหนดพิกัดลงในแผนที่
- การทดลองปฏิบัติจริง
- กำหนดขอบเขตหมู่บ้าน และพื้นที่ต่าง ๆ โดยใช้เครื่อง GPS วัดพิกัด

❖ ผลการดำเนินงาน

ชุมชนเห็นความสำคัญในการใช้เครื่อง GPS วัดในพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าต่าง ๆ เพื่อความมั่นใจต่อการใช้ประโยชน์การใช้พื้นที่ดิน ที่อยู่อาศัย ซึ่งชุมชนเองได้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินมานานกว่าพระราชบัญญัติป่าไม้ประกาศใช้

4. การอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดการที่ดิน (การเกษตรธรรมชาติ)

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อให้กลุ่มได้เรียนรู้ ทดลองการใช้ปุ๋ยอินทรีย์
- เพื่อให้ได้ความรู้แล้วนำไปทดลองกับพื้นที่ทำกินของชุมชน
- เพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพดินและเป็นการเสริมบำรุงที่ทำกินของชุมชน

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- กลุ่มองค์กร ชุมชน ได้เรียนรู้ทักษะ วิธีการ เทคนิคใหม่ ๆ ในการฟื้นฟูสภาพดิน

❖ วิธีการดำเนินงาน/ขั้นตอนการดำเนินงาน

- ชุมชนนัดหมายรายบุคคลหรือกลุ่มที่สนใจ
- ทีมงานหารือร่วมกับชุมชนและกลุ่มผู้สนใจ

- ประสานวิทยากร (ทั้งภายใน และภายนอกชุมชน)
- เตรียมจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการฝึกอบรม/ทดลองภาคปฏิบัติ
- ทีมงานจัดวางรูปแบบการอบรม
- กลุ่มผู้สนใจดำเนินการ/สรุป/ติดตามผล

❖ ผลการดำเนินงาน

- ชุมชนได้เรียนรู้ถึงวิธีการ ขั้นตอนต่างๆ ในการทำปุ๋ยชีวภาพ มีการทดลองปฏิบัติ โดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เศษใบไม้ มูลสัตว์ เป็นต้น และมีผู้สนใจนำความรู้ไปทำใช้กับพื้นที่ของตัวเอง
- ชุมชนได้เรียนรู้ถึงการพัฒนาพื้นที่ทำกินที่ถูกจำกัดโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์สูงสุด

5. กิจกรรมการหาหรือแนวทางการจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การจำแนกพื้นที่เลี้ยงสัตว์

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อให้กลุ่มได้เรียนรู้ ทดลองการใช้ปุ๋ยอินทรีย์

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- กลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ได้หาหรือแนวทางการดำเนินการร่วมกัน
- กลุ่มได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการระบบปศุสัตว์

❖ วิธีการดำเนินงาน/ขั้นตอนการดำเนินงาน

- พบปะรายบุคคลหรือกลุ่มที่สนใจ
- หาหรือแนวความคิดภายในกลุ่ม
- ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการไฮเฟอร์, ปศุสัตว์ (วิทยากร)
- นัดหมายกลุ่มร่วมประชุม
- จัดเวทีแนวทางการจัดการระบบการจัดการปศุสัตว์
- สรุปประเด็น

❖ ผลการดำเนินงาน รายละเอียดมีในบทที่ 5

6. กิจกรรมการทำแนวกันไฟ

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อให้ชุมชนได้จัดทำแนวป้องกันไฟป่าในพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง ร่วมกันทั้ง 2 หมู่บ้าน
- เพื่อเป็นการป้องกันไฟป่าเข้าไปในพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ชุมชนได้ทำแนวป้องกันไฟฟ้าในพื้นที่ป่าต้นน้ำร่วมกัน
- ชุมชนได้กำหนดแนวทางในการจัดการพื้นที่ป่าได้ในอนาคต

❖ วิธีการดำเนินงาน/ขั้นตอนการดำเนินงาน

- นัดหมายในชุมชน
- หาหรือแนวทางการจัดการในเวทีชาวบ้านของ 2 หมู่บ้าน
- กำหนดระยะเวลาในการดำเนินงานจัดทำแนวป้องกันไฟฟ้าในพื้นที่ป่าต้นน้ำโดย
ข้างร่วมกันทั้ง 2 หมู่บ้าน

❖ ผลการดำเนินงาน รายละเอียดมีในบทที่ 5

7. กิจกรรมการอบรมเพาะขยายพันธุ์พืช

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อให้กลุ่มการเพาะขยายพันธุ์ไม้ได้หาแนวทางการจัดการอย่างเป็นระบบ
- เพื่อเสริมสร้างให้กลุ่มองค์กรชุมชนขยายสวนไม้ป่า
- เพื่อให้กลุ่มได้เรียนรู้เทคนิคทักษะการจัดการไม้ผล

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้เรียนรู้เทคนิคทักษะการขยายพันธุ์ไม้
- ชุมชนได้เกิดความคิดที่เสริมการปลูกไม้ผลในส่วนให้ถาวรและยั่งยืนในอนาคต

❖ วิธีการดำเนินงาน/ขั้นตอนการดำเนินงาน

- นัดหมายรายบุคคล/กลุ่มชุมชน
- หาหรือแนวความคิดเห็นของกลุ่มและผู้ที่เกี่ยวข้อง
- ประสานงานวิทยากรและชาวบ้าน
- เตรียมสถานที่การอบรมเชิงปฏิบัติการ และเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกอบรม
- ดำเนินการตามรูปแบบที่เตรียมไว้
- สรุปผลและติดตามเกิดกลุ่มการเพาะขยายพันธุ์ไม้และได้ร่วมหาแนวทางการจัดการ

❖ ผลการดำเนินงาน

- มีสมาชิกภายในบางส่วนชุมชนเข้ามารับการฝึกอบรมเทคนิคการเพาะขยายพันธุ์
ไม้ผล และมีบางส่วนไม่ได้เข้าร่วมเนื่องจากอยู่ในช่วงฤดูทำไร่ ทำสวนของชาวบ้าน
- มีการฝึกการขยายพันธุ์พืช ด้วยวิธีการต่างๆ โดยเน้นการใช้วัสดุจากธรรมชาติที่มีอยู่
ในพื้นที่

8. เวทีการประเมินผลการดำเนินงาน

❖ **วัตถุประสงค์**

- เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของชุมชน
- เพื่อเป็นการปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน
- เพื่อทราบผลของกระบวนการทำงาน

❖ **ผลที่คาดว่าจะได้รับ**

- ได้ข้อมูลที่ต้องการ โดยการประเมินผลการดำเนินงานร่วมกัน
- ชุมชนได้รู้ข้อมูลและได้เข้าร่วมพัฒนาข้อมูล

❖ **วิธีการดำเนินงาน/ขั้นตอนการดำเนินงาน**

- คณะทำงานจัดวางรูปแบบการดำเนินการ
- นัดตัวแทนกลุ่ม - ชุมชน
- ดำเนินการ/อภิปราย
- สรุปประเด็นเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเนื้อหา
- สรุปเนื้อหา/บันทึกการประชุมเป็นการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของชุมชน

❖ **ผลการดำเนินงาน**

- ทั้งสองหมู่บ้านได้ร่วมกันประเมินผลการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในช่วงที่ 2
- บ้านไม้สูง การได้ร่วมกิจกรรมกับโครงการวิจัยฯ โดยใช้เวทีประชาคมทั้ง 2 หมู่บ้าน เพื่อหารือแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งการหารือดังกล่าวได้นำผลการหารือจากเวทีประชาคมเข้าไปชี้แจงให้ภายในชุมชนรับทราบ โดยให้สมาชิกภายในชุมชนเข้ามา ร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน
- บ้านปางคามน้อย ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมของโครงการวิจัยฯ ชุมชนได้ให้ความสนใจและร่วมมือเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้ง 2 หมู่บ้าน (เวทีประชาคม หมู่ที่ 3) และได้้นำผลจากการประชาคมเข้ามามีส่วนร่วมในเวทีประชุมประจำเดือนของกลุ่มในชุมชน โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกภายในชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรม ตลอดจนนักเรียนหรือ ครูคน.เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

ข้อเสนอของชุมชนในการดำเนินงานช่วงต่อไป

- การจัดลำดับความสำคัญของงานกิจกรรมในการดำเนินการที่มีผลประโยชน์ต่อชุมชนเองได้กำหนดแนวทางขึ้นอยู่ที่ความสมัครใจของแต่ละคน
- การดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอนได้เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม
- การดำเนินกิจกรรมผู้นำในชุมชนควรเป็นผู้นำในการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ แนวทางการดำเนินงาน ในระยะอีก 3 เดือน

- ชุมชนสนใจเกี่ยวกับวิธีการเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟเพื่อนำต้นกล้ากาแฟมาปลูกในพื้นที่ป่า

ช่วงที่ 3 สรุปประเมินผลการวิจัย

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อให้กลุ่มชนได้เรียนรู้ถึงเทคนิคการเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟ
- เพื่อให้กลุ่มได้ร่วมกันเพาะขยายพันธุ์ไม้ในเรือนเพาะชำ และให้ได้ร่วมกันรับผิดชอบ
- เพื่อเป็นการนำพันธุ์ไม้อื่นมาปลูกเสริมในพื้นที่ป่า
- เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์กาแฟ อันนำมาซึ่งรายได้ของครอบครัวในอนาคต ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- กลุ่มชนได้เรียนรู้ถึงวิธีการเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟและการขยายพันธุ์ไม้
- กลุ่มชนได้เกิดความคิดที่จะหาพันธุ์กาแฟมาปลูกเสริมในพื้นที่ป่า
- การเพาะเมล็ดกาแฟเป็นอาชีพและช่วยเพิ่มรายได้ส่วนหนึ่งให้กับครอบครัว

❖ วิธีการดำเนินงาน/ขั้นตอนการดำเนินงาน

- นัดหมายบุคคล/กลุ่มในชุมชน
- ประสานกับวิทยากรชาวบ้าน
- เตรียมวัสดุ อุปกรณ์การอบรม
- เตรียมนัดหมายสถานที่ วัน เวลาดำเนินการ

❖ ผลการดำเนินงาน

1. จัดอบรมวิธีการเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟ (กิจกรรมต่อเนื่องจากช่วงที่ 2)

เป็นกิจกรรมเพื่อให้กลุ่มชนได้เรียนรู้ถึงเทคนิคการเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟ เกิดการนำพันธุ์ไม้อื่นมาปลูกเสริมในพื้นที่ป่า และเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์กาแฟ อันจะนำมาซึ่งรายได้ของครอบครัวในอนาคต ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

จากการดำเนินการเพาะขยายพันธุ์ไม้ผลต่าง ๆ ที่ผ่านมาในช่วงเดือนสิงหาคม – ตุลาคม 2545 กลุ่มชุมชนที่สนใจได้ร่วมกันสร้างเรือนเพาะชำสำหรับเพาะเมล็ดพันธุ์ไม้และทำแปลงเพาะชำ ซึ่งสมาชิกได้ช่วยกันดูแล ปัจจุบันกลุ่มเองยังสนใจวิธีการเพาะเมล็ดกาแฟ จึงได้เชิญวิทยากรชาวบ้าน มาช่วยให้คำแนะนำถึงวิธีการเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟ โดยใช้สถานที่เรือนเพาะชำกลุ่ม

2. กิจกรรมสรุปประเมินผลการวิจัย

❖ วัตถุประสงค์

- เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของกลุ่มภายในชุมชน

- เพื่อสรุปบทเรียนและทบทวนกระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินการวิจัยที่ผ่านมา
- เพื่อสรุปบทเรียนที่ได้เรียนรู้ศักยภาพข้อจำกัดของชุมชนในการจัดทำกลุ่มองค์กรชุมชนเข้มแข็ง

❖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- คณะทำงาน/ชุมชนได้เรียนรู้ถึงการดำเนินงานวิจัย
- ได้รู้ถึงศักยภาพ ข้อจำกัดของชุมชนและเสริมสร้างให้กลุ่มชุมชนมีความเข้มแข็ง

❖ วิธีการ/ขั้นตอนการดำเนินงาน

- คณะทำงานหารูปแบบ วิธีการจัดการเวที
- นัดตัวแทนกลุ่ม/ชุมชน
- ดำเนินการแบ่งกลุ่มอภิปราย
- สรุปประเด็น เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเนื้อหา
- สรุปเนื้อหา/บันทึก

❖ ผลการดำเนินงาน

การดำเนินการภายใต้ข้อตกลงร่วมกันในชุมชน ระหว่างชุมชน 2 ชุมชน ได้มาซึ่งข้อตกลงร่วมกันจากการหาข้อสรุปทำกิจกรรมใช้ระยะเวลาที่มีความพร้อมกำหนดวัน เวลา เช่น วัน ศุกร์-วันพระ ขึ้นแรม 15 ค่ำ ได้ร่วมกันดำเนินการกิจกรรม จากการดำเนินงานที่ผ่านมาชุมชนเอง ได้หารือถึงสภาพปัญหา กฎ-กติกาการจัดพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งพบว่า มีคนทำไร่ในพื้นที่ไร่เดิม แต่มาปีนี้ได้มาบุกรุกแผ้วถางป่าออกไป สำหรับกรณีนี้ให้ตัวแทนชุมชนหมู่ที่ 3 นายจิ่ง นายทอง อินทร์ แก้วตาศรีมงคล นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ นายธงชัย นายสมจิตต์ บ้านคลสุข ประสานงานในหมู่บ้านเข้าร่วมเป็นตัวแทนชุมชน 2 หมู่บ้าน เข้าไปสำรวจในพื้นที่ที่ถูกบุกรุกไร่ ต้นไม้ใหญ่ก็ต้น และให้ทำหนังสือประสานส่งเรื่องให้ห้องจัดการบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า และที่ว่าการอำเภอปางมะผ้า ทราบและแจ้งให้เจ้าของไร่ทำตามกติกาหมู่บ้านคือ ครั้งที่ ตักเตือน ครั้งที่ 2 ปรับ ครั้งที่ 3 ปรับเพิ่ม (กรณีไร่ในพื้นที่ให้ทำแนวกันไฟด้วย และต้องทำรั้ว ล้อมรอบในบริเวณเขตพื้นที่ทำกิน) การจัดการทรัพยากรป่าไม้จำเป็นต้องมีการหารือ โดยเฉพาะ ผู้นำชุมชนซึ่งต้องชี้แจงและให้ชุมชนรับรู้ถึงสถานการณ์ในพื้นที่และนอกพื้นที่

ฝึกปฏิบัติการ
เก็บข้อมูลราย
ครัวเรือน

การป่าไม้ที่เหมาะสม

ตารางแสดง สรุปกิจกรรมการดำเนินการ- งบประมาณช่วงที่ 1

กิจกรรม	สถานที่	ระยะเวลา	ผู้เข้าร่วมกิจกรรม	งบประมาณ
1. การสร้างความเข้าใจคณะทำงาน	-บ้านสบป่อง	4-5 กค.44	12 คน	3,000 บาท
2. การอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง กระบวนการ	-บ้านแม่ละนา	17 – 18 กค.44	6 คน	5,300 บาท
3. ศึกษาข้อมูล ชุมชน ข้อมูลครัวเรือน	-บ้านไม้สูง -บ้านปางคามน้อย -บ้านแม่ละนา	27 – 28 กค.44 กค. – กย. 44	57 คน (2 หมู่บ้าน)	8,900 บาท
4. วิเคราะห์ข้อมูล (คณะทำงาน)	-บ้านไม้สูง	19 – 20 ตค.44	13 คน	3,400 บาท
5. จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันกับชุมชน	-บ้านปางคามน้อย -บ้านไม้สูง -บ้านปางคามน้อย	13 พย.44 14 พย.44	53 คน (2 หมู่บ้าน)	6,900 บาท
6. จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 2 หมู่บ้าน 3 เดือน / ครั้ง	-บ้านไม้สูง -บ้านปางคามน้อย -บ้านแม่ละนา	20 กย.44 7 ธค.44	52 คน (2 หมู่บ้าน)	12,600 บาท
7. เวทีประชาคม กำหนดทิศทางการดำเนินงานร่วมกัน		9 มค.44 9 มค.44	54 คน (2 หมู่บ้าน)	6,200 บาท
8. ประชุมประจำเดือน		ทุกสิ้นเดือน (6 เดือน)	10 คน	6,900 บาท

ประชุมทีมวิจัย
วางแผนดำเนิน

ไปไม้ที่เหมาะสม

ตารางแสดง สรุปกิจกรรมการดำเนินการ – งบประมาณ ในช่วงที่ 2

กิจกรรม	สถานที่	ระยะเวลา	ผู้เข้าร่วมกิจกรรม	งบประมาณ
1. ติดตามการดำเนินงานกลุ่มองค์กรชุมชน	- บ้านไม้สูง - บ้านปางคามน้อย	6 เดือน		3,000
2. เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 2 หมู่บ้าน	- บ้านไม้สูง - บ้านปางคามน้อย	2 เดือน/ครั้ง 20 มี.ค.45 28 พ.ค.45 11 ก.ค.45	50 คน	18,300
3. อบรมการอ่านและใช้แผนที่หมู่บ้าน	- บ้านไม้สูง - บ้านปางคามน้อย	28-29 เม.ย.45 10-11	50 คน	16,500
4. การจัดทำแนวป้องกันไฟ	- บ้านไม้สูง - บ้านปางคามน้อย	พ.ค.45	50 คน	5,000
5. การจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์	- บ้านปางคามน้อย		20 คน	6,800
6. จัดอบรมการเพาะขยายพันธุ์ไม้ผล	- บ้านปางคามน้อย	16 มี.ย.45	28 คน	7,600
7. การอบรมทำปุ๋ยชีวภาพ (ปุ๋ยอินทรีย์)	- บ้านปางคามน้อย	13-19 ก.ค.45	27 คน	7,600
	- บ้านปางคามน้อย	13-14	42 คน	6,500
	- บ้านแม่ละนา	พค.45		
8. เวทีประเมินผลการดำเนินงาน	- บ้านไม้สูง	8 ส.ค.45	10 คน	6,000
9. การประชุมประจำเดือน (คณะทำงาน)		ทุกเดือน		

ตารางแสดง สรุปกิจกรรมการดำเนินการ- งบประมาณช่วงที่ 3

กิจกรรม	สถานที่	ระยะเวลา	ผู้เข้าร่วมกิจกรรม	งบประมาณ
1. การอบรมเรื่อง การเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟ	-บ้านปางกามน้อย	พย.-ธค.45	25 คน	2,900 บาท
2. เวทีสรุปบทเรียน ของ 2 หมู่บ้าน	-บ้านไม้สูง	ก.พ.46	52 คน (2 หมู่บ้าน)	2,900 บาท
3. จัดพิมพ์เอกสารรายงาน				

กิจกรรม
สรุปข้อมูล
สองหมู่บ้าน

การจัดการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนชาวมูเซอตำบลบ้านปางคามน้อยและชาวไทยใหญ่บ้านไม้สูง อ.ปางมะผ้า

บ้านปางคามน้อย

1. การใช้พื้นที่ที่เป็นที่ทำกินบ้านปางคามน้อย (มูเซอตำ)

1.1 ทำไร่ มีการทำไร่ในพื้นที่หลายแปลงและมีการใช้พื้นที่แบบหมุนเวียนไปตามฤดูกาลและเพาะปลูกพืชตามแต่ละชนิดในพื้นที่ทำไร่บางส่วนได้มีการปลูกไม้ผลเสริมโดยเฉลี่ยชาวบ้านมีไร่ประมาณ 7 ไร่ มีจำนวนไร่มากที่สุด 10 ไร่ น้อยที่สุด 3 ไร่ ไร่ส่วนใหญ่อยู่บริเวณตองผาจะปลูกข้าว , ข้าวโพด ตามด้วยถั่วแดง มีผู้ที่ไม่มีพื้นที่ไร่อยู่ 4 หลังคาเรือนที่ชุมชนต้องให้ยืมพื้นที่ทำกิน

- ไร่ข้าว ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านปลูกข้าว โดยใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ข้าวเจ้า ได้แก่ พันธุ์ข้าวหอ , ข้าวลายหลวง , ข้าวเฟื่องคำ , มีข้าวตอ (3 เดือน) ได้แก่ พันธุ์ข้าวลายน้อย , จำลออย , พันธุ์ข้าวเหนียวพันธุ์แสง การผลิตเพื่อใช้บริโภค ที่เหลือขาย ผลผลิต 1 ไร่ ได้ 5 – 50 ถัง

- ไร่ข้าวโพด การปลูกส่วนใหญ่ นิยมใช้พันธุ์พื้นเมือง สามีก็มา ปลูกไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ ส่วนพันธุ์สำมาแอ ข้าวโพดขาว จะปลูกไว้บริโภค ส่วนพันธุ์ส่งเสริมไม่ค่อยนิยมปลูกมากนัก เพราะข้าวโพดพื้นเมืองนั้นอ่อน ข้าวโพดส่งเสริมแข็ง หมู่เล็กกินไม่ได้ การปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์ หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวโพดจะปลูกถั่วแดง ผลผลิตที่ได้ 1 ไร่ ต่อ 2 – 8 ถัง การปลูกถั่วแดงเพื่อขาย

1.2 การเลี้ยงสัตว์ มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ประมาณ 2,000 ไร่ รายได้ของชุมชนที่เป็นก้นอกจากการขายสัตว์เลี้ยงคั้งนั้นการเลี้ยงสัตว์ เหมือนการมีธนาคารของครอบครัว รายได้หลักจะมาจากการขาย วัว , ควาย , หมู สภาพปัญหาที่พบในปัจจุบัน (พ.ย.2543) วัว , ควาย , หมู ขายโดยไม่รู้สาเหตุ มีการหายของวัว , ควาย , เล็กๆน้อยๆ ต่อปี มีเสือมากัดกินวัว (ปี 2543 มี 2 ตัว) ในอดีตปี 2530 ชาวบ้านทำแปลงเกษตรแบบอนุรักษ์ดินและน้ำ จำนวน 20 แปลง 250 ไร่ บริเวณรอบๆหมู่บ้านและได้เลิกทำแปลงหญ้าเพราะหญ้าที่ใส่ทำแถบหญ้าขยายตัวหนาแน่นทำให้เกิดแปลงหญ้าเลี้ยงสัตว์ขึ้น ในปี 2543 มีการทดลองทำแปลงอนุรักษ์อีก 10 ราย ในปี 2544 การเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหนึ่งที่เสริมรายได้ให้กับชุมชนอันดับ 1 คือการเลี้ยง วัว อันดับที่ 2 คือ การเลี้ยงหมู ดังนี้

- การเลี้ยงวัว ภายในชุมชนได้เลี้ยงแบบรวมกันและปล่อยสัตว์ไว้ในพื้นที่เลี้ยงสัตว์ซึ่งง่ายต่อการดูแลสัตว์การปล่อยวัว ในช่วงหน้าแล้ง ชาวบ้านจะใช้พื้นที่ที่มีน้ำในบริเวณลำห้วยมะเขือ ซึ่งเป็นพื้นที่คาบเกี่ยวกับพื้นที่และพื้นที่ไร่ของบ้านไม้สูง ส่วนหนึ่งชุมชนได้รับการสนับสนุนจากโครงการไฮเฟอร์ซึ่งส่งเสริมการเลี้ยงวัวให้กับชาวบ้านผู้ที่สนใจเลี้ยงและมีฐานะยากจนและต้องมีการรวมกลุ่มและมีกฎกติกาการจัดการร่วมกัน ในช่วงหน้าแล้ง หญ้าหรืออาหารสัตว์มีน้อย ได้หาแนวทางจัดหาฟางข้าวเก็บสะสมไว้และประสานงานติดต่อกับปศุสัตว์ เกี่ยวกับการทำอาหารสัตว์ช่วงหน้าแล้ง

- การเลี้ยงหมู ชุมชนมีการจัดทำพื้นที่เลี้ยงหมูไว้แห่งหนึ่ง บริเวณรอบนอกหมู่บ้าน โดยได้จัดทำเป็นคอกเลี้ยงรวมกันในคอกใหญ่ที่เรียกว่า ปางคามเลี้ยง การเลี้ยงหมูส่วนใหญ่เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคและส่วนหนึ่งเลี้ยงไว้เพื่อขาย

1.3 สวนไม้ผล ในชุมชนมีการเพาะปลูกไม้ผลไว้เพื่อกินและขายรอบบริเวณหมู่บ้าน ได้แก่ กาแฟ , ส้มโอ , ขนุน , ท้อพื้นเมือง , มะม่วง , มะขาม , บัวย , ลิ้นจี่ และเงาะ ไม้ผลที่สามารถขายได้ มีกาแฟ , มะม่วง , ลิ้นจี่ , ท้อ , มะนาว เช่น ท้อ , บัวย , ส้มโอ , มะม่วง , ขนุน , ส้มเขียวหวาน อดีตได้รับงบประมาณจากโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน ในปัจจุบันมีสวนไม้ผลที่ปลูกไปแล้วและให้ผลผลิตซึ่งได้แก่ ชา กาแฟ ท้อ ขนุน บัวย มะม่วง มะนาว ส้มโอ โดยมีพืชที่น่าสนใจคือ มะนาว จะติดลูกในช่วงหน้าแล้ง นอกจากนี้ยังมี ชา ที่เจริญได้ดีแต่การแปรรูปยังไม่ดีพอ

ในชุมชนเองมีผู้รู้เกี่ยวกับการขยายพันธุ์ / วิทยาการชาวบ้านมีจำนวน 3 คน พื้นที่สวนบางคนปลูกพืชเสริม เช่น กะหล่ำปลี แครอท แต่ระบบตลาดรองรับสินค้าทางการเกษตรไม่มีและการคมนาคมช่วงฤดูฝนลำบาก

2. การใช้แหล่งน้ำบ้านปางคามน้อย (มูเซอดำ)

มีแหล่งน้ำต่างๆในหมู่บ้านดังนี้

1. น้ำบ่อ	ใช้สำหรับดื่ม
2. น้ำห้วยปู่จา	ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์
3. ห้วยน้ำริน	ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์
4. น้ำบ่อผี	ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์
5. น้ำในถ้ำ	ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์
6. น้ำห้วยไม้สูง	ใช้ทำประปาใช้ภายในหมู่บ้าน

3. การจัดการพื้นที่ป่าบ้านปางคามน้อย (มูเซอดำ)

3.1 ชุมชนได้จำแนกการใช้พื้นที่ป่าดังนี้

3.1.1 ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าต้นน้ำ ในบริเวณห้วยน้ำฮู สันคอยช้าง ประมาณ 200 ไร่ ห้ามมีการตัดไม้ทำลายป่า โดยทั้งหมู่บ้านไม้สูงและหมู่บ้านปางคามน้อยได้ร่วมกันรักษาได้มีการปลูกป่า

จำนวน 12 ไร่ ในปี พ.ศ.2541 และได้มีการทำแนวกันไฟรอบๆบริเวณ ได้มีกติกา ห้ามตัดไม้ในบริเวณป่าต้นน้ำโดยเด็ดขาด ถ้าหากมีใครเข้าไปตัดในบริเวณดังกล่าว ทางคณะกรรมการจะปรับตั้งแต่ 500 บาท

3.1.2 ป่าใช้สอย มีพื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ โดยชุมชนได้ช่วยกันบำรุงรักษาไว้เมื่อปลายปี 2535 เพื่อใช้ประโยชน์ เช่น เอาไม้มาสร้างบ้าน , ทำฟืน เป็นต้น

3.1.3 ป่าช้า มีพื้นที่ประมาณ 10 ไร่ ห้ามเข้าไปรบกวนใดๆทั้งสิ้น

3.2 การหาของป่า

พื้นที่หาของป่า มีพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ ของป่าที่สามารถนำมากินและขายได้ ในเขตบริเวณหมู่บ้าน ได้แก่ เห็ดลม , เห็ดถอบ , ปลีกกล้วย , ดอกตัง , ผักหวาน , จักค่าน , มะขามป้อม , ดอกก้าง , จัก , หน่อไม้ เป็นต้น โดยมีพี่น้องมุเซอบ้านจำโป๋ บ่อไกร , ลูกข้าวหลาม มาซื้อถึงในพื้นที่ โดยชุมชนได้มีข้อห้ามหรือข้อควรปฏิบัติในการหาของป่าดังนี้

- กรณีการหาของป่า ห้ามตัดต้นไม้ที่มีผลผลิตที่กินได้ เช่น ดอกตัง ผักหวาน หมากลิ้นช้าง (เพกา)
- บุคคลภายนอก มาหาของป่าได้ในกรณีที่เอาไปกินเองแต่ห้ามนำรถบรรทุกมาขนหรือเอาไปจำนวนมากทางคณะกรรมการไม่อนุญาต

3.3 พิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรป่า

◆ การทำไร่ ตัดต้นไม้ในพื้นที่ทำกิน

การที่จะไปทำไร่ตัดไม้ จะต้องทำการจุดเทียนจี๋สี่ 4 – 8 คู่ มีข้าวสาร ไปกล่าวต่อเจ้าที่ไว้ก่อนเพื่อขออนุญาตและขอความคุ้มครอง

กรณีถ้าผลผลิตไม่ดี มีแมลงทำลายพืชไร่ ต้องทำพิธีการกล่าวขอให้เจ้าที่ไร่อย่าให้แมลงมาทำลายพืชผลในไร่

◆ พิธีการเลี้ยงผีน้ำ ผีป่า ในบริเวณที่เลี้ยงสัตว์

การทำพิธี จะมีเทียนจี๋สี่ ข้าวดอก ข้าวสาร ไก่ 2 ตัว ไปทำพิธี โดยให้แก่มุหรือผู้อาวุโสไปกล่าวเจ้าที่ เพื่อขอให้รักษาต้นไม้ ให้น้ำมากและให้ผีช่วยดูแลสัตว์เลี้ยงที่ปล่อยเลี้ยงอยู่ในป่า

บ้านไม้ฮุง (ไทยใหญ่)

1. การใช้พื้นที่ทำกิน

1.1 การทำไร่ มีพื้นที่ไร่จำนวน 75 ฝืน จำนวน 372.5 ไร่ มีการปลูกพืชไร่ดังนี้

- การทำไร่ข้าว จะทำแบบใช้ระบบหมุนเวียนพื้นที่ทำกิน มีการใช้เกลือฟ่นหญ้า

มีการใช้พื้นที่โดยการขุดพลิกหน้าดิน พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกจำกัด ขอบเขตติดกับพื้นที่ป่าอนุรักษ์ต่างๆ การทำไร่ส่วนใหญ่จะปลูกข้าว ข้าวที่ปลูกจะเป็นพันธุ์พื้นเมือง เช่น ข้าวเหลือง ข้าวแดง ข้าวเพ็ญคำ

- ข้าวโพด การปลูกข้าวโพดนิยมปลูกข้าวโพดพันธุ์พื้นเมือง ปลูกไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์ และบริโภค
- ถั่วแดง การปลูกถั่วแดง จะปลูกหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวโพดเสร็จแล้ว โดยใช้แปลงที่ปลูกข้าวโพดปลูกไว้เพื่อขาย

1.2 การทำสวน ในชุมชนมีการปลูกหา ตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันและมีการเพาะปลูกไม้ผลเสริม เช่น กาแฟมะนาว มะม่วง ขนุน ส้มโอ กล้วย ซึ่งชุมชนเองได้มีการขายในพื้นที่ยาน แต่ชาวบ้านไม่ได้มีการดูแล บำรุงต้นไม้และการตัดกิ่ง แต่งกิ่งที่ดี แลที่ผ่านมาไม่มีหน่วยงานราชการเข้ามาส่งเสริมทักษะ วิธีการ การเกษตรในชุมชน

1.3 การทำนา มีพื้นที่ 1 แปลง 2 ไร่ ปลูกข้าว ส่วนใหญ่ใช้พันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ข้าวหอ ข้าวเหนียวน้อย สาเหตุที่ไม่ปลูกข้าวที่ส่งเสริม เพราะไม่ทนทานต่อโรคและแมลง เคยใช้สารเคมีปรากฏว่าทำให้พันธุ์ข้าวเสียหายมากกว่าพันธุ์ที่ไม่ได้ใช้ยา

ในอดีตที่ผ่านมา การทำไร่ – สวน ไม่เคยมีโรคหรือแมลงระบาด แต่ในปัจจุบันมีโรคแมลงระบาดเกิดขึ้นทุกปีในการเพาะปลูก ชุมชนไม่มีความรู้ในเรื่องการหาแนวทางป้องกันและกำจัดโรคแมลงตลอดทั้งการใช้ยาและระบบน้ำไม่ดี

1.4 การเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู วัว ควาย ไก่ จะเป็นอาชีพเสริมให้มีรายได้ที่ดี ภายในชุมชนมีการเลี้ยงไว้บริโภคและจำหน่าย คนในชุมชนเองมีคนเลี้ยงสัตว์ค่อนข้างน้อย ซึ่งการเลี้ยงวัวต่างคนต่างเลี้ยง ไม่ได้จัดเลี้ยงรวมและช่วยเหลือกันดูแล ซึ่งยากต่อการดูแลจึงต้องหารือกันในแนวทางและวิธีการร่วมกัน

2. พันธุ์พืชพื้นเมือง

- **ชา** สวนชาที่บรรพบุรุษเผ่าละวะได้เพาะปลูกไว้เป็นพันธุ์ชาท้องถิ่น ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่สูง และมีรสชาติที่ดี ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านได้แปรรูปเป็นชาแห้งไว้บริโภค และบางส่วนได้จำหน่ายภายนอก สวนชาในปัจจุบันขาดการบำรุงดูแล ตัดแต่งกิ่ง และเพาะขยายพันธุ์ที่เหมาะสม ทำให้ได้ผลผลิตน้อย

- **ส้มโอ** เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่บรรพบุรุษได้ปลูกไว้ รสชาติหวานดี แต่ขาดการดูแล และบำรุงรักษาด้านส้มโออย่างเหมาะสม ทำให้เป็นโรค และไม่ได้ตัดแต่งกิ่ง หรือเพาะขยายพันธุ์ ในปัจจุบันต้นส้มโอในหมู่บ้านมีจำนวนน้อยลง

- **มะนาว** เป็นพันธุ์พื้นเมืองเช่นเดียวกับส้มโอ ซึ่งขาดการดูแล บำรุงรักษา ปัจจุบันต้นพันธุ์เหลือจำนวนน้อย

ข้อคิดเห็นของชุมชน คือ ควรมีการฝึกอบรมหลักสูตร วิธีการเพาะขยายพันธุ์ การเสริม
ตัดแต่งกิ่งไม้ผล

3. การใช้น้ำ

ในบริเวณหมู่ มีแหล่งน้ำขนาดเล็ก หลายแห่ง ได้แก่

- ห้วยน้ำ สวนชา ใช้ประโยชน์ ดินน้ำ
- ห้วยสันบาง ใช้ประโยชน์ ดินน้ำ
- ห้วยปุงสูง ทำการเกษตร
- ห้วยปางมะเขือ เลี้ยงสัตว์
- ห้วยลูกมะม่วง เป็นแหล่งน้ำใช้ประโยชน์
- ห้วยน้ำบ่อจอง เป็นแหล่งน้ำใช้ประโยชน์
- ห้วยปุงยาม เป็นแหล่งน้ำใช้ประโยชน์
- ห้วยคาโบก้า อยู่ระหว่างขอบเขตบ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย
- ห้วยไม้สูงคำซอน ดินน้ำประปาบ้านจำโบ
- ห้วยปางเจิง เป็นแหล่งน้ำใช้ประโยชน์

4. ป่า – การใช้ป่า

- **ป่าต้นน้ำ** มีพื้นที่ประมาณ 500 ไร่ อยู่ทางทิศเหนือหมู่บ้าน เป็นพื้นที่สวนชา และ
ห้วยน้ำประปาได้มีการทำแนวกันไฟ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำมาตั้งแต่ปี 2542 มีข้อห้ามบุกรุก ตัดต้นไม้ใน
บริเวณป่าต้นน้ำ หากมีการฝ่าฝืน คณะกรรมการจะปรับดंडละ 500 บาท นอกจากนี้ยังมีพื้นที่คอยช้างซึ่ง
เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ – น้ำบ่อชุมชน ห้ามมีการตัดไม้บริเวณนี้

- **ป่าอนุรักษ์** มีพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีการปลูกป่าเสริม
ในพื้นที่นี้ เมื่อ 12 สิงหาคม 2544 จำนวน 1,000 ต้น กรณีมีคนเข้าไปตัดในพื้นที่บริเวณนี้ ครั้งที่ 1 ครั้งที่ 2
ทำการตัดเดือน ครั้งที่ 3 ทางคณะกรรมการจะทำการปรับดंडละ 500 บาท ถ้ายังกระทำอีกก็จะจับส่งหรือแจ้ง
ให้เจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องต่อไป

- **ป่าใช้สอย** มีพื้นที่ประมาณ 1,500 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ใช้เลี้ยงสัตว์ ควบคู่ด้วยกัน อยู่ทิศ
ตะวันออกของหมู่บ้าน

- **การหาของป่า** เช่น หน่อไม้ เห็ด ฯลฯ ภายในบริเวณหมู่บ้านมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ด้วย
ของป่า คนในชุมชนส่วนใหญ่ นำของป่ามาไว้บริโภค และมีส่วนน้อยที่นำของป่าไปจำหน่าย
ภายนอก

การแบ่งพื้นที่ป่า การรักษาป่าของชุมชนมีการแบ่งและรักษาเป็นอย่างดี แต่ยังขาดความ
รู้การจัดการที่เหมาะสมและยังไม่เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ทั้งในระดับอำเภอและอบต. ยังไม่รับทราบ

ในกระบวนการจัดการของชุมชน จึงจำเป็นที่ชุมชนต้องทำการทบทวนกันใหม่ทั้งกฎระเบียบและกติกาของชุมชน

5. พิธีกรรมความเชื่อ

- ◆ **พิธีการเลี้ยงผีป่า** เพื่อเป็นการขอให้เจ้าที่ผีป่า ช่วยดูแลสัตว์เลี้ยงชาวบ้านที่ปล่อยในป่าอย่าให้สัตว์ป่ามาทำลายและขอให้สัตว์ป่า เช่น หนู นก อย่าให้มาทำลายพืชไร่ ช่วยคุ้มครองชาวบ้านที่เข้าไปในป่า

การทำพิธี จะเชิญสล่า + ผู้มีคาถาอาคม + ชาวบ้าน และนำเครื่องเซ่นไหว้ เช่น เหล้า 2 ขวด ไก่ 8 ตัว นำไปบริเวณที่เป็นป่าใหญ่ สล่าก็จะทำพิธี

- ◆ **พิธีการเลี้ยงผีไร่** เพื่อขอให้เจ้าที่ผีไร่ช่วยดูแลไร่ ไม่ให้แมลง สัตว์มาทำลายพืชไร่และขอให้ได้ผลผลิตจากไร่มากๆ

การทำพิธี เจ้าของไร่ จะนำไก่ 1 ตัว เหล้า 1 ขวด ไปถวายให้ผีไร่กรณี ถ้าหากปีไหนได้ผลผลิตจากไร่มาก เจ้าของไร่ก็จะนำเครื่องเซ่นไหว้ไปเลี้ยงผีไร่อีกครั้งถือกล่าวขอบคุณ

- ◆ **พิธีการเลี้ยงผืนน้ำ** เพื่อไปขอเจ้าที่ผืนน้ำ ขอให้ น้ำในลำห้วยมีน้ำมากๆ เพื่อที่จะนำน้ำไปใช้ในการเกษตรและไว้เป็นน้ำดื่ม

การทำพิธี จะเชิญสล่า + ผู้มีคาถาอาคม + ชาวบ้าน และนำเครื่องเซ่นไหว้ เช่น เหล้า 2 ขวด ไก่ 4 ตัว นำไปบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ สล่าก็จะทำพิธี ในกรณีที่ทำพิธีเสร็จแล้ว ห้ามคนไปตัดไม้ในบริเวณป่าต้นน้ำ

ศักยภาพและข้อจำกัดของ 2 หมู่บ้าน ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

บ้านไม้สูง (ชุมชนชาวไทยใหญ่)

● ศักยภาพ

1. มีการจำแนกแบ่งขอบเขตพื้นที่ป่าในแต่ละประเภทตามการใช้ประโยชน์ อาทิเช่น ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ซึ่งป่าแต่ละประเภทนั้นมีการกำหนดเงื่อนไข กติกาการจัดการที่ไม่เหมือนกันและเป็นการง่ายต่อการกำหนดกติกา การดูแลรักษา
2. มีไม้ผลที่มีชื่อเสียงในเรื่องของรสชาติดี เป็นที่ยอมรับของคนในอำเภอปางมะผ้า และตำบลช้างเผือก อาทิ ส้มโอหวาน ชาที่มีรสชาติหอมชุ่มคอ มะนาวที่มีน้ำมาก รสชาติเปรี้ยวหอมต่างจากที่อื่นๆ
3. มีอาชีพที่สามารถทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่มีการสืบทอดภูมิปัญญาในการผลิต อาทิ การผลิตและการแปรรูปอ้อย และการทำปูนขาวที่ใช้เกี่ยวหมาก

4. มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ในการดำรงอยู่ของชุมชน อันบ่งบอกถึงความมั่นคงทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

5. มีระบบการทำให้ที่คงสภาพวิถีชุมชนในอดีตไว้ให้พอสังเกตได้จากการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ มีการใช้พันธุ์พืชดั้งเดิม อันเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดผ่านมาในอดีต การปลูกพืชทุกประเภทในบริเวณบ้านเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ระบบการไร่หมุนเวียน การพึ่งพิงป่าโดยอาศัยผลผลิตจากป่า

6. มีการประยุกต์พิธีการความเชื่อ “ วิถีดั้งเดิม ” มาใช้ในการปลูกป่า โดยผนวก “ คุณค่า ” ทางชีวิตวัฒนธรรมก่อนมีการปลูกป่า

● ข้อจำกัด

1. สภาพการตั้งชุมชนอยู่บนสันเขาทำให้ชุมชนอยู่สูงกว่าระดับน้ำ ยากต่อการนำน้ำมาเพิ่มบริโภค

2. องค์กรชุมชนและชุมชนมีวิสัยทัศน์แคบ ไม่ค่อยได้ออกไปพบปะแลกเปลี่ยนกับชุมชนที่มีรูปแบบชัดเจน ในการผลิต / มุมมองแนวคิดที่ชัดเจนในการประกอบอาชีพที่มั่นคงในอนาคต

3. ภายในชุมชนมีข้อขัดแย้งภายในสูง อันเนื่องมาจากการประชุมไม่สม่ำเสมอ ละเลยการให้ความสำคัญ กับการพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ

4. มีช่องว่างจากครอบครัว ในชุมชนยังไม่มีประกอบอาชีพที่มั่นคงไม่มีแรงจูงใจเยาวชนไปเรียนนอกชุมชน ส่งผลให้เยาวชนส่วนใหญ่ไม่กลับมาทำงานและประกอบอาชีพภายในชุมชน

5. มีพื้นที่ทำกินน้อย เพราะทำเลที่ตั้งชุมชนอยู่บนสันเขา พื้นที่ไร้ขาดแรงงานที่จะเข้าไปประกอบอาชีพ ทำให้ชุมชนใกล้เคียงขยายพื้นที่เข้ามา ประกอบกับกฎหมายป่าไม้

บ้านปางคามน้อย (ชนเผ่ามูเซอคำ)

● ศักยภาพ

1. ในชุมชนมีการปลูกไม้ผล หลากหลาย อาทิ ขนุน ท้อ บัวย กาแฟ ส้มโอ มะนาว เป็นส่วนใหญ่ของชุมชน และมีผู้ที่สามารถสอนกันภายในชุมชนในด้านการเพาะขยายพันธุ์พืช ทำให้มีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตไม้ผลนอกเหนือจากการทำไร่เพียงอย่างเดียว

2. มีระบบการทำงานเป็นกลุ่ม อันเนื่องมาจากประเพณีวัฒนธรรมเผ่าที่เอื้อและสนับสนุนของหน่วยงาน Hei Fer ในการสนับสนุนการเลี้ยงสัตว์ “ วัว ” การทำระบบทุ่งหญ้า

3. มีพัฒนาการในการทำไร่ ภายได้พื้นที่จำกัด มาเป็นระบบไร่หมุนเวียน 3 ปี 3 ฝั่ง ดังนี้

	ปี 1	ปี 2	ปี 3
1	ข้าว	ข้าวโพด – ถั่ว	ทิ้งผักตวั
2	ข้าวโพด – ถั่ว	ทิ้งผักตวั	ข้าว
3	ทิ้งผักตวั	ข้าว	ข้าว – ข้าวโพด

4. มีการจำแนกพื้นที่ ตามการใช้ประโยชน์ ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย พื้นที่เลี้ยงสัตว์ โดยมีการกำหนดมาตรการดูแลที่แตกต่างกันไปแล้วแต่พื้นที่ เพื่อง่ายต่อการควบคุมและการจัดการ

5. มีการจัดระบบกองทุนได้ดี เอื้อต่อผู้มีฐานะยากจนทำให้ผู้ที่มีฐานะยากจนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพได้มาก ไม่ต้องพึ่งพาทรัพยากรป่า

6. การตั้งหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ลุ่ม มีแหล่งน้ำอยู่สูงกว่า ทำให้ไม่มีปัญหาในด้านน้ำเพื่อการบริโภคและการเกษตร ที่สามารถปรับปรุงได้

● ข้อจำกัด

1. หมู่บ้านยังเป็นหมู่บ้านบริวารทำให้ยากต่อการขอรับการสนับสนุนงบประมาณ
2. การสื่อสารกับบุคคลภายนอก ในชุมชนมีผู้รู้ภาษาไทยกลางน้อยที่เป็นผู้ใหญ่ ทำให้มีปัญหาด้านการสื่อสารกับบุคคลภายนอก
3. การคมนาคมยากลำบากในช่วงฤดูฝน มีความลาดชันของถนนและความแคบ ทำให้ยากต่อการขนส่งผลผลิตออกจำหน่าย
4. ความรู้ด้านการตลาด ความเคลื่อนไหวของราคาผลผลิต เกษตรกรไม่ทันต่อการจำหน่ายทำให้ถูกกดราคา
5. ความรู้ด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร มีข้อจำกัด ตลอดจนในช่วงเวลาการผลิตออกในช่วงฝนทำให้ผลผลิตมีโอกาสดีเสีย ทำให้ต้องรีบขายทำให้ถูกกดราคา

การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยใช้กระบวนการประชาคมของ 2 หมู่บ้าน

1. กระบวนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

▪ **เวทีเป็นทางการ บ้านไม้สูง** มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

1. ประสานผู้นำผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อหารือและสร้างความเข้าใจ นัดหมายวัน เวลา ประชุมหมู่บ้าน

2. เข้าร่วมประชุมชี้แจง สร้างความเข้าใจตลอดจนเป็นการให้ชุมชนแสดงความคิดเห็น
3. หาข้อสรุป เพื่อหาแนวทางการดำเนินการ
4. ดำเนินการตามแผน/บันทึกข้อมูล
5. ประเมิน วิธีการดำเนินการ ชุมชน/คณะทำงาน

■ **เวทีไม่เป็นทางการ บ้านไม้สูง** มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

แนวทางที่ 1

- เข้าหารือกับผู้นำ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ราษฎร/กลุ่ม
- หาหรือผู้นำธรรมชาติ ผู้อาวุโส
- สร้างความเข้าใจ งานวิจัยฯ การจัดการประชุม แนวทางการดำเนินงาน
- ผู้นำ แกนนำ นำข้อมูลเข้าหารือในเวทีประชุมหมู่บ้าน
- เข้าร่วมประชุม/สรุป
- กรณีไม่ได้เข้าร่วมประชุม/สอบถามผู้นำ-แกนหลัก

แนวทางที่ 2

- เข้าหาแกนนำผู้สนใจ นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล นายสมจิตย์ คลังสุข ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อหารือแนวทางการดำเนินงาน
- แกนนำ ความเชื่อด้านศาสนา พระ ในการใช้ความเชื่อ ผนวกกับการจัดการป่า
- พบปะ หาหรือแกนนำกลุ่มเครือข่ายในชุมชน “ระบบเครือข่าย”
- แกนหลักครัวเรือนทุกคนในชุมชนให้เข้าร่วมเวทีประชาคม เพื่อหาแนวทางการดำเนินการร่วมกัน

■ **หมายเหตุ** จากการดำเนินการผู้นำทางการ ผู้นำธรรมชาติ ผู้อาวุโส จำเป็นที่ต้องพูดคุยหารือแนวทางในการดำเนินการประชาคมระดับกลุ่ม การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนถึงแจ้งให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมคิดร่วมเสนอ และวางแผนการดำเนินการในระดับชุมชนต่อไป (ประชาคมระดับชุมชน)

■ **เวทีเป็นทางการ บ้านปางคายน้อย** มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

1. เข้าไปประสานผู้นำ ผู้อาวุโสในชุม หาหรือแนวทางและสร้างความเข้าใจการดำเนินงานวิจัย
2. เข้าร่วมประชุมชี้แจง สร้างความเข้าใจวัตถุประสงค์ ตลอดจนเปิดโครงการให้ชุมชนได้ร่วมแสดงข้อคิดเห็น
3. หาข้อสรุป เพื่อหาแนวทางการดำเนินการ

4. ดำเนินการตามแผนที่วางไว้/บันทึกข้อมูล
5. ประเมินวิธีการดำเนินการชุมชน/คณะทำงาน

■ **เวทีไม่เป็นทางการ บ้านปางคามน้อย**

1. เจ้าพุดคุยหาหรือสร้างความเข้าใจกับผู้นำ ผู้นำอาวุโส ผู้นำทางพิธีกรรม (แกม) เยาวชน ทั้งรายบุคคลและระดับกลุ่ม
2. หาหรือประเด็นข้อมูลการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในการจัดการชุมชน
3. ผู้นำแกนหลัก (เยาวชน) นำข้อมูลเข้าหาหรือในเวทีประชุมหมู่บ้าน
4. เข้าร่วมประชุม/สรุป

■ **หมายเหตุ** วิธีชีวิตกับวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อด้านการจัดการทรัพยากรป่าแบบดั้งเดิมยังมีอยู่ ส่งผลทำให้ผู้นำพิธีกรรม (แกม) ผู้นำทางการ-ธรรมชาติ เยาวชน และสมาชิกในชุมชนได้มีแนวทางการหาหรือ – ประชุม ในระดับกลุ่มและระดับชุมชน ในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

ข้อเสนอของชุมชนชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรป่าไม้

แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่อยู่ในขอบเขตหมู่ที่ 3 และต้องการแนวทางการจัดการร่วม ซึ่งพื้นที่ป่าดอยช้างยังเป็นแหล่งต้นน้ำประปาของบ้านจำโป้และบ้านแม่ละนาที่ได้รับผลประโยชน์จากป่าต้นน้ำแห่งนี้ แนวทางการจัดการร่วมกันดังนี้

1. กำหนดคณะกรรมการกลางของหมู่ที่ 3 ที่รับผิดชอบและร่วมจัดการ จำนวน 50 คน ขึ้นไปและมีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป

หมายเหตุ การจัดตั้งกรรมการกลาง ชุดนี้จำนวน 50 คนขึ้นไปนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบาย พ.ร.บ.ป่าชุมชน

- คณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกันกำหนดบุคคลมาเป็นกรรมการกลางของหมู่ที่ 3 ทำหน้าที่เกี่ยวกับการออกกฎ กติกา การอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้างและแนวทางการจัดการต่างๆ
- ข้อมูลแผนที่ การอ่านและใช้แผนที่ ของหมู่บ้านกำหนดขอบเขตพื้นที่ชัดเจนของพื้นที่ ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าใช้สอย พื้นที่ทำกิน พื้นที่สัตว์เลี้ยง ซึ่งต้องกำหนดขอบเขตพื้นที่ต่างๆในหมู่บ้านให้ชัดเจน แผนที่รอบนอก – ใน

ประสานแหล่งข้อมูลแผนที่ วัสดุ อุปกรณ์ ที่ต้องใช้

ประสานวิทยากร ข้อมูลแผนที่

แนวทางการกำหนดกฎกติกา กลาง (พื้นที่ต้นน้ำดอยช้าง) ของหมู่ที่ 3

- กติกาการใช้ผลประโยชน์ร่วม
- กฎกติกา การดำเนินการอนุรักษ์ป่า
- กฎกติกา บทลงโทษ กรณีมีผู้อื่นฝ่าฝืน

2. จัดทำการประชุมสัมพันธ เพื่อบุคคลภายนอก ชุมชนนอกรับรู้ แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ป่าของ

- 2.1 จัดทำป้าย ดูปักป้ายข้างถนนใหญ่ บริเวณห้วยน้ำฮู
- 2.2 การสร้างความเข้าใจกับบุคคลที่มีพื้นที่ทำกินอยู่ในบริเวณนั้น
- 2.3 ทำหนังสือแจ้ง

- อบต.ปางมะผ้า - อบต.สบป่อง
- อบต. ถ้ำลอด - อบต. นาปู่ป้อม
- นายอำเภอปางมะผ้า
- เครือข่ายชาวไทยภูเขาปางมะผ้า

3. หาแนวทางการจัดทำแนวป้องกันไฟป่าในพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้างร่วมกัน

4. การจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงวัวในพื้นที่ห้วยมะเขือในช่วงหน้าแล้ง กรณีการเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพที่ทำรายได้ดีให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนมีอาชีพเสริมที่ดีและถาวรในด้านอาชีพ ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนลดการบุกรุกป่า ทำลายป่าได้อีกแนวทางหนึ่ง โดยชุมชนได้รวมกลุ่มเลี้ยงวัวซึ่งส่วนหนึ่งได้รับงบประมาณจากโครงการไฮเฟอร์ในแนวทางการจัดการ ชุมชนได้หารือแนวทางการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เลี้ยงสัตว์ตามฤดูกาล จึงหาวิธีการจัดการเลี้ยงสัตว์ร่วมกันในพื้นที่ดังกล่าวร่วมกันทั้ง 2 หมู่บ้าน

1. หารือประเด็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ทั้ง 2 หมู่บ้าน
2. ได้ข้อตกลง วิธีการจัดการของกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์แต่ละบ้าน
3. กลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ กำหนดแนวทางหาพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การจัด ทำอาหารสัตว์

5. การจัดการพื้นที่ป่าใช้สอย

ป่าใช้สอย เป็นพื้นที่ป่าที่อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านไม้สูงซึ่งมีไม้ เช่น ไม้ไผ่ ไม้แดง ซึ่งเป็นป่าไม้ใช้สอยอยู่มากและส่วนหนึ่งชาวบ้านปางคามน้อยได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าใช้สอยที่นี้ ซึ่งจะหาแนวทางการจัดการ กติการ่วมกันในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันในบริเวณลำห้วยปงยาม ลำห้วยไม้สูงตำบอน ลำห้วยบ่อจอง ลำห้วยลูกมะม่วง

6. การอบรมเสริมความรู้การเพาะขยายพันธุ์ไม้ผล

การเพาะขยาย ปรับปรุงพันธุ์ไม้ผล พันธุ์ไม้เศรษฐกิจที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ชา ส้มโอ มะนาว อื่นๆ ซึ่งเหมาะกับสภาพพื้นที่ ผลผลิตส่วนหนึ่งไว้บริโภคที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปจำหน่าย ซึ่งเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว ไม้เศรษฐกิจของบ้านไม้สูง ได้แก่ ชา เป็นพันธุ์ไม้ที่บรรพบุรุษได้ปลูกไว้ซึ่งปัจจุบันพันธุ์ไม้เหล่านี้ชาวบ้านได้ปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติ ขาดการดูแลและวิธีการขยายพันธุ์หรือวิธีการตัดแต่งกิ่ง ซึ่งทำให้พื้นที่สวน ไม้เศรษฐกิจ ถูกจำกัด

บ้านปางคามน้อย เดิมมีโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมันและหน่วยงานราชการเข้ามาสนับสนุนงบประมาณและพันธุ์ไม้ผล ซึ่งได้มีการส่งผู้สนใจในหมู่บ้านไปฝึกอบรมการตัดแต่งกิ่ง การขยายพันธุ์ไม้ และวิธีการบำรุง การดูแล นำความรู้ที่ได้มาลงมือปฏิบัติเอง ปัจจุบันมีไม้เศรษฐกิจ เช่น ท้อ บัวย กาแฟ อื่นๆ ในชุมชนจำนวนมาก

วิธีการ

1. จัดหากุ่ม สร้างความเข้าใจ ในระดับกลุ่มผู้สนใจ
2. การถ่ายทอด ทักษะการปรับปรุงพันธุ์ไม้ การเพาะขยายพันธุ์ไม้ โดยทีมวิทยากรในชุมชน
3. การจัดการระบบกลุ่ม

7. การปรับปรุงดินในพื้นที่ทำไร่

การทำไร่ในพื้นที่โดยมีการหมุนเวียนพื้นที่ดิน ซึ่งที่ดินดังกล่าวถูกใช้เพาะปลูกมาช้านาน จากการเพาะปลูกดังกล่าว มีตัวอย่าง คือนายประแส ชาวบ้านปางคามน้อยได้ทดลองทำแปลงเกษตรแบบขั้นบันได ใช้แถบหญ้าปลูกเป็นแถว (แปลงอนุรักษ์หน้าดิน) และทดลองใช้ปุ๋ยหมัก โดยใช้มูลสัตว์และพืชโดยกรมพัฒนาที่ดินให้การสนับสนุน ซึ่งผลการใช้ปุ๋ยหมักได้ผลดีและควรไปทดลองใช้กับพื้นที่ไร่อื่นด้วยและขยายความรู้ให้กับผู้สนใจกระทำต่อไป แนวทางการฟื้นฟู สภาพพื้นที่ทำกิน การทดลองใช้ปุ๋ยเกษตรธรรมชาติ

2. กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้

2.1 เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ 2 หมู่บ้าน (3ครั้ง)

ผลการดำเนินงาน ครั้งที่ 1

❖ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การศึกษาดูงานการทำเกษตรผสมผสาน โดยนายสมจิตต์ บันดาลสุข ผู้ใหญ่บ้าน ได้เสนอประสบการณ์ที่ได้ดูงานร่วมกับเครือข่ายชาวไทยภูเขาปางมะผ้า ระหว่างวันที่ 10-12 กุมภาพันธ์ 2545 ที่เชียงใหม่ เกี่ยวกับการเกษตรผสมผสาน โดยมีการเพาะปลูกต้นชา ลิ้นจี่ ลำไย กาแฟ ในพื้นที่เดียวกัน แต่มีวิธีการจัดการบำรุงรักษาดิน การตัดแต่งกิ่งไม้ผล โดยเฉพาะ ต้นชา ซึ่งเป็นพันธุ์เดียวกับที่บ้านไม้สูงและบ้านปางคามน้อย มีวิธีการ

ตัดแต่งและมีวิธีการบำรุงรักษาและระยะเวลาการพักฟื้นให้ใบชาผลิบ ระยะเวลาการเก็บ การจำหน่ายวัตถุดิบให้กับตลาดหรือโรงงานที่รับซื้อ

❖ นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน โดยนายชา คีรีเกิดเกียรติ ชี้แจงการดำเนินงานโครงการวิจัยฯ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา จากการทำงานร่วมกันของ 2 หมู่บ้าน ซึ่งได้เก็บข้อมูลของชุมชน, การร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับในระดับครัวเรือน –ระดับชุมชน, เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของ 2 หมู่บ้าน และเวทีประชาคมที่ชุมชน 2 หมู่บ้านได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมต่างๆ ในช่วงที่ 2 ดังนี้

- การติดตามการดำเนินกิจกรรมโครงการวิจัยฯ การประชุมประจำเดือนของคณะทีมงานวิจัย
- การจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของ 2 หมู่บ้าน
- การจัดทำข้อมูลพื้นฐานและแผนที่หมู่บ้าน
- แนวทางการจัดทำแผนป้องกันไฟป่า (ดอยช้าง)
- กิจกรรมหรือแนวทางการจัดพื้นที่เลี้ยงสัตว์/การจำแนกพื้นที่เลี้ยงสัตว์
- การจัดอบรมกลุ่มการเพาะขยายพันธุ์ไม้ เพื่อส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวทางพระราชดำริของในหลวง
- การจัดการที่ดิน (ปฎิเกษตรธรรมชาติ)
- ประเมินผลการดำเนินงานในหมู่บ้าน

ข้อมูลหรือแลกเปลี่ยน (ติดตามประเด็นที่ได้ร่วมกันกำหนด)

กรณีพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง ที่ได้ร่วมกันกำหนดกฎกติกาการอนุรักษ์พื้นที่ป่าสำคัญ ๆ

ไว้ได้กำหนดบทลงโทษไว้ 3 แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ 1	ตัดเตือน	ตัดเตือน	ปรับ
แนวทางที่ 2	ตัดเตือน	ปรับ	นำส่งเจ้าหน้าที่
แนวทางที่ 3	ตัดเตือน	ปรับ	ปรับเพิ่มขึ้นสำหรับการ กระทำความผิดซ้ำ

มติที่ประชุม

ชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน ได้เลือกบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดในการอนุรักษ์พื้นที่ป่า คือ แนวทางที่ 3 การตัดเตือน,ปรับ ครั้งละ 100 – 1,000 บาท,ปรับเพิ่มขึ้นสำหรับการกระทำความผิดซ้ำ

หมายเหตุ คณะกรรมการจะพิจารณากรณีมีการกระทำความผิด คิดอัตราค่าปรับเป็นครั้ง ๆ และเขียนป้ายประกาศกฎกติกาการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้างไว้อย่างชัดเจน

การจัดทำแผนป้องกันไฟป่า (ดอยช้าง)

➤ ในปี 2545 ชุมชนบ้านไม้สูง บ้านปางคามน้อย ได้ร่วมกันทำแนวป้องกันไฟฟ้า เพื่อป้องกันไฟฟ้าในเขตพื้นที่ต้นน้ำ ช่วงเดือน มกราคม – กุมภาพันธ์ โดยได้รับงบประมาณค่าอาหารสนับสนุนจากองค์กรเครือข่ายชาวไทยภูเขาปางมะผ้า หมู่บ้านละ 2,000 บาท

➤ มติที่ประชุม ได้เห็นความสำคัญของงบประมาณของโครงการวิจัยฯ จึงได้หารือถึงเรื่องการจัดทำการประชาสัมพันธ์, การทำป้ายเตือนถึงกฎกติกาการจัดการพื้นที่ป่า เพื่อให้บุคคลภายนอกได้รับทราบถึงแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ป่าบริเวณต้นน้ำดอยช้าง โดยได้มีการจัดทำไว้ 2 จุด คือ บริเวณทางขึ้นดอยช้าง และบริเวณสามแยกทางเข้าบ้านไม้สูงและอีกส่วนใช้ในการสนับสนุนการทำแนวป้องกันไฟฟ้าร่วมกันที่ดอยช้าง โดยใช้เป็นค่าอาหารในการดำเนินการ

แกนนำในการดำเนินการ

1. ให้นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล จัดหาซื้อไม้ หนักรว้าง 3 นิ้ว หนา 1 นิ้ว ยาว 2 เมตร จำนวน 20 แผ่น
2. นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ จัดหาเสาปักป้าย จำนวน 4 ต้น
3. นายสุวัฒน์ ทาคำมา จัดการในเรื่องการปรับแต่งหน้าไม้ให้เรียบ
4. นายเกียรติศักดิ์ รักเรียน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บ้านแม่ละนา เป็นผู้เขียนป้ายเตือนและจัดหาอุปกรณ์ทำสี
5. นายสมบัติ บุญราปีทรัพย์ รับผิดชอบในเรื่องการนำป้ายไปติดตั้ง

ข้อกำหนดกฎกติกาของการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง

- ห้ามตัดไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ ยกเว้นไม้ไผ่ สามารถให้ตัดได้แต่ต้องขออนุญาตคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน
- การผลิตปูนขาว(ปูนกินกับหมาก)สามารถทำได้ แต่ห้ามใช้เครื่องจักรกลหรือวัตถุระเบิดในบริเวณนี้
- สำหรับพื้นที่ทำกินที่อยู่ในบริเวณนี้สามารถทำกินได้ แต่ห้ามขยายขอบเขตของพื้นที่ทำกินออกไปอีก และพื้นที่ไร่ - สวนที่อยู่บริเวณต้นน้ำ ห้ามใช้สารเคมีใด ๆ
- ห้ามนำผลผลิตจากป่านำไปจำหน่าย ยกเว้นเพื่อการบริโภค
- ห้ามเผาป่าบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ และให้มีการทำแนวกันไฟทุกปี

การจัดหาคณะกรรมการกลางหมู่บ้าน

จัดหาคณะกรรมการกลางของหมู่บ้าน ประสานงานในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่า โดยให้ทางหมู่บ้านจัดหาคณะกรรมการกลางหมู่บ้านเพื่อรองรับเรื่องของพระราชบัญญัติป่าชุมชน โดยเลือกตัวแทนบ้านละ 13 คน ขึ้นไป

การอบรมเชิงปฏิบัติการ

กำหนดการอบรมเชิงปฏิบัติการ ในเรื่องการคำนวณแผนที่ การจำแนกพื้นที่ ซึ่งกำหนดให้บ้านปางคามน้อย อบรมระหว่างวันที่ 28-29 เมษายน 2545 และบ้านไม้สูง อบรมระหว่างวันที่ 10-11 พฤษภาคม 2545

➤ มติที่ประชุม ให้ตัวแทนชุมชนทำหนังสือประสานหน่วยงานทหาร กองร้อยบ้านจำโป้ เพื่อขอบุคลากรมาเป็นวิทยากร ในเรื่องการคำนวณแผนที่ และขอยืมเครื่อง GPS (เครื่องคำนวณพิกัด วัดพื้นที่ดินและพื้นที่ป่า)

ผลการดำเนินงาน ครั้งที่ 2 บ้านไม้สูง

❖ สรุปการอบรมจัดทำปุ๋ยจุลินทรีย์ ซึ่งผลการดำเนินงานการอบรมจัดทำปุ๋ยสูตรจุลินทรีย์ EMPKN ซึ่งมีวิทยากรเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่มาให้ความรู้ และได้ถ่ายทอดแก่ชาวบ้านให้ได้เรียนรู้ถึงเทคนิคใหม่ๆ ในการทำการเกษตร เพื่อช่วยในเรื่องของการผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการ ในสภาพพื้นที่ทำกินของชุมชนนั้นๆ ได้มีการทำโดยเอาอุปกรณ์ เช่น หัวเชื้อ EM, วัสดุเศษหญ้า, มูลสัตว์ ที่ได้เรียนรู้มาและมีการนำวัสดุผสมผสานกันเพื่อทำปุ๋ย วิธีการทำปุ๋ยหมักแบบแห้ง โดยใช้เศษใบไม้แห้ง, การทำปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์, การขยายหัวเชื้อจุลินทรีย์เพื่อทำสูตรปุ๋ยจุลินทรีย์ EM, วิธีการทำหัวเชื้อหมักสาร เพื่อขับไล่แมลง กรณีการจัดทำปุ๋ยหมัก EM แบบใหม่ เพื่อให้ผู้สนใจวิธีการทำปุ๋ยสามารถปรึกษาและทดลองทำได้โดยที่บ้านไม้สูง มีนายสุวัฒน์ ทาคำมาเป็นวิทยากร และบ้านปางคามน้อย มีนายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ เป็นวิทยากร

❖ แนวทางการเสริมความรู้เรื่องการเพาะขยายพันธุ์ไม้ผล โดยมีการนำเสนอประสบการณ์การดูงานที่จังหวัดเชียงใหม่ ได้เห็นสภาพพื้นที่สวน ซึ่งได้มีการเพาะปลูกไม้ผลและมีการปลูกซากาแฟเสริมในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งสามารถทำรายได้เพิ่มให้กับครอบครัว จึงนำมาเป็นประเด็นหารือในเวทีถึงแนวทางการดำเนินการเพื่อถ่ายทอดความรู้ต่อไป ซึ่งมีนายปะแส - มีข้อเสนอทดลองนำ พันธุ์ไม้ป่าบางอย่าง ที่ควรมีการนำมาเพาะขยายไว้ในหมู่บ้าน เช่น ดอกตัง ต้นผักหวาน ลั่นช้าง นำมาเพาะปลูกไว้ในพื้นที่ไร่หรือปลูกบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ, ให้บุคคลที่สนใจลงชื่อที่นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล (บ้านไม้สูง) และลงชื่อที่นายสุรัชย์ (บ้านปางคามน้อย), ในส่วนของวิทยากรการฝึกอบรมการขยายพันธุ์ไม้ผลนั้น มีวิทยากรซึ่งเป็นผู้รู้ในชุมชนที่พร้อมให้ความรู้แก่ผู้สนใจ ดังนี้

- นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ เป็นชาวบ้านที่มีประสบการณ์ด้านการตัดตอกกิ่งไม้และมีไม้ผลที่อยู่ในสวน

- นายสมบัติ บุญราชทรัพย์ มีประสบการณ์ด้านการเพาะขยายพันธุ์ไม้และมีแปลงสำหรับการเพาะขยายพันธุ์ไม้

- นายสมยศ รักดี เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรและวิชาการด้านพืช

❖ ข้อหาหรือเกี่ยวกับการจัดทำป่าไม้ เพื่อเขียนกฎกติกาการจัดการอนุรักษ์พื้นที่ป่าในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ กรณีการจัดทำป่านั้นข้าพเจ้ารับผิดชอบในเรื่องของการจัดทำไม้มาทำป่า จำนวน 20 แผ่น ตามมติที่ประชุมที่ผ่านมา โดยมีมติที่ประชุม กรณีการเขียนป่านั้นให้นายเกียรติศักดิ์ รักเรียน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บ้านแม่ละนา รับผิดชอบในการทาสีและการเขียนป้าย ส่วนวันเวลาการติดตั้งป้ายใน 2 จุดที่กำหนดนั้น คือ บริเวณทางขึ้นดอยช้างและบริเวณสามแยกเข้าหมู่บ้านไม้สูง โดยกำหนดติดตั้งป้ายในวันที่ 9 กรกฎาคม 2545

ผลการดำเนินงานครั้งที่ 2 บ้านปางคามน้อย

❖ การหาหรือเกี่ยวกับการใช้เครื่อง GPS วัดพิกัดในพื้นที่ไร่-พื้นที่ป่า ได้มีการนำเสนอถึงเวทีอบรมการอ่านแผนที่ที่ผ่านมา ควรมีการวัดพื้นที่ต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ข้อมูลแผนที่และตำแหน่งพิกัดพื้นที่ทำกิน ภายในชุมชนเองมีความสนใจที่เข้าร่วมรับรู้ข้อมูล วิธีการดำเนินงาน นัดประชุมชาวบ้านแล้วแบ่งกลุ่มชาวบ้านที่มีพื้นที่ทำกิน ใกล้วันนัดเจ้าของพื้นที่ไร่ นำเครื่อง GPS วัดและใช้เชือกวัดระยะความกว้าง - ยาวของพื้นที่ไร่ ส่วนพื้นที่ไร่เหล่งใช้เครื่อง GPS วัดพิกัดทั้ง 4 มุม กรณีพื้นที่ป่าใช้วิธีการเดินรอยพื้นที่ป่าที่ได้ร่วมกันกำหนดแล้วใช้เครื่อง GPS วัดพิกัดตามแนวที่กำหนด จากการที่ได้ข้อมูลเลขตำแหน่ง GPS แล้วรวบรวมข้อมูลเก็บไว้แล้วกำหนดจุดไว้ในแผนที่ เพื่อที่จะได้รู้ว่าพื้นที่อยู่ตำแหน่งใดของแผนที่

ซึ่งบ้านไม้สูง มีผู้มีความรู้เกี่ยวกับการใช้เครื่อง GPS จำนวน 3 คน คือ นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล, นายสุวัฒน์ ทาคำมา และนายประวิทย์ ทาคำมาได้ประชุมหารือระดับชุมชนแล้วดำเนินการวัดพิกัด

❖ แนวทางการจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์, วิธีการจำแนกพื้นที่เลี้ยงสัตว์, แหล่งเงินทุน จากการที่เจ้าของสัตว์ที่ได้เลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ไร่เหล่งหรือในพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างหมู่บ้านที่ห้วยมะเขือ โดยมีข้อสรุปร่วมกันว่าควรมีการแจ้งหรือหารือทั้งเจ้าของสวนไร่-สัตว์ และจัดเวทีหารือถึงแนวทางทางออกร่วมกัน กรณีพื้นที่ไร่เหล่ง ซึ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกหมุนเวียน การเลี้ยงสัตว์ก็ให้มีการหมุนเวียนการเลี้ยงสัตว์ตามสภาพพื้นที่ด้วย กรณีโครงการไฮเฟอร์ ได้เข้ามาสนับสนุนให้เลี้ยงสัตว์ในกลุ่มสมาชิกที่สนใจในหมู่บ้านปางคามน้อยและได้มีการเลี้ยงสัตว์มา 4-5 ปี ถ้าชุมชนบ้านไม้สูง สนใจต้องการเลี้ยงสัตว์ให้ผู้สนใจรวมกลุ่มกันและติดต่อประสานงานกับกลุ่มที่บ้านปางคามน้อย

ผลการดำเนินการครั้งที่ 3

❖ ทบทวนผลการประชุมครั้งที่ผ่านมาซึ่งได้มีมติในการจัดทำป่าประชาสัมพันธ์ในบริเวณป่าต้นน้ำดอยช้างร่วมกันนั้น การดำเนินงานชี้แจงในเวทีประชุมประจำเดือนโดยให้พี่น้องชาวบ้านได้ร่วมพัฒนาหมู่บ้านโดยการตัดหญ้าตามบริเวณตามไหล่ทางของหมู่บ้าน และนำป้ายประชาสัมพันธ์กฎกติกาของ

การอนุรักษ์ป่าไปติดตั้ง จุดที่ 1 บริเวณข้างถนนทางขึ้นดอยช้าง จุดที่ 2 บริเวณสามแยกเข้าหมู่บ้านไม้สูง ในวันที่ 9 กรกฎาคม 2545 และอีกส่วนหนึ่งได้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ กฎกติกาที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นของชุมชนบ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย ประสานงานรายงานให้ทางอบต.ปางมะผ้า และที่ว่าการอำเภอและเครือข่ายชาวไทยภูเขาในปางมะผ้าได้ทราบ

❖ ผลการดำเนินกิจกรรมการเพาะขยายพันธุ์ไม้ผล – ไม้ป่า ในวันที่ 13-14 กรกฎาคม 2545 นั้น ได้มีกลุ่มผู้สนใจเป็นจำนวนมาก ทั้งได้มีการประสานงานทางโรงเรียน กศน. ในชุมชนให้เด็กนักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเป็นการเรียนรู้ถึงเทคนิคการเพาะขยายพันธุ์ไม้ โดยในกระบวนการอบรมได้มีนายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ นายสมยศ ภักดี เป็นวิทยากรสาธิตการเพาะขยายพันธุ์วิธีการตอนกิ่ง การเสียบกิ่ง การเพาะเมล็ด การปักชำกิ่ง ซึ่งมีการทดลองใช้วิธีการตอนกิ่งไม้กับกิ่งมะนาวในสวนของ นายสรพงศ์ และนายสมบัติได้ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ทดลองทำคนละ 1 กิ่ง หลังจากการดำเนินการได้ระยะหนึ่งให้มีการติดตามผลของการเพาะขยายพันธุ์ไม้ และถ้าผลออกมาในทางที่ดีคือกิ่งพันธุ์เจริญงอกงามก็ให้ผู้ทดลองทำนำไปปลูกในพื้นที่สวนของตน

ผลต่อเนื่องคือมี กลุ่มผู้สนใจได้นัดหารือถึงแนวทางการสร้างโรงเรียนเพาะชำ การตัดไม้ไผ่เพื่อนำมาสร้างโรงเรียน การขึ้นแปลงเพาะชำ โดยชุมชนร่วมกันหาเมล็ดพันธุ์ไม้ตามที่ต้องการเพาะพันธุ์และช่วยกันดูแลรับผิดชอบร่วมกัน

❖ ข้อตกลงเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์ในพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างหมู่บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย ได้มีการตกลงให้เจ้าของไร่ที่ทำกินในบริเวณนี้มีการล้อมรั้วเพื่อกันไม่ให้สัตว์ออกไปนอกเขตพื้นที่ และให้ผู้เลี้ยงสัตว์มีการเลี้ยงแบบหมุนเวียนตามสภาพพื้นที่ไร่เหล่า และมีแหล่งทุน จากโครงการไฮเพอร์ ให้ผู้สนใจรวมกลุ่มกันสมัครเข้าเป็นสมาชิกเลี้ยงสัตว์ โดยสามารถติดต่อที่คณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านปางคามน้อย

เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน 2 หมู่บ้าน

2.2 การจัดอบรมระบบข้อมูลการใช้แผนที่หมู่บ้านไม้สูง - บ้านปางคามน้อย

ชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญในการใช้เครื่อง GPS วัดในพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าต่าง ๆ เพื่อต้องการรับทราบตัวเลขพิกัดในตำแหน่งพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าอยู่ในมุมใด พิกัดใด และเป็นมั่นใจต่อการใช้ประโยชน์การใช้พื้นที่ดิน ที่อยู่อาศัย ซึ่งชุมชนเองได้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินมานานกว่าพระราชบัญญัติป่าไม้ประกาศใช้ (เครื่อง GPS เป็นเครื่องวัดพิกัดในภาคพื้นดิน เพื่อต้องการรับรู้พื้นที่ป่า พื้นที่ทำกินของชุมชนอยู่ในตำแหน่งเลขพิกัดใดของแผนที่)

กรณีการทำหนังสือเรื่องการขอยืม GPS กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ทหาร, พัฒนาที่ดิน, ปปส. โดยทำหนังสือในนามคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนำเครื่อง GPS มาวัดพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่า

แผนที่ อัตราส่วน 1:50.000 เท่า ซึ่งได้ประสานหน่วยงานทางราชการ (กรมพัฒนาที่ดิน) ได้ขยายแผนที่เฉพาะหมู่บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อยในขยาย 8 เท่า เพื่อความชัดเจนและง่ายต่อการคำนวณตำแหน่งพิกัด

บ้านปางคามน้อย

ผู้ที่รับผิดชอบต่อการใช้เครื่อง GPS วัดพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าในชุมชนบ้านปางคามน้อย คือ

1. นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์
2. นายสุรัชย์ ไพรุณธรรม
3. นางสาวจันทรา ไพรุณธรรม
4. นางสาวนาเคอ บุญราศรีทรัพย์

การหารือในระดับชุมชน เพื่อกำหนดวัน เวลา การนัดชาวบ้านแบ่งกลุ่มคนไปวัดพื้นที่ โดยร่วมกันกำหนด

- พื้นที่ป่าต้นน้ำ	- พื้นที่ป่าใช้สอย
- พื้นที่เลี้ยงสัตว์	- พื้นที่ทำกินทุกครัวเรือน

บ้านไม้สูง

ผู้ที่รับผิดชอบการใช้เครื่อง GPS วัดพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าในชุมชนบ้านไม้สูง คือ

1. นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล
2. นายสุวัฒน์ ทาคำมา
3. นายประวิทย์ ทาคำมา
4. นายพล -

ชุมชนได้หารือแนวทางการดำเนินงานการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การวัดพื้นที่ทำกิน และกำหนดระยะเวลากลุ่มชุมชน การวัดพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้คือ

- พื้นที่ป่าต้นน้ำ

- พื้นที่ทำกิน

- พื้นที่ปลูกป่าหรือเขตป่าอนุรักษ์

ลักษณะการใช้เครื่องมือ GPS วัดพื้นที่ทำกินโดยให้วัดทั้ง 4 มุมของไร่ หรือ

จุด

ตรงกลางไร่ก็ได้ และใช้ตลับเมตรขนาดใหญ่วัดโดยรอบพื้นที่ทำกิน

ลักษณะการใช้เครื่องมือ GPS วัดพื้นที่ ณ จุดใดจุดหนึ่งในพื้นที่ทำกินในสภาพป่าให้วัดบริเวณขอบเขตของป่าที่มีการจัดการ ใช้เครื่องมือ GPS วัดตามสภาพไปเป็นจุด เพื่อต้องการหาเลขพิกัด

โมเดล เป็นสื่อแสดงแผนที่จำลองสภาพภูมิประเทศ ซึ่งได้จำแนกพื้นที่ป่า พื้นที่ทำกินต่าง ๆ ในระดับชุมชนบ้านปางคามน้อย แผนที่โมเดล ได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ในปี 2538 การกำหนดจุดในพื้นที่สำคัญ ๆ ไว้ในโมเดลนั้น เป็นสื่อในการใช้พื้นที่ดิน พื้นที่ป่าในชุมชนเพื่อให้บุคคลภายนอกได้รับทราบเท่านั้น

ชุมชนเองยังให้ความสำคัญกับแผนที่โมเดลควบคู่กับการใช้แผนที่ การคำนวณวัดพิกัดในปัจจุบันโมเดลได้ชำรุดเสียหาย ชุมชนเห็นควรมีการปรับปรุงซ่อมแซมและทาสีให้ใหม่ เพื่อจะได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า พื้นที่ทำกินและกฎกติกาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้ชุมชนตระหนักและขยายการจัดการป่าให้ชุมชนภายนอกได้รับทราบต่อไป

จากการหารือ กรณีการใช้พื้นที่ทำกินภายในชุมชน เฉลี่ยครอบครัวละ 3-5 แปลง ซึ่งพื้นที่ถูกจำกัด แต่มีประชากรหรือลูกหลานเพิ่มขึ้นทุกปี จึงจำเป็นต้องมีการฟื้นฟูหรือปรับสภาพพื้นดินให้ดีขึ้น การวัดพื้นที่ทำกินนั้น เพื่อต้องการทราบว่าตั้งอยู่ที่พิกัดใดในแผนที่และชุมชนเองต้องหารือแนวทางการจัดพื้นที่ทำกิน มีกฎกติกา ห้ามขยายหรือบุกรุกพื้นที่ป่า ในกรณีสภาพพื้นที่ป่ามีการกำหนดกฎกติกาควบคุม

ฝึกอบรมการ
อ่านแผนที่เพื่อ
จัดการที่ทำกิน

2.3 การอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดการที่ดิน (การเกษตรธรรมชาติ)

➤ การขยายกลุ่มจุลินทรีย์ EM แบบแห้ง เป็นการนำเอาวัสดุจากธรรมชาติภายในท้องถิ่นมาผ่านกระบวนการหมักด้วยจุลินทรีย์ EM เพื่อให้กลุ่มจุลินทรีย์เพิ่มปริมาณมากขึ้น และพักตัวอยู่ในวัสดุที่ทำการหมักได้ในระยะเวลานาน พร้อมทั้งจะไปทำกิจกรรม เมื่อมีอินทรีย์วัตถุและน้ำเป็นตัวทำให้การทำงานของจุลินทรีย์สมบูรณ์ การขยายจุลินทรีย์ EM แบบแห้ง มีวัตถุประสงค์คือ เน้นการปรับปรุงคุณภาพของดินให้สมบูรณ์ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการปลูกพืชทุกชนิด เมื่อดินดี พืชก็จะเจริญงอกงามสมบูรณ์ โรคและแมลงต่าง ๆ จะรบกวนน้อย หากดินไม่มีความอุดมสมบูรณ์ ปัญหาต่าง ๆ ในการเพาะปลูกพืชจะตามมามากมาย ลักษณะการขยายกลุ่มจุลินทรีย์ EM แบบแห้ง จะเน้นการสร้างกลุ่มจุลินทรีย์ กลุ่มราที่มีเส้นใย เพื่อทำหน้าที่ย่อยสลายอินทรีย์สารให้เล็กลงภายในระยะเวลาอันสั้น ในอันที่จะเป็นอาหารของพืชอย่างต่อเนื่อง การทำปุ๋ยจุลินทรีย์แบบต่าง ๆ จะมีรายละเอียด ซึ่งเป็นอาหารของจุลินทรีย์กลุ่มราที่มีเส้นใย เต็มลงเป็นส่วนผสมของปุ๋ยทุกชนิด รูปแบบการทำปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ที่ให้ไว้มีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการใช้และปริมาณของอินทรีย์วัตถุที่มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ จึงเปิดโอกาสที่จะให้เกษตรกรหรือผู้ที่สนใจนำไปทำปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ตามความเหมาะสม

การขยาย EM (1-1-20) จำนวน 1 ลิตร กากน้ำตาล 1 ลิตร น้ำ 100 ลิตร เป็นตัวขยายเพื่อทำปุ๋ยหมักรูปแบบต่าง ๆ เพราะว่าได้เร็ว ประหยัด และได้ผลไม่ต่างจากการใช้ EM เป็นหัวเชื้อการผสม EM กับวัสดุในการทำปุ๋ยหมัก ใช้ความชื้น 50% ลักษณะปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ EM ทุกรูปแบบที่มีคุณภาพจะมีกลิ่นหอมคล้ายเชื้อเห็ด และมีราเส้นใยสีขาว หากมีกลิ่นฉุนคล้ายแอมโมเนียและไม่มีราสีขาว แสดงว่าการหมักไม่สมบูรณ์ ปุ๋ยที่ได้จะไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร

➤ การทำปุ๋ยหมักใบไม้และเศษหญ้า (ฟาง จีเลื่อย ขานอ้อย เปลือกกิ่งไม้ ฯลฯ) ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นนำมาตัดเป็นท่อน ๆ วัสดุที่นำมาทำจะต้องแห้งจึงจะได้ผลดี วัสดุที่ใช้เป็นส่วนผสมคือ หญ้าแห้ง หรือใบไม้แห้ง 1 ส่วน, แกลบดิบ 1 ส่วน, รำละเอียด 1 ส่วน และ EM ขยาย (1-1-20) + กากน้ำตาล + น้ำ (ผสมในอัตราส่วน 1-1-100)

วิธีการทำปุ๋ยหมัก คือ นำวัสดุทั้งหมดมาคลุกเคล้าเข้าด้วยกัน รดน้ำผสม EM ขยาย ให้ได้ความชื้น 50% แล้วนำไปหมักในกระสอบป่านเปิดปากทิ้งไว้ เพื่อให้การระบายอากาศรอบทิศทาง หมักทิ้งไว้ประมาณ 3 วัน จึงนำไปใช้ได้ การหมักในระยะแรกประมาณ 6 ชั่วโมง ปุ๋ยจะเริ่มร้อน และจะเย็นลงภายใน 3 วัน หลังจากนั้นค่อยนำไปใช้ ถ้าจะให้ดีควรจะหมักไว้ประมาณ 7 วัน ถึงนำ

ไปใช้กับพืชไร่หรือไม้ผล พืชผักสวนครัว โดยโรยให้ทั่วบริเวณพื้นที่ทำกิน ในอัตรา 1 ตารางเมตร ต่อ 2 กำมือ หรือจะใช้ฝังดินเลยก็ได้

➤ การทำปุ๋ยคอกหมัก ใช้ประโยชน์จากมูลสัตว์ และวิธีการหมักจะหมักบนพื้นดิน วัสดุที่ใช้เป็นส่วนผสมคือ ปุ๋ยคอก (มูลสัตว์ทุกชนิด) 1 ส่วน, แกลบเผา 1 ส่วน, รำละเอียด 1 ส่วน และ EM ขยาย (1-1-20) + กากน้ำตาล + น้ำ (ผสมในอัตราส่วน 1-1-100)

วิธีการทำปุ๋ยหมัก คือ นำวัสดุทั้งหมดมาคลุกเคล้าเข้าด้วยกัน รดน้ำผสม EM ขยาย + กากน้ำตาลให้มีความชื้น 50% จึงนำไปหมัก การหมักจะใช้วิธีเหมือนกับการทำปุ๋ยหมักใบไม้แห้งหรือหญ้าแห้ง แต่จะกองกับพื้นก็ได้ แล้วคลุมด้วยกระสอบป่านเพื่อระบายอากาศ การหมักกับพื้น ควรกลับกองปุ๋ยทุกวันจนปุ๋ยเย็นลงก่อน ใช้เวลาหมักประมาณ 3 วัน ก็สามารถนำไปใช้กับพืชไร่หรือไม้ผล พืชผักสวนครัว

➤ การทำปุ๋ยมูลสัตว์ วัสดุที่ใช้เป็นส่วนผสมคือ มูลสัตว์แห้งบดละเอียด 1 ส่วน, แกลบดิบ 1 ส่วน, รำละเอียด 1 ส่วน และ EM ขยาย (1-1-20) + กากน้ำตาล + น้ำ (ผสมในอัตราส่วน 1-1-100) สามารถนำไปใช้กับพืชไร่หรือไม้ผล พืชผักสวนครัวทุกชนิด

➤ การขยายกลุ่มจุลินทรีย์ EM แบบน้ำ วิธีการขยายกลุ่มจุลินทรีย์ที่ได้ผลดีควรใช้ภาชนะในการหมักที่สะอาด มีฝาปิดมิดชิดไม่ให้อากาศภายนอกเข้า น้ำที่ใช้ในการขยายควรเป็นน้ำสะอาด การหมักขยายแต่ละครั้งควรหมักให้เต็มภาชนะ เหลือพื้นที่อากาศได้เพียงเล็กน้อย เมื่อมีแก๊สที่เกิดจากการหมักให้ระบายแก๊สออก แล้วปิดฝาให้สนิทเหมือนเดิม จุลินทรีย์จะแตกตัวได้ใช้เวลาการหมักประมาณ 3 วัน จะให้ดีขึ้นหมักไว้ 7 วัน ถ้าจะให้ดีที่สุดควรหมัก 14 วัน เมื่อหมักได้ครบตามที่กำหนดตามความต้องการแล้ว ควรแยกใส่ภาชนะขนาดเล็กที่มีฝาปิดมิดชิด เก็บไว้ในที่ร่มไม่ให้ถูกแสงแดด จะเก็บได้นานถึง 3-4 เดือน

ข้อสังเกตการขยายกลุ่มจุลินทรีย์ที่ได้ผลดี

- มีสีน้ำตาลเข้ม
- มีกลิ่นหอมอมเปรี้ยว
- มีแก๊สดันออกมาสม่ำเสมอ ในช่วงของการหมัก 3-14 วัน หลังจากนั้นจะไม่มีแก๊สดันออก
- เมื่อทดสอบโดยการชิมดูจะมีรสเปรี้ยว
- ไม่มีฝ้าสีขาวลอยบนผิวหน้า

ข้อสังเกตการขยายกลุ่มจุลินทรีย์ที่มีข้อผิดพลาด

- มีกลิ่นบูดเน่าเหม็น มีสีดำ
- ภาชนะที่บรรจุแฟบลง ไม่มีแก๊สดันออก
- เมื่อเก็บไว้นาน ๆ จะมีแผ่นสีเทาหนาลอยบนผิวหน้า

- เมื่อทดสอบโดยการชิมดูจะมีรสจืด
- มีฝัสดขาวลอยบนผิวหน้า

การขยายกลุ่มจุลินทรีย์ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการใช้ หากใช้ในปริมาณที่ไม่มากให้ใช้จุลินทรีย์หัวเชื้อ หากต้องการประหยัดจะขยายใช้ในอัตราส่วน 1-1-20 หรือ 1-1-50 หรือ 1-1-100 ก็ได้ การขยายกลุ่มจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพมีขั้นตอนในการขยาย

วิธีการขยายกลุ่มจุลินทรีย์ EM หัวเชื้อให้เป็น EM ขยาย ในอัตราส่วน 1-1-20

- EM หัวเชื้อ 1 ลิตร (ส่วน)
- กากน้ำตาล 1 ลิตร (ส่วน)
- น้ำสะอาด 20 ลิตร (ส่วน)

นำส่วนผสมทั้งหมดหมักไว้ในแกลลอนที่สะอาดมีฝาปิดมิดชิด ใช้เวลาในการหมักประมาณ 3 วันขึ้นไป จะได้ EM ขยาย (1-1-20) จำนวน 22 ลิตร ให้เก็บไว้ในที่ร่ม ไม่ถูกแสงแดด เพื่อที่จะนำไปทำ EM ขยายในรุ่นต่อไป

วิธีการทำเชื้อหมักขับไล่แมลง หรือ EM 5 มีส่วนผสมดังนี้

- EM หัวเชื้อ 1 ลิตร
- กากน้ำตาล 1 ลิตร
- เหล้าขาว 1 ลิตร
- น้ำส้มสายชู 1 ลิตร
- น้ำสะอาด 10 ลิตร

นำเอาส่วนผสมทั้งหมดมาผสมเข้าด้วยกัน หมักในแกลลอนที่สะอาดมีฝาปิดมิดชิด หมักไว้ประมาณ 14 วัน ระหว่างการหมักให้เขย่าแกลลอนทุกเช้า-เย็น เปิดฝาระบายอากาศเพื่อเอาแก๊สออก แล้วปิดฝาไว้เหมือนเดิมจนครบ 14 วัน หลังจากหมักจนครบตามกำหนดจึงนำไปใช้ วิธีการใช้ ใช้ได้กับพืชไร่ – ไม้ผล – พืชผักสวนครัว โดยผสมในอัตราส่วน EM5 2 ซีซี ต่อน้ำ 1 ลิตร ฉีดพ่นทุกส่วนของพืช สัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อป้องกันโรคแมลงที่มารบกวน

จากประสบการณ์การใช้พื้นที่ดินภายในชุมชนเองได้มีการเพาะปลูกข้าว ข้าวโพดและถั่วแดงเป็นอาชีพหลัก มีการทำสวนไม้ผล เช่น กาแฟ ท้อ ขนุน มะม่วง เป็นการปลูกผสมผสาน จากการทำไร่นั้น ชุมชนเองจะใช้พื้นที่เพาะปลูกแบบหมุนเวียน เช่น 1 ปี ใช้พื้นที่ดิน 4 แปลง แปลงที่ 1,2 ปลูกข้าวกับข้าวโพด (เก็บเกี่ยวข้าวโพดเสร็จจึงใช้ปลูกถั่วแดง) ส่วนแปลงที่ 3,4 ปล่อยให้วัชพืชขึ้นเพื่อให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์

จากประสบการณ์ของนายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ ที่เคยผ่านการอบรมจากหน่วยงานด้านการเกษตร ได้ทำการทดลองปลูกถั่วแปบหรือถั่วแดงในพื้นที่ไร่ข้าว – ไร่ข้าวโพด ในช่วงเก็บเกี่ยวถั่วแดงเสร็จ จะปล่อยให้ซากพืชไว้ในไร่ แล้วในปีต่อมาขุดดินกลบพืช และใช้พื้นที่ดินในการปลูกข้าว จะให้ผลผลิตข้าวสูง 1 ไร่ ต่อ 110 ถึง

จากประสบการณ์ นายป้าแสด เป็นอาสาสมัครดิน เคยผ่านการอบรมจากหน่วยงานพัฒนาที่ดิน กรณีที่มีการเพาะปลูกไม้ผล ไม้ที่หล่นมาคลุมดินนั้น ให้กวาดไปไว้ใต้ต้นไม้ เพื่อจะได้เป็นปุ๋ยธรรมชาติ กรณีการทำปุ๋ยหมัก เคยทดลองใช้ฟางข้าว + มูลสัตว์ แบบหมักแห้งไว้กับพื้นดิน ซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 6-12 เดือน ถึงจะนำไปใช้ กรณีการทำปุ๋ยหมักแบบเปียกหรือมีน้ำใช้ระยะเวลาในการหมักประมาณ 3 เดือนขึ้นไปจึงจะนำไปใช้ได้

จากประสบการณ์ที่เคยใช้ในตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเคยได้รับการฝึกอบรมด้านการเพาะปลูกการใช้ที่ดิน จากหน่วยงานราชการหรือโครงการต่าง ๆ ที่เคยสนับสนุนชุมชนได้มีการทดลอง และเรียนรู้การจัดการได้ระดับหนึ่ง ซึ่งชุมชนเองสนใจที่จะเรียนรู้เทคนิคใหม่ ๆ ทางด้านการเกษตร เพื่อช่วยให้การผลิตนั้นมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และลักษณะการใช้สูตรจุลินทรีย์ EM จึงถือเป็นเทคโนโลยีใหม่สำหรับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อชุมชนเองจะได้ทดลองใช้กับพื้นที่ทำกินของตน และมีผู้ที่สนใจนำไปทดลองดังนี้

- นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ - นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล
- นายจำปี ไพรวุฒิชัย - นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์
- นายสุรัชย์ ไพรวุฒิชัย - นายจำคือ
- นายประวิทย์ ทาคำมา - นายสุวัฒน์ ทาคำมา
- นายจำจ้อย - นายประแส
- นายอินสร

2.4 การกำหนดแนวทางการจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การจำแนกพื้นที่เลี้ยงสัตว์

❖ ผลการดำเนินการ

การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน คือ การทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม ลักษณะการเลี้ยงสัตว์ในชุมชนในอดีต ชาวบ้านนิยมเลี้ยงไก่ หมู และวัว เพื่อไว้บริโภคและจำหน่ายให้กับบุคคลภายนอก ลักษณะการเลี้ยงไก่ หมู จะเลี้ยงในคอกหรือเล้าไก่ภายในครัวเรือน และมีการเลี้ยงหมูไว้ในสถานที่เลี้ยงรวมกัน (ปางคานน้อยเลี้ยงหมู) ในพื้นที่ไร่ กรณีการเลี้ยงสัตว์นั้นจำเป็นต้องมีสถานที่เลี้ยง เช่น ทุ่งหญ้าในพื้นที่ไร่เหล่า พื้นที่ป่า และมีแหล่งน้ำ และการเลี้ยงวัวนั้นจำเป็นต้องมีพื้นที่เลี้ยงที่กว้างใหญ่และในบางครั้งมีการรื้อคอกพื้นที่ในเขตหมู่บ้านอื่นด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องดูแลสัตว์ทุกวันหรือ 2-3 วันต่อครั้ง

ปัญหาการเลี้ยงสัตว์ ในช่วงฤดูเพาะปลูกคือ สัตว์เลี้ยงเข้าไปกินหรือทำลายพืชที่ชาวบ้านปลูกไว้ จึงทำให้เกิดข้อพิพาทขึ้น ผู้เลี้ยงสัตว์ต้องจ่ายอมชดใช้ค่าเสียหายให้กับเจ้าของพื้นที่ที่ถูกสัตว์เลี้ยงทำลาย ผู้เลี้ยงสัตว์จึงจำเป็นต้องหาแนวทางร่วมกันทั้งในสภาพพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การติดต่อ

ประสานงานหน่วยงานราชการและแหล่งเงินทุน บริเวณห้วยมะเขือ เป็นลำห้วยสำคัญที่มีน้ำตลอดปี และเหมาะสมแก่การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งอยู่ในเขตหมู่บ้านไม้สูง มีชาวบ้านเข้ามาใช้พื้นที่เพาะปลูกพืชในบางฤดู (ไร่หมุนเวียน) ในบริเวณนี้ได้มีชาวบ้านปางคามน้อยที่เลี้ยงสัตว์ได้เข้ามาปล่อยวัวในพื้นที่ ซึ่งได้มีการหารือแนวทางเพื่อหาข้อตกลงระหว่างเจ้าของไร่ในบริเวณนี้กับผู้เลี้ยงสัตว์ร่วมกัน

จากการหารือร่วมกันระหว่างผู้เลี้ยงสัตว์กับผู้ทำไร่ข้าวชาบ้านไม้สูงและบ้านปางคามน้อย ได้ข้อตกลงว่าให้มีการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ไร่เหล่า และให้ผู้เลี้ยงสัตว์ (แบบปล่อย) ซึ่งชุมชนได้ร่วมกำหนดพื้นที่เลี้ยงสัตว์ร่วมกับชาวบ้านบ้านจำโป้ คือให้มีการเลี้ยงสัตว์ในบริเวณแหล่งน้ำและให้ผู้เลี้ยงสัตว์ (วัว) นำมาเลี้ยงร่วมกันและช่วยกันดูแล ส่วนชาวบ้านปางคามน้อย ได้มีการเลี้ยงหมูรวมกันแล้วล้อมคอกใหญ่ แล้วแบ่งเป็นคอกเล็ก ๆ ใ้กับผู้ที่เลี้ยงสัตว์ได้นำสัตว์มาปล่อย ซึ่งบริเวณที่ชาวบ้านใช้เลี้ยงสัตว์ก็คือพื้นที่ป่าใกล้กับไร่ข้าวโพด และอยู่ห่างจากชุมชนประมาณ 1 กม. การให้อาหารสัตว์ในช่วงเช้าและช่วงเย็นอาหารที่เลี้ยงก็จะเป็นพืชจำพวก ใบสา ต้นกล้วยป่า และข้าวโพด

ข้อกำหนดในการจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์

- ผู้ที่ทำไร่ต้องล้อมรั้วให้ดี
- เจ้าของสัตว์เลี้ยงต้องดูแลสัตว์เลี้ยงให้ดีและควรทำรั้วช่วยเจ้าของไร่ด้วย
- ในพื้นที่ไร่เหล่า เป็นพื้นที่เพาะปลูกไร่หมุนเวียน การเลี้ยงสัตว์ให้มีการหมุนเวียนสัตว์เลี้ยงตามสภาพพื้นที่ด้วย
- กรณีสัตว์เลี้ยงเข้าไปกินหรือทำลายพืชเพาะปลูก เจ้าของสัตว์ต้องชดเชย

เมื่อปี 2535 ได้มีโครงการไฮเฟอร์ เป็นแหล่งเงินทุนที่สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์ (การเลี้ยงวัว) บ้านปางคามน้อย โดยเข้ามาประชุมชาวบ้าน มีการหารือคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มที่สนใจการเลี้ยงวัว เพื่อหาแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบดูแลและควบคุมการจัดการเลี้ยงสัตว์กับกลุ่มผู้สนใจ (ในวงเงิน 100,000 บาท)

กฎกติกาสำหรับผู้สนใจเลี้ยงสัตว์

- คณะกรรมการหมู่บ้าน 7 คน รับผิดชอบและจัดให้มีการประชุมทุกเดือน
- ผู้สนใจเลี้ยงสัตว์ต้องรวมกลุ่มตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป
- ลักษณะการเลี้ยงสัตว์ ต้องดูแลและรับผิดชอบในกรณีที่สัตว์เกิดอุบัติเหตุ ขอให้แจ้งต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน 7 คน ให้ทราบ โดยไม่ต้องใช้คืน
- ผู้ที่เลี้ยงสัตว์ต้องคืนเป็นเงินหรือเป็นสัตว์ก็ได้ โดยคิดจากการเลี้ยง

ตัวอย่างเช่น แม่พันธุ์สัตว์ 10 ตัว เกิดแพร่พันธุ์มีลูก 10 ตัว คนเลี้ยงจะได้ลูก 5 ตัว และใช้คืนลูกสัตว์ให้กับโครงการ 3 ตัว และให้คณะกรรมการหมู่บ้าน 2 ตัว

- ผู้เลี้ยงสัตว์ต้องเลี้ยงเป็นระยะเวลา 3 ปี แล้วหมุนเวียนให้กับชาวบ้านที่สนใจทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้ทำ
- ประสานงานกับปศุสัตว์อำเภอให้เข้ามาอบรมและฉีดวัคซีนให้แก่สัตว์

สำหรับสมาชิกหมู่บ้านไม้สูงที่สนใจ ให้มีการหารือและรวมกลุ่มกันตามหลักเกณฑ์ของโครงการไฮเฟอร์ เพื่อสมัครเป็นสมาชิกการเลี้ยงสัตว์ในโครงการไฮเฟอร์ โดยติดต่อที่คณะกรรมการหมู่บ้านปางคามน้อย

2.5 การการทำแนวกันไฟในพื้นที่ป่าต้นน้ำ

❖ ผลการดำเนินการ

การทำไร่ในพื้นที่สูง ชุมชนส่วนใหญ่จะทำไร่แบบหมุนเวียน มีการถางไร่ทุกปี โดยจะเริ่มในช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ ของทุกปี ซึ่งในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน ชาวบ้านได้มีการจุดไฟเผาไร่ในพื้นที่ทำกินเพื่อเตรียมการเพาะปลูก ซึ่งจากการเผาไร่ในพื้นที่ทำกินนั้น ทำให้มีการขยายวงกว้างของไฟออกไปในพื้นที่ป่า ประกอบกับอากาศและกระแสลมที่พัดส่งผลทำให้เกิดไฟไหม้ป่ารุนแรงทุกปี ตลอดจนพืชสมุนไพรหรือไม้ป่า ไม้ผลที่กินได้ถูกทำลายและสัตว์หลายชนิดไม่มีที่อยู่อาศัยเนื่องจากไฟได้เผาไหม้หมดแล้ว

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทางหมู่บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย ซึ่งเป็นสมาชิกเครือข่ายชาวไทยภูเขาปางมะผ้า ได้มีการหารือถึงแนวทางการจัดการป้องกันไฟป่า โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำหรือในเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ผลสรุปคือ ชาวบ้านได้จัดคนเข้าไปทำแนวป้องกันไฟ โดยให้ส่งตัวแทนหมู่บ้านไปหลังคาละ 1 คน ใช้เวลาในการทำประมาณ 1-2 วัน ซึ่งได้รับการสนับสนุนหมู่บ้านละ 2,000 บาท/ปี ซึ่งได้เริ่มตั้งแต่ปี 2542 – 2544

สำหรับแนวทางการหารือของ 2 หมู่บ้าน ในเรื่องการจัดทำแนวป้องกันไฟในพื้นที่ป่าต้นน้ำของหมู่บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย อีกส่วนหนึ่งของพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง ซึ่งอยู่ในช่วงของรอยต่อระหว่างหมู่บ้านนั้น ได้มีการหารือร่วมกันว่า ให้ชาวบ้านไม้สูงชี้แจงแก่ผู้ที่ทำไร่ในบริเวณดังกล่าว ให้มีการทำแนวป้องกันไฟเพื่อป้องกันไฟไหม้ลุกลามไปยังพื้นที่ป่าต้นน้ำ ส่วนชาวบ้านปางคามน้อย ซึ่งได้ทำแนวป้องกันไฟในพื้นที่ป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน และได้ขยายการทำแนวป้องกันไฟไปถึงพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง และระหว่างถนนตามไหล่ทางให้จัดทำแนวป้องกัน นอกจากนี้ให้ชี้แจงกับชาวบ้านที่ทำไร่ในบริเวณดังกล่าวให้มีการจัดทำแนวป้องกันไฟด้วย

2.6 การอบรมเพาะขยายพันธุ์พืช

❖ ผลการดำเนินการ

คุณสมยศ ภักดี วิทยากร ได้อธิบายถึงลักษณะของต้นไม้ ไม้ผลที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศที่อยู่พื้นที่สูง ซึ่งสภาพพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่จะอยู่ในที่สูง (ภูเขา) จะมีอากาศชื้นเหมาะกับการเพาะปลูกไม้เมืองหนาว เช่น ท้อ บ๊วย สาลี่ การเจริญเติบโตของต้นไม้มีการดูดซึมน้ำหล่อเลี้ยงต้นทางรากและลำต้นสู่กิ่งใบ ซึ่งในลำต้นไม้จะมีเยื่อหุ้มและมีเปลือกไม้คลุมอีกชั้น ทำหน้าที่ส่งอาหารไปหล่อเลี้ยงลำต้น

เทคนิคการตอนกิ่งไม้ผลในท้องถิ่น

- เตรียมเปลือกมะพร้าวที่แช่น้ำอย่างน้อย 1 คืน โดยทุบให้ละเอียด
- เลือกกิ่งพันธุ์ที่จะใช้ตอน มีลักษณะดังนี้คือ มีลำกิ่งที่ตั้งตรง สมบูรณ์
- ใช้มีดกรีดเปลือกไม้ ออกประมาณ 1-2 ซม. แล้วขูดเนื้อเยื่อของไม้ ออก จากนั้นใช้เปลือกมะพร้าวหุ้มรอยที่กรีดมัดไว้ให้แน่น
- ติดตามดูแลการเจริญของราก ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 35-45 วัน
- จากนั้นนำกิ่งตอนไปใส่ในถุงพลาสติกที่มีดิน ปุ๋ย เพื่อเตรียมนำไปเพาะปลูกในพื้นที่สวน

การเสียบกิ่งไม้ผล

เป็นการเปลี่ยนพันธุ์ไม้ผลโดยการเอากิ่งไม้พันธุ์ที่เราต้องการหรือออกผลผลิตดี แล้วนำมาเสียบติดกับไม้ผลที่มีอยู่ตามท้องถิ่น เช่น มะม่วงพันธุ์ท้องถิ่น

ขั้นตอนการเสียบกิ่ง

- เตรียมไม้ผลพันธุ์ท้องถิ่น
- ตัดกิ่งออกแล้วผ่ากลาง นำกิ่งพันธุ์ดี ใช้มีดตัดให้ปลายแหลมยาวประมาณ 1 นิ้ว
- นำกิ่งไปเสียบกับต้นไม้ที่ผ่ากลางลำต้นยาวประมาณ 1-2 นิ้ว
- ใช้พลาสติกพันรอบต้น
- ติดตามระยะการออกใบ ประมาณ 1-2 เดือน

การเพาะเมล็ดพันธุ์ไม้/การชำกิ่ง

❖ นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ วิทยากร ได้อธิบายถึงวิธีการเพาะเมล็ดและการปักชำกิ่ง โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติมาใช้ซึ่งสามารถหาได้ง่าย คือ กระบองไม้ไฟ การสานถ้วย เพื่อใช้สำหรับเป็นที่เพาะเมล็ดหรือปักชำกิ่งแทนถุงพลาสติก

สำหรับการทำแปลงเพาะเมล็ดเพื่อจะได้เพาะขยายพันธุ์ไม้ผล (กาแฟ, มะม่วง) และไม้ป่า เช่น ดอกตัง ลั่นช้าง โดยกลุ่มชาวบ้านที่สนใจร่วมกันสร้างโรงเรือนสำหรับเพาะเมล็ดเป็นของกลุ่มชุมชน และยกแปลงเพาะชำ และสมาชิกช่วยกันดูแลรักษาและให้นักเรียนในโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องของการดูแลพืชที่เพาะชำ เมื่อเพาะพันธุ์ได้ระยะหนึ่งก็สามารถนำไปปลูกได้ ได้มีการจัดแบ่งปลูกพันธุ์ไม้ทั้งในในพื้นที่เขตโรงเรียน พื้นที่ทำกินของกลุ่มสมาชิก พื้นที่ป่าชุมชน

ข้อเสนอแนะ

- การจัดลำดับความสำคัญของงานกิจกรรมในการดำเนินการที่มีผลประโยชน์ต่อชุมชนเองได้กำหนดแนวทางขึ้นอยู่ที่ความสมัครใจของแต่ละคน
- การดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอนได้เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม
- การดำเนินกิจกรรมผู้นำในชุมชนควรเป็นผู้นำในการพัฒนากิจกรรมต่างๆ
- แนวทางการดำเนินงาน ในระยะอีก 3 เดือน
- ชุมชนสนใจเกี่ยวกับวิธีการเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟ เพื่อนำต้นกล้ากาแฟมาปลูกในพื้นที่ป่า

กิจกรรมฝึกอบรมการเพาะขยายพันธุ์ไม้ผล

เตรียมวัสดุจากท้องถิ่น

ร่วมกันทำโรงเรือนเพาะชำ

2.7 รูปแบบและกระบวนการทำงาน

1. สร้างความเข้าใจให้กับแกนนำ ผู้นำ ผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อนำเอาประเด็นการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้หาหรือแนวทางร่วมกันดำเนินการและหาข้อสรุปร่วมกันในระดับกลุ่มองค์กรในชุมชน และระดับหมู่บ้าน
2. ผู้นำหรือแกนนำในชุมชนเตรียมข้อมูลที่ได้จากข้อตกลงร่วมกันในชุมชนเพื่อนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคม
3. ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชนร่วมกันกำหนดวัน เวลา สถานที่/ประสานบุคคลหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. เวทีประชาคมของ 2 หมู่บ้าน
5. แกนนำชุมชนแต่ละหมู่บ้านนำข้อมูลที่ได้นำมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคม

6. ทิมวิชัยวางรูปแบบการดำเนินการ จัดประเด็นข้อมูล เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเนื้อหา สรุปประเด็น
7. สรุปข้อตกลงร่วมกัน แนวทางการดำเนินการร่วมกัน/บันทึกการประชุม- ผู้เข้าร่วม
8. สร้างความเข้าใจให้กับแกนนำ ผู้นำ ผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อนำเอาประเด็นการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้หรือแนวทางร่วมกันดำเนินการและหาข้อสรุปร่วมกันในระดับกลุ่มองค์กรในชุมชน และระดับหมู่บ้าน
9. ผู้นำหรือแกนนำในชุมชนเตรียมข้อมูลที่ได้จากข้อตกลงร่วมกันในชุมชนเพื่อนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคม
10. ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชนร่วมกันกำหนดวัน เวลา สถานที่/ประสานบุคคลหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
11. เวทีประชาคมของ 2 หมู่บ้าน
12. แกนนำชุมชนแต่ละหมู่บ้านนำข้อมูลที่ได้นำมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคม

สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

ผลจากการศึกษาบริบทชุมชนและได้มีการเก็บข้อมูล ในระดับชุมชน และเครือข่าย 2 หมู่บ้าน ได้พิจารณาและร่วมกันกำหนดถึงการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยการกำหนดกฎกติกาการจัดการทรัพยากรไว้ให้ยึดถือปฏิบัติร่วมกันในพื้นที่ป่าดอยช้างอันเป็นต้นน้ำของแม่น้ำหลายสาย ในส่วนของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากร ระบบการทำให้เพื่อเพิ่มศักยภาพ ลดข้อจำกัดของแต่ละชุมชนไว้ อันเป็นแผนที่จะดำเนินกิจกรรมเพื่อใช้กระบวนการประชาคมของสองหมู่บ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

1. การทดลองกิจกรรม เช่น การเพาะขยายพันธุ์ไม้ผล การทำแนวกันไฟ

บ้านไม้สูง

จากการดำเนินการที่ได้เข้าทดลองปฏิบัติการเพาะขยายพันธุ์ไม้ผลภายในชุมชน ได้เรียนรู้ถึงวิธีการเสียบกิ่งไม้ การตอนกิ่ง การเพาะเมล็ด การชำ ซึ่งเป็นวิธีการขยายพันธุ์ไม้ผลที่มีอยู่ตามท้องถิ่น มีผู้ที่สนใจนำความรู้ที่ได้ไปเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟ – มะม่วง แล้วนำไปปลูกในพื้นที่สวนป่าจำนวน 4 ไร่ ประมาณ 5 ไร่ เป็นตัวอย่างการจัดการทรัพยากรป่าที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรด้านป่าไม้แบบยั่งยืน ส่วนสมาชิกในครัวเรือนยังไม่พร้อมด้านแรงงาน พื้นที่ทำกินอยู่ห่างไกลชุมชนการทำแนวกันไฟในชุมชนซึ่งชุมชนเองได้มีการทำแนวกันไฟในพื้นที่ป่าต้นน้ำประปาของหมู่บ้าน และได้วางกฎกติกาห้ามมิให้ทำลายป่าในบริเวณนี้ และได้เขียนป้ายประกาศเกี่ยวกับกฎระเบียบการจัดการป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำตลอดจนในพื้นที่ป่าต้นน้ำดอยช้าง ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าคาบเกี่ยวกับหมู่บ้านปางคามน้อย อันแสดงถึงชาว

บ้านเริ่มสนใจและมองเห็นความสำคัญของพื้นที่ป่าต้นน้ำ ส่งผลถึงการให้ความสำคัญระหว่างหมู่บ้าน ในการดำเนินการ จากกระบวนการนี้จะต้องมีการปรึกษาหารือ การแสดงความคิดเห็น การยอมรับของ ชุมชนก่อน ส่งผลถึงความสามัคคีและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า

บ้านปางคามน้อย

การดำเนินการเพาะพันธุ์ไม้ผลวิธีการต่าง ๆ ชุมชนเองมีผู้รู้ด้านการเพาะขยายพันธุ์ และพร้อมที่จะขยายความรู้หรือสอนวิธีการให้กับผู้ที่สนใจ จากการปฏิบัติการเพาะขยายพันธุ์ไม้ผลได้มีผู้สนใจรวม กลุ่มจำนวน 12 คน และทำแปลงเพาะชำกล้าไม้ผล เช่น กาแฟ ท้อ บัวย และไม้ป่ากินได้ ในแปลงเพาะ ชำ แล้วมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบช่วยกันดูแล ซึ่งกลุ่มผู้สนใจได้จัดสรรแบ่งพันธุ์ให้กับสมาชิก ทุก ๆ คน ๆ ละ 80 ต้น ปลูกรวมในพื้นที่ 10 ไร่ และมีผู้สนใจได้ไปต่อกิ่งพันธุ์ไม้ผล เช่น มะนาว ส้ม โอ ท้อ ของผู้ที่มีพันธุ์ในท้องถิ่น นำไปขยายไปปลูกในพื้นที่ทำกินอีก 5 รายประมาณ 4 ไร่ ซึ่งชุมชนเอง เกิดความสนใจที่จะเพาะปลูกต่อไป ส่วนใหญ่ในชุมชนมีการปลูกไม้ผลเสริมในพื้นที่ทำกินบางส่วน แต่ ยังไม่ได้ขยายเพาะปลูกเนื่องจากแรงงานในครัวเรือนมีไม่เพียงพอ จากการดำเนินการชุมชนเองมีความ สามารถในการจัดการทรัพยากรที่เป็นรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ชุมชนอื่นได้เข้ามาศึกษา

การทำแนวกันไฟชุมชนบ้านปางคามน้อย ได้มีการทำในพื้นที่ป่าต้นน้ำประปาของหมู่บ้าน บริเวณดอยช้าง ชุมชนเองได้มีกฎกติกาการอนุรักษ์ในขอบเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำดังกล่าว และมีการปลูกป่า ในพื้นที่ดังกล่าวด้วยในปี 2542 ภายในชุมชนเองได้มีการจัดการจำแนกพื้นที่เขตป่า เช่น พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าช้า พื้นที่ป่าใช้สอย โดยเขียนหนังสือเกี่ยวกับกฎกติกาการจัดการป่าและประสานกับทางองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้าและอำเภอได้รับทราบ

2. การอบรมเสริมความรู้ เช่น การทำแผนที่ การทำบัญชีภาพ

บ้านไม้ฮุ่ย

จากการที่ได้ดำเนินการฝึกอบรมการจัดทำแผนที่ (แผนที่โมเดลเป็นสื่อแผนที่จำลองสภาพภูมิประเทศ ซึ่งมีการจำแนกพื้นที่ป่าลงใน โมเดล) ชุมชนได้เรียนรู้การอ่านและใช้แผนที่ควบคู่กับการใช้ GPS เป็นเครื่องมือวัดพิกัดในภาคพื้นดิน เพื่อต้องการรับรู้พื้นที่ป่า พื้นที่ทำกินของชุมชนอยู่ใน ตำแหน่งใดของแผนที่ เพื่อเป็นการจัดการจำแนกขอบเขตป่าและพื้นที่ทำกิน มีผู้เรียนรู้และตัวแทนชุมชน ที่ทำการวัดพิกัดและลงตำแหน่งลงในแผนที่ คือ

- นายทองอินทร์ แก้วดาศรีมงคล
- นายสุวัฒน์ ทาคำมา
- นายประวิทย์ ทาคำมา
- นายพล -

ระยะเวลาการดำเนินการวัดพิกัดด้วยเครื่อง GPS ซึ่งมีอยู่ 1 เครื่อง นั้นไม่เพียงพอต่อการวัดพื้นที่ ของชุมชน แต่ชุมชนเองได้รับรู้พื้นที่ป่าสำคัญ และพื้นที่ทำกินอยู่ในตำแหน่งพิกัดในแผนที่ และมีชาว

บ้านบางคนเข้าใจว่ากรณีใช้เครื่อง GPS วัดพื้นที่ทำกินแล้ว ทางองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้าจะดำเนินการเก็บภาษี ในช่วงดังกล่าวมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้าจับพิกัดในพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งชุมชนเองเกิดความไม่เข้าใจต่อการกระทำของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จึงส่งผลให้ชุมชนวัดพิกัดและลงในแผนที่ได้ไม่ครบ อย่างไรก็ตามถึงแม้มีการวัดพิกัดในพื้นที่ แต่ก็ยังติดปัญหาการนำพิกัดขอบเขตพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าไปคำนวณหาจำนวนพื้นที่ แต่คนที่วัดพิกัดเสร็จแล้วก็มีขอบเขตพิกัดเป็นหลักฐานของตนเอง

การดำเนินการอบรมทำปฎิชีวิภาพในชุมชน ได้เรียนรู้ถึงวิธีการ ขั้นตอนต่าง ๆ มีผู้สนใจนำความรู้ไปทดลองทำที่บ้าน คือ นายประวิทย์ ทาคามา และ นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล

จากการทดลองทำปฎิชีวิภาพ และได้ทดลองกับข้าวไร่ จำนวน 1 งาน ดันมะนาว ซึ่งผลการทดลองคือพืชผลเจริญงอกงามดี สมาชิกในชุมชนเองยังขาดความมั่นใจในการทดลองและวัสดุอุปกรณ์บางส่วนที่ต้องซื้อจากภายนอก เช่น หัวเชื้อ EM กากน้ำตาล การดำเนินการของผู้สนใจในการทดลองเป็นแบบอย่าง และมีแนวคิดที่นำเอาเศษวัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น มูลสัตว์ แกลบ มาดำเนินการทำเป็นปฎิชีวิภาพ เพื่อเป็นการบำรุงดินในพื้นที่ทำกิน

บ้านปางคามน้อย

การอบรมเรื่องการอ่านแผนที่ และการใช้เครื่อง GPS วัดค่าพิกัดในขอบเขตพื้นที่ต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งชุมชนเองได้เล็งเห็นความสำคัญในการวัดพิกัดในพื้นที่ต่าง ๆ และทราบพื้นที่ว่าเลขพิกัดในตำแหน่งพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าอยู่ในเลขพิกัดใดของแผนที่และเป็นการมั่นใจต่อการใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินและการจัดการทรัพยากรป่า ตัวแทนชุมชนที่สามารถวัดพิกัดและลงรายละเอียดในแผนที่ คือ นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์, นายสุรัชย์ ไพรวุฒิธรรม, นางสาวจันทรา ไพรวุฒิธรรม และนางสาวนาเคอ บุญราศรีทรัพย์

การดำเนินการประชุมหารือถึงวัน เวลาไปทำการวัดพิกัด โดยให้เจ้าของพื้นที่ป่าทุกครัวเรือนไปพร้อมกับผู้ที่ทำการวัดพิกัด โดยเอาเครื่อง GPS วัดพิกัด และบันทึกรายละเอียด กรณีเจ้าของพื้นที่ทำกินตอบแทนให้กับผู้ที่มาวัดพิกัด 4 ราย นั้น โดยการไปช่วยทำงานให้ 1 วัน

การทำปฎิชีวิภาพ การดำเนินการอบรมทำปฎิชีวิภาพ ชุมชนเองได้มีการทำปฎิชีวิอินทรีย์ โดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เศษใบไม้ มูลสัตว์ ผสมกับหัวเชื้อจุลินทรีย์ หมักไว้ตามระยะเวลา ซึ่งนายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ นางสาวจันทรา ไพรวุฒิธรรม ได้ไปทดลองกับข้าวไร่และพืชผักสวนครัว พืชที่ได้รับปฎิชีวิอินทรีย์เจริญเติบโตดีและมีชาวบ้านที่สนใจนำความรู้ที่ได้ไปทำการทดลองคือ นายสรพงศ์ ภูผาไพรวัลย์ นายป่าคา นายป่าแสด นายจำพื่อ ในพื้นที่ทำกินของตนเอง ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเองเรียนรู้ถึงการพัฒนาพื้นที่ทำกินที่ถูกจำกัดโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3. การดำเนินกิจกรรมและประเมินผลร่วมกันของ 2 หมู่บ้าน ได้เรียนรู้ถึง

- รู้ข้อมูลชุมชนทั้งในด้านศักยภาพและข้อจำกัด การจัดการทรัพยากรกับชุมชนชนเผ่ามูเซอดำกับไทยใหญ่ ได้แลกเปลี่ยนแนวทางการหาแนวทางร่วมกันดำเนินการ
- การนำศักยภาพเป็นภาพข้อมูลที่น่าสนใจเพื่อกำหนดแผนกิจกรรมร่วมกัน จากการค้าและการประชุมทั้งในระดับกลุ่มต่าง ๆ ระดับชุมชน เป็นการกำหนดแผนแบบชุมชนได้แลกเปลี่ยนแนวทางการหารือและการยอมรับภายใต้กฎกติกาต่าง ๆ กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน อีกทั้ง เป็นการสร้างความสามัคคีภายในชุมชนและระหว่างชุมชน เพื่อเป็นการลดข้อจำกัดระดับชุมชน
- การสรุปบทเรียนจากการดำเนินงาน ศักยภาพ/ข้อจำกัดของชุมชน การประชุมหารือพูดคุยในระดับกลุ่มผู้สนใจ ตลอดจนเวทีประชาคมหรือในระดับชุมชน เป็นแนวทางกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเป็นเวทีประชาคมทั้งในระดับต่าง ๆ การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งด้านศักยภาพ ข้อจำกัดของชุมชน ได้เล็งเห็นความสำคัญที่นำมาแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในชุมชนร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ถึงการดำเนินงานทั้งในตัวของผู้นำชุมชนตลอดจนเยาวชนในชุมชน

1. สรุปผลการดำเนินงาน

1.1 การดำเนินงานโครงการวิจัย

“การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพประชาคมหมู่บ้าน บ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย” ได้ดำเนินการภายใต้กระบวนการทั้ง 3 ช่วง ดังนี้

ระยะที่ 1

1. สร้างความเข้าใจของคณะทำงาน
2. อบรมเชิงปฏิบัติการ กระบวนการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม เทคนิค RSA (Rural System Analysis)
3. ศึกษาชุมชน/ครัวเรือน
4. คณะทำงานวิเคราะห์ข้อมูล
5. นำข้อมูลวิเคราะห์ร่วมกันกับชุมชน (Feedback)
6. จัดเวทีประชาคม (หมู่บ้าน) เป็นการสร้างความเข้าใจสภาพการณ์ปัญหา ความสัมพันธ์ อย่างเป็นระบบ
7. จัดเวทีประชาคม 2 หมู่บ้าน เป็นการคิดค้นหาทางออกร่วมกัน

ระยะที่ 2

1. ติดตามการดำเนินงานกลุ่มองค์กร
2. จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการพื้นที่ป่าไม้
3. การอบรมเชิงปฏิบัติการ การอ่านแผนที่
4. การทำแนวกันไฟ
5. เวทีหารือการจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์
6. การขยายพันธุ์พืช
7. การทำปุ๋ยอินทรีย์
8. เวทีประเมินผลการดำเนินการ

ระยะที่ 3

1. การเพาะเมล็ดพันธุ์กาแฟ
2. เวทีสรุปผลการวิจัย บทเรียน เป็นการสรุปกระบวนการดำเนินงาน “ประชาคม” เจาะลึก ตลอดจนค้นหาศักยภาพ ข้อจำกัดของชุมชน ในการปรับปรุงการดำเนินงานประชาคม

1.2 สิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินงาน

- รู้ข้อมูลชุมชนทั้งในด้านศักยภาพและข้อจำกัด การจัดการทรัพยากรกับชุมชนชนเผ่ามูเซอ คำกับไทยใหญ่ ได้แลกเปลี่ยนแนวคิดการหาแนวทางร่วมกันดำเนินการ
- การนำศักยภาพเป็นภาพข้อมูลที่น่ามาใช้ในการกำหนดแผนกิจกรรมร่วมกัน จากการดำเนินการประชุมทั้งในระดับกลุ่มต่าง ๆ ระดับชุมชน เป็นการกำหนดแผนแบบชุมชนได้แลกเปลี่ยนแนวคิดการหาหรือและการยอมรับภายใต้กฎกติกาต่าง ๆ กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน อีกทั้ง เป็นการสร้างความสามัคคีภายในชุมชนและระหว่างชุมชน เพื่อเป็นการลดข้อจำกัดระดับชุมชน
- การสรุปบทเรียนจากการดำเนินงาน ศักยภาพ/ข้อจำกัดของชุมชน การประชุมหารือพูดคุยในระดับกลุ่มผู้สนใจ ตลอดจนเวทีประชาคมหรือในระดับชุมชน เป็นแนวทางกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเป็นเวทีประชาคมทั้งในระดับต่าง ๆ การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งด้านศักยภาพ ข้อจำกัดของชุมชน ได้เล็งเห็นความสำคัญที่นำมาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ถึงการดำเนินงานทั้งในตัวผู้นำชุมชน ตลอดจนเยาวชนในชุมชน

1.3 สรุปผลการดำเนินงานทั้ง 3 ช่วง

การดำเนินงานของคณะทำงานทีมวิจัยเข้าชุมชนประชุมร่วมกับผู้นำอาวุโส แกนหลักกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนมีการหารือระดับกลุ่มที่สนใจในชุมชน ตลอดจนแนวทางการร่วมดำเนินการกิจกรรมประเด็นที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้น ผู้นำมีความมั่นใจตนเอง เพื่อการทดลองปฏิบัติตามกิจกรรมซึ่งสมาชิกที่สนใจทำตามและมีสมาชิกบางคนรอผลการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เปิดโอกาสให้กลุ่มผู้สนใจในชุมชนได้มีการเรียนรู้วิธีการทดลองทำ (กระบวนการมีส่วนร่วมภายในชุมชน)

โดยในช่วงแรก เป็นการศึกษาถึงบริบทชุมชน ทั้งในระดับชุมชนและครัวเรือน เป็นการทำความเข้าใจในระบบวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนแนวความคิดของชุมชนที่มีต่อการใช้ทรัพยากร ซึ่งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้นมีความสัมพันธ์โยงใยกับหลายมิติ เช่น ระบบเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ดังนั้นการทำความเข้าใจกลุ่มองค์กร ชีววัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เป็นสิ่งที่ต้องศึกษา และทำความเข้าใจให้ข้อมูลกลับสู่ชุมชน เพื่อการสร้างความชัดเจนแก่ชุมชน ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบแล้วร่วมกันคิดวิธีแก้ไขภายใต้ศักยภาพที่ตนเองมี โดยผ่านการหารือ ทำความเข้าใจแลกเปลี่ยนการกำหนดแนวทางการแก้ไข

กิจกรรมแก้ไข เป็นช่วงระยะที่ 2 ที่จะต้องดำเนินการร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน (Learning Process) ตลอดจนการประเมินผล หาข้อสรุป การดำเนินงานที่จะให้ผลอย่างมีประสิทธิภาพดีขึ้นเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ควรเป็นอย่างไร โดยในทุก ๆ ขั้นตอนอาศัย “ประชาคม” เป็นเครื่องมือในการดำเนินการในช่วงที่ 3 ของการวิจัย

2. สรุปคำตอบที่ได้จากงานวิจัย

คำถามวิจัย

รูปแบบและกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสม และนำไปสู่การพัฒนาประชาคมไทยใหญ่กับชุมชนแอ่งควมควรทำอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อค้นหาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อนำศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และนำไปสู่ความเข้มแข็งของประชาคมหมู่บ้าน
3. เพื่อหารูปแบบและกระบวนการทำงานของประชาคมหมู่บ้านที่เหมาะสมของชุมชน 2 หมู่บ้าน ในการจัดการเครื่องใช้ทรัพยากรป่าไม้

2.1 ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ข้อเด่น	ข้อด้อย
บ้านปางคามน้อย ● ระบบสังคม มีการประชุมประจำเดือน ● มีระบบความเชื่อ การถ่ายทอด ทางสังคม - ผู้นำ (กะแต) - แก่มู (ผู้นำพิธีกรรม) - ปู่ลี (ช่างตีเหล็ก) ● ระบบการผลิต - มีพืชที่เพาะปลูกหลากหลาย - มีพืชเลี้ยงสัตว์ ทุ่งหญ้า - ทำเล ภูมิประเทศ มีระบบน้ำในการใช้ การเกษตร - มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ ● วิสัยทัศน์ผู้นำไปทัศนศึกษาดูงานภายนอกมีประสบการณ์ในการปรับปรุงพัฒนาด้านการเกษตร ● แคนนำในชุมชนเข้าร่วมกับกลุ่มเครือข่ายภายนอก เช่น เครือข่ายชาวไทยภูเขา ● มีการดำเนินการจำแนกพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่า ควบคุมไว้โดยชุมชน	● ความไม่มั่นใจในพื้นที่ทำกิน ● การรับรู้ภาษา การสื่อสาร

ข้อเด่น	ข้อด้อย
<u>บ้านไม้สูง</u> ●มีอุตสาหกรรมครัวเรือน เช่น การทำปูนขาว การผลิตน้ำตาล ปีกจากอ้อยสด ●มีผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน)อยู่ในชุมชน ●ฐานการผลิตไม้ผลส้มโอ มะนาว ชา ที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของคนใน อ.ปางมะผ้า ●การควบคุมการใช้ทรัพยากรจากฐานความขัดแย้งกลัวล้ำหน้าในชุมชนเอง ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากร ●ประยุต์ความเชื่อมาใช้ในการปลูกป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์	●ทางเลือกอาชีพจำกัดขาดการต่อยอดของดี ●รับจ้างไปประกอบอาชีพภายนอกชุมชน ●จำกัดทางพื้นที่ ทำเลในการเกษตร ●ความมั่นใจในพื้นที่ทำกิน

สรุปฐานทางสังคม - ความเชื่อทางวัฒนธรรม การกล่อมเกลாதงสังคม

- การจัดการ (การปกครอง)

- วิสัยทัศน์ผู้นำในชุมชน

สรุปฐานการผลิต - การผลิตระบบการเกษตร

- การจัดการการเพาะปลูก พื้นที่/ทำเล

- ความเข้าใจในการจัดการทรัพยากร

2.2 รูปแบบเครือข่ายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดขึ้นที่นำไปสู่การเสริมสร้างประชาคมใน 2 หมู่บ้าน

เครือข่ายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เกิดขึ้นจากการประสบปัญหาเดียวกัน หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “ปัญหาร่วม” อันเกิดจาก การถูกจำกัดในด้านพื้นที่ทำกิน การใช้ และการนำผลผลิตจากป่ามาใช้และขาย ของคนภายในและ คนภายนอกชุมชน เช่น หนองไม้ ทำให้มีผลกระทบต่อคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน เป็นหลักที่สำคัญ และมีเงื่อนไขอื่นประกอบอีกทั้งเงื่อนไขภายใน และภายนอกชุมชน เช่น อาชีพในการเกษตร ทั้งการปลูกพืชที่จำนวนมาก การเลี้ยงสัตว์ (วัว – ควาย) ที่เข้าไปกินพืชไร่ที่ปลูก ระบบการปกครองที่เป็นหมู่บ้านหลัก บ้านบริวาร และการกระจายอำนาจอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นในรูปแบบองค์การบริหารส่วนตำบลที่จำกัดให้เป็นตัวแทน หมู่ 3 ไม่ได้เป็นตัวแทนหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องปรึกษาหารือทำความเข้าใจกันทั้งชุมชน ก่อนที่จะดำเนินการเพื่อที่จะให้ชุมชนอยู่อาศัยร่วมกับป่าได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ การหารือจะใช้วิธีการหารือกันในแต่ละชุมชน ก่อนจะนำมติมาร่วมประชุมใหญ่ แล้วสาระที่ได้กลับไปประชุมแต่ละหมู่บ้านต่อไป เป็นวัฏจักร

โดยรูปแบบและกระบวนการทำงานของเครือข่าย 2 หมู่บ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ได้จากกระบวนการดำเนินงานวิจัย คือ

1. สร้างความเข้าใจให้กับแกนนำ ผู้นำ ผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อนำเอาประเด็นการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้หรือแนวทางร่วมกันดำเนินการและหาข้อสรุปร่วมกันในระดับกลุ่มองค์กรในชุมชน และระดับหมู่บ้าน
2. ผู้นำหรือแกนนำในชุมชนเตรียมข้อมูลที่ได้จากข้อตกลงร่วมกันในชุมชนเพื่อนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคม
3. ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชนร่วมกันกำหนดวัน เวลา สถานที่/ประสานบุคคลหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. เวทีประชาคมของ 2 หมู่บ้าน
5. แกนนำชุมชนแต่ละหมู่บ้านนำข้อมูลที่ได้นำมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคม
6. ทีมวิจัยวางรูปแบบการดำเนินการ จับประเด็นข้อมูล เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเนื้อหา สรุปประเด็น
7. สรุปข้อตกลงร่วมกัน แนวทางการดำเนินการร่วมกัน/บันทึกการประชุม- ผู้เข้าร่วม
8. สร้างความเข้าใจให้กับแกนนำ ผู้นำ ผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อนำเอาประเด็นการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้หรือแนวทางร่วมกันดำเนินการและหาข้อสรุปร่วมกันในระดับกลุ่มองค์กรในชุมชน และระดับหมู่บ้าน
9. ผู้นำหรือแกนนำในชุมชนเตรียมข้อมูลที่ได้จากข้อตกลงร่วมกันในชุมชนเพื่อนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคม
10. ผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชนร่วมกันกำหนดวัน เวลา สถานที่/ประสานบุคคลหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
11. เวทีประชาคมของ 2 หมู่บ้าน
12. แกนนำชุมชนแต่ละหมู่บ้านนำข้อมูลที่ได้นำมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคม

โดยผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินงานทำให้มีการกำหนดแนวทางจัดการทรัพยากรป่าไม้และพื้นที่ทำกิน ทั้งของแต่ละหมู่บ้าน และ กำหนดแนวทางการจัดการร่วมในพื้นที่ที่ต้องมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันของสองหมู่บ้าน เช่นการกำหนดกฎกติกาของการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าต้นน้ำร่วมกันของ 2 หมู่บ้าน รวมทั้งมีการสรรหาคณะกรรมการกลางร่วมกันเพื่อเป็นผู้ดูแล และประสานงานในเรื่องต่างๆ ทั้งในเรื่องของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และการจัดการเรื่องต่างๆ ของ 2 หมู่บ้าน

2.3 รูปแบบและกระบวนการดำเนินงานประชาคมหมู่บ้านที่เหมาะสมของ 2 ชุมชนในการจัดการเครือข่ายทรัพยากรในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

กระบวนการดำเนินการประชาคมในรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินการบนพื้นที่สูง

ควรเป็นไปแบบไม่เป็นทางการ ที่มีเนื้อหาสาระตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และตามเนื้อหาที่ต่อเนื่องในกระดิดตามผล ความก้าวหน้าตามมติที่ได้ผ่านการหารือ หรือการประชุมในระดับกลุ่มและระดับชุมชนเพื่อเป็นการย้ำและสร้างความ เข้าใจในประเด็นนั้นๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งกระบวนการนั้นสามารถสรุปได้อยู่ 3 ขั้นตอน คือ

1. การเตรียมการ เตรียมความพร้อม เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นการทำความเข้าใจในขั้นต้นกับบุคคล แก่นนำ ผู้สนใจ ผู้อาวุโส หรือประชุมกลุ่มย่อย เป็นวิธีการที่ใกล้ชิด และเพิ่มความสัมพันธ์ความไว้วางใจ สามารถซักถามหาความกระจ่างชัดเจน แบบ การสื่อสาร 2 ทาง (Two Way Communication) ซึ่งสาระเนื้อหาประเด็นสามารถทำได้ ทุกเรื่อง อาทิ ความสำคัญของเนื้อหา กฎ กติกา การประสานงาน กับใคร หน่วยงาน ไหน กระบวนการที่จะดำเนินการจะเป็นแบบไหน ใครรับผิดชอบ เป็นต้น
2. การดำเนินการประชุมหารือ ดำเนินการตามกระบวนการที่กำหนดไว้ มีประเด็น หัวข้อกำหนดการพูดคุย เช่น
 - เรื่องแจ้ง เรื่องราวใหม่ๆ ที่เกี่ยวข้อง
 - ติดตามการประชุม เรื่องจากการบันทึกการประชุมครั้งก่อน
 - เรื่องหารือ ประเด็นที่นำหารือจากชุมชน
 - อื่นๆ
3. การติดตาม เป็นการนำมติข้อสรุปจากการหารือ นำสู่การปฏิบัติในชุมชน อาจจะมีการผ่านการประชุมชี้แจงมติที่ได้จากการหารือใหญ่

ซึ่งการประชุมนั้น ใช้การประชุมแบบไม่เป็นทางการ และการประชุมหมุนเวียน และควรมีองค์ประกอบ ดัง

นี้

1. ตัวแทนของแต่ละชุมชน ที่นำข้อสรุปจากการพิจารณาหารือร่วมกันของคนในชุมชน นำมาเสนอหาข้อตกลงร่วมกันที่จะยึดถือปฏิบัติ
2. มีกฎกติการะเบียบของเครือข่าย ที่ไม่ขัดกับกฎระเบียบของชุมชนเป็นลายลักษณ์อักษร ชุมชนยอมรับและถือปฏิบัติได้
3. มีการพูดคุยหารือและดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความเอื้ออาทร ความสามัคคี การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยอาศัยแกนนำที่เป็นที่ยอมรับของ 2 ชุมชน อาจเป็นผู้นำทางการ ผู้นำธรรมชาติก็ได้
4. มีการประสาน การสื่อให้คนในชุมชน นอกชุมชนได้รับรู้รับทราบตลอดจนส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนราชการในท้องถิ่นรับรู้รับทราบถึง ระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของตนเอง
5. มีระบบการจัดการบริหาร การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การมีเหตุผล การให้เกียรติกันและกัน มีการจัดทำรายงานบันทึกการประชุมเป็นลายลักษณ์อักษร การฝึกให้บุคคลกล้าที่จะแสดงออก การนำข้อมูลเดิมมาหารืออย่างต่อเนื่อง เพื่อย้ำความเข้าใจ

2.4 ประโยชน์ที่ได้จากการทำประชาคม 2 หมู่บ้านที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย

1. การเรียนรู้จากการดำเนินงานร่วมกัน
2. มีการยอมรับซึ่งกันและกัน มีการแสดงความคิดเห็นมีเหตุผล กล่าวแสดงออก
3. มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน
4. มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ ผู้นำต้องเสียสละ
5. มีระบบการจัดทำบันทึกการประชุมที่เป็นลายลักษณ์อักษร
6. มีการติดต่อประสานงานกับภายนอก
7. มีการกำหนดกฎระเบียบกติกา เคารพกฎระเบียบที่ได้ตกลงร่วมกัน
8. มีการสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนที่ต้องอาศัยเวลา

ร่วมกันสำรวจกำหนด
เขตการจัดการป่าต้นน้ำ
ดอยช้าง

2.5 การนำศักยภาพมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และนำไปสู่ความเข้มแข็งของประชาคมหมู่บ้าน

การนำศักยภาพมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของประชาคมเป็น การเสนอด้านศักยภาพและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการดำเนินการร่วมกันของชุมชน ซึ่งศักยภาพ/จุดแข็งที่ นำมาใช้ อาทิ ประเด็นการปลูกไม้ผลที่หลากหลาย ไม้ผลดั้งเดิมที่มีชื่อเสียง จากประเด็นการสนับสนุน การเลี้ยงสัตว์ของ โครงการ Heifer การทำทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ การพัฒนาระบบการทำไร่มวนเวียน 3 พื้นที่ การจำแนกพื้นที่ทำกิน การประยุกต์ความเชื่อ “วิถีดั้งเดิม” มาใช้ในการจัดการทรัพยากร การแปรรูปผล ผลิต เป็นต้น ในขณะที่ศักยภาพ หรือ จุดเด่นบางประการต้องมีการเสริมให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น อาทิ การจำแนกการใช้พื้นที่ทำกิน ได้ต่อยอดในการสร้างความชัดเจน การใช้และอ่านแผนที่ การใช้ เครื่องมือ GPS เป็นต้น เพื่อใช้ในการสำรวจกำหนดขอบเขตพื้นที่ต่างๆให้มีความชัดเจน การนำศักยภาพ จุดแข็งที่มีมาใช้นั้นเป็นการนำ “แนวคิด” มาปรับใช้ให้ได้ผลดีขึ้น เป็นการนำศักยภาพทั้ง 2 ชุมชนมาสู่

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งสัมพันธ์กับ “กระบวนการเรียนรู้” ตามแนวของ แบนดูรา (Bandura) การเรียนรู้ได้แบ่งไว้ 2 ประเภท คือ

- 1) การเรียนรู้จากการสังเกต (Observation Learning)
- 2) การเรียนรู้จากการกระทำ (Enactive Learning)

ที่ชุมชนได้มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน อาทิ รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน (นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์)

- 1) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง คือ การมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรของตนเองที่จัดขึ้น เช่น กลุ่มเกษตร กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี ฯลฯ
- 2) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยอ้อม คือ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยผ่านองค์กรที่เป็นตัวแทนของตน เช่น ประชาชนมีส่วนร่วม ผ่านกรรมการหมู่บ้าน กรรมการสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการชุมชน ฯลฯ

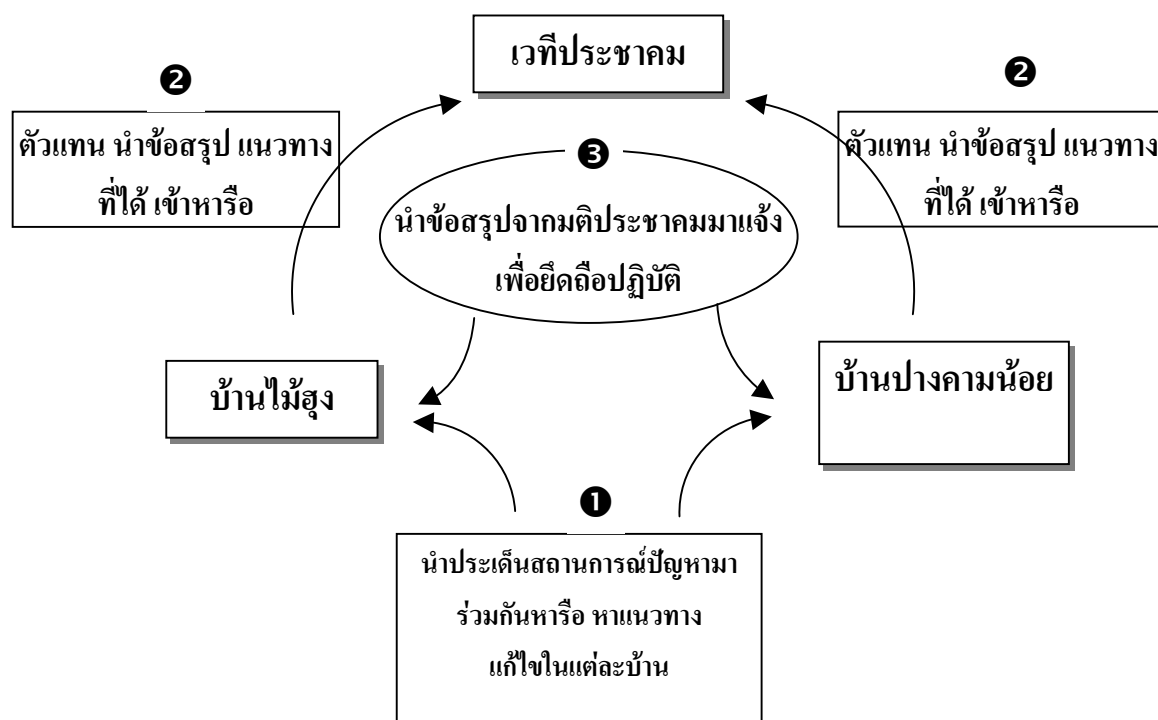
ไม่ว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมโดยตรงหรือองค์กรตัวแทนเข้าร่วมโดยตรงก็ตาม จะต้องเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นได้เข้าร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ (กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง, 2540) ได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไข
- 2) การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการตัดสินใจดำเนินการตามแนวทาง
 - 2.1) มีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนแก้ไขปัญหา
 - 2.2) มีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการตัดสินใจ ดำเนินการตามแนวทาง
 - 2.3) มีส่วนร่วมตัดสินใจดำเนินการตามแนวทาง
- 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานประกอบด้วย
 - 3.1) มีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากร
 - 3.2) มีส่วนร่วมบริหารจัดการ
 - 3.3) มีส่วนร่วมประสานขอความร่วมมือ
- 4) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ทางด้านวัตถุ ทางเศรษฐกิจ และผลประโยชน์ทางสังคมหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล ทั้งนี้เพราะการที่บุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมใด ๆ นั้น ย่อมเกิดจากการเล็งเห็นว่า จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนหรือไม่ และอย่างไร ดังนั้นผลประโยชน์ต่างๆ ข้างต้นจึงเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม
- 5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานนั้นว่าบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายหรือไม่

ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมนั้นเป็นการนำศักยภาพมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในส่วนของการจัดกิจกรรมเป็นการสลับสัณฐานที่ระหว่าง 2 หมู่

บ้าน เสริมให้เห็นตัวอย่างที่ได้ดำเนินการจากของจริง ซึ่งแต่ละชุมชนได้ดำเนินการผ่านจากทั้งมีการบอกเล่า จากสิ่งที่เห็น และได้ลงมือปฏิบัติร่วมกัน

กระบวนการดำเนินงาน “ประชาคม” ควรมีการหารือกันในกลุ่มบ้านหรือชุมชน ตามประเด็นหรือหัวข้อสาระ เพื่อหาข้อสรุปแนวทางในแต่ละบ้านก่อน ตัวแทนชุมชนจะได้มีการนำข้อสรุปหรือแนวทางที่ได้มาพิจารณาหารือกันในเวทีประชาคมเพื่อคัดเลือกแนวทางที่ดีที่สุดในการนำมาหารือเพื่อแจ้งข้อสรุปในแต่ละชุมชนให้ยึดถือดำเนินการร่วมกัน ที่สามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

การดำเนินการประชาคม 2 หมู่บ้านเป็นแนวทางหนึ่งที่น่าเอาผลสรุปการประชุมหารือในระดับกลุ่มองค์กรในชุมชน จากการดำเนินการในระดับชุมชนเองได้มีการพูดคุยทั้งผู้นำ-ผู้อาวุโส และผู้ที่สนใจ การหารือระดับกลุ่มที่สนใจแล้วนำข้อมูลแผนกิจกรรมมาพูดคุยในเวทีประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งชุมชนเองได้มีการแลกเปลี่ยนข้อคิด หาข้อสรุปร่วมกันเป็นการเรียนรู้และเป็นการมีส่วนร่วมตั้งแต่แรกเริ่ม การประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของ 2 หมู่บ้าน ได้นำข้อมูลตัวแทนแต่ละหมู่บ้านมานำเสนอ ตามแผนกิจกรรมที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้น หาแนวทางข้อสรุปและกตึกาการจัดการร่วมกันทั้ง 2 ชุมชน ภายใต้กรอบระยะเวลาที่กำหนดการอยู่ร่วมกันของกลุ่ม องค์กรที่มีความรัก ความสามัคคี เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

2.5 ข้อคิดเห็นของชุมชนต่อลักษณะของประชาคมที่เข้มแข็งควรเป็นอย่างไร

1. สมาชิกในชุมชนตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบ ความเป็นเจ้าของชุมชน
2. ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็งและเป็นแกนนำที่กระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนยอมรับการทำงานเป็นกลุ่มหรือการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการคิดและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม

3. ปลอดภัยจากการของใครคนใดคนหนึ่ง แม้แต่ทางราชการจะครอบงำความคิดของสมาชิกในชุมชน แต่พร้อมเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เรียนรู้ คิด ทำให้มากที่สุด
4. ประชาคมมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และมีความร่วมมือระหว่างภายในชุมชนและภายนอกชุมชนรวมถึงชนเผ่าที่อยู่ในพื้นที่ติดต่อกัน
5. การร่วมกันกำหนดและปฏิบัติตามกฎกติกา ระเบียบในการอยู่ร่วมกันในวิถีชีวิตชนเผ่าให้เป็นที่ยอมรับ

3. ปัญหา/อุปสรรค/แนวทางการแก้ไข

ปัญหา/อุปสรรค	แนวทางการแก้ไข
- การบันทึก การเขียนข้อมูล - การแบ่งแยกของคนในชุมชน “ก๊ก” - สถานการณ์ที่เร่งด่วนของชุมชน เช่น กองทุนเงินล้าน - ขาดคนยุคใหม่ที่จะนำมาช่วยเหลือ ทดแทนในด้านการพัฒนาชุมชน	- ฝึกให้เยาวชนได้เข้ามาช่วยบันทึก และเรียนรู้ในเวทีประชุมประจำเดือน - มาร่วมคิด หาแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน - ควรจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วนของชุมชนเป็นตัวตั้ง

4. ข้อเสนอแนะต่อโครงการวิจัย

- 4.1 การทำประชามชนั้น ประเด็นอยู่ที่สถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน และการทำประชามชนั้นเป็น “กระบวนการ”
- 4.2 การศึกษาบริบทชุมชน เป็นการทำความเข้าใจชุมชนในทุกแง่มุม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน ชุมชน มีความสัมพันธ์ ส่งผลกระทบต่อกันและกันได้
- 4.3 การให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) เป็นการตรวจเช็คความถูกต้องของข้อมูล และเป็นการสร้างความตระหนักให้แก่ชุมชน โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันของชุมชนอย่างเป็นระบบ

5. ข้อคิดเห็น ทิศทางการดำเนินงานพัฒนาต่อไป

- 5.1 ทิศทางการพัฒนาหรือการวิจัยนั้นควรเป็นไปในรูปแบบ “องค์กรร่วม” ไม่มองสิ่งใดเป็นเรื่อง ๆ ทุกเรื่องมีความสัมพันธ์กัน ส่งผลกระทบต่อกันและกันได้
- 5.2 ในการแก้ไขปัญหานั้นควรที่จะเน้นแบบ “สหวิทยาการ”

5.3 การทำแผนเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมเท่านั้น

5.4 ข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญที่จะบ่งบอกถึงสถานการณ์ปัญหา หากได้นำมาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบร่วมกับชุมชน

5.5 “ชุมชน” มีความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ การมีความเชื่อ ความศรัทธาในความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญแรกเริ่มในงานวิจัย/พัฒนา

6. บทเรียนเพิ่มเติมจากนักวิจัยและทีม

6.1 การสร้างทีม

การหาทีมงานและคัดเลือกทีมวิจัยให้เหมาะสมกับบทบาทที่ถนัด ส่วนมากจะมองถึงศักยภาพในการเป็นผู้นำ คนในชุมชนให้ความเชื่อถือ แต่ไม่ใช่คนที่ครอบงำชาวบ้านโดยมีอยู่ 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มผู้นำทางการ ซึ่งจะช่วยประสานงานกับส่วนราชการต่าง ๆ ในพื้นที่กลุ่มที่
2. กลุ่มผู้นำทางธรรมชาติ ส่วนมากคนในชุมชนจะให้การเคารพนับถือ และมีบทบาทในชุมชน ก็ให้ทำหน้าที่ประสานงานในพื้นที่

นอกจากนี้ก็ค้นหาทีมที่มีความสามารถในการจัดกระบวนการ การจับประเด็น การจัดการและการเขียน ในขั้นตอนของการทำงานก็เปิดโอกาสให้เยาวชนเข้ามาเรียนรู้ ฝึกทักษะ เช่น ช่วยในการเก็บประเด็นในกลุ่มย่อย เก็บข้อมูล เป็นต้น

6.2 การมีส่วนร่วม

สำหรับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้เกี่ยวข้องภายในโครงการอาจมีส่วนร่วมไม่เท่ากัน บทบาทหลักน่าจะตกอยู่ที่ทีมวิจัยหลักจะต้องรู้ให้เท่ากัน เพราะต้องอยู่กับกระบวนการตลอดเวลา ส่วนคณะทำงานก็เข้ามาให้ข้อมูลในบางครั้งตามโอกาสจะเอื้ออำนวย ส่วนชุมชนก็อยู่ในกระบวนการอยู่แล้ว การแบ่งระดับได้ชัดเจนจะทำให้การให้น้ำหนักของการรับรู้ข้อมูลได้ถูกที่ การทำงานก็จะมีปัญหาน้อยลง

6.3 กระบวนการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูล/กำหนดประเด็นข้อมูล ก่อนจะดำเนินการมีการประชุมเตรียมการก่อนวางแผนภายในทีมวิจัยหลักโดยนำแผนการทำงานมานั่งคุยกัน แบ่งบทบาทหน้าที่ในเวที / หรือกิจกรรมที่จะทำแบ่งข้อมูลให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการเก็บ เช่น บริบทชุมชน ก็แตกออกเป็นประเด็นเล็ก ๆ ข้อมูลไหนที่มีอยู่แล้ว ข้อมูลไหนที่ต้องการเพิ่มก็แบ่งบทบาทกันไป ส่วนข้อมูลในเนื้อหาก่อนที่จะนำไปหารือกับชุมชนทีมควรมาร่างหรือดูกรอบของการเก็บข้อมูลก่อนโดยศึกษาจากเอกสารคู่มือของงานวิจัย ปรึกษากับทีมพี่เลี้ยงในพื้นที่ หรือ Node เพื่อเป็นแนวทางเมื่อได้ตัวร่างเสร็จก็นำร่างนั้นเข้าหารือในชุมชนอีกครั้ง อะไรไม่ครบก็ให้ชุมชนเพิ่มเติม

6.4 การทำงานกับชนเผ่า

การทำงานร่วมกันระหว่างหลาย ๆ ชนเผ่าที่แตกต่างกัน ในเรื่องของภาษา ประเพณี วัฒนธรรม ต้องอาศัยฐานเดิมของนักวิจัยในชุมชนอีกทั้งต้องมีความสัมพันธ์กับชุมชนในทางที่ดี บุคลิก การพูดจา ล้วนมีส่วนสำคัญให้ชุมชนให้ความร่วมมือ ความจริงใจจะทำให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

2 หมู่บ้านร่วมกัน
ปลูกต้นไม้เสริมแนว
ป่าต้นน้ำ

แบบฟอร์มประเด็นคำถามในการเก็บข้อมูลครัวเรือน

1. “ประวัติหมู่บ้าน”

- หมู่บ้านตั้งมากี่ปี - ทำมาถึงอพยพมา
- อพยพมาจากที่ใด - มีปัจจัยภายในอะไรถึงต้องอพยพ
- มาจากที่แหล่ง - มีปัจจัยภายในอะไรถึงต้องอพยพ
- ใครเป็นผู้นำมา - เดิมประกอบอาชีพอะไร
- มากี่ครอบครัว - นับถือศาสนาอะไร
- มีวัฒนธรรมอะไรบ้างที่สำคัญของชุมชนและชุมชนยังคงอนุรักษ์อยู่
- ทิศตั้งหมู่บ้าน การคมนาคม ระยะทางห่างจากอำเภอ
- เหตุการณ์ สถานการณ์ ที่สำคัญ ที่เคยเกิดขึ้นและชุมชนให้การช่วยเหลือกันอย่างไร

2. “การปกครอง”

- ลักษณะ การคัดเลือกผู้นำ
- ระบบเครือญาติ
- ลักษณะการอพยพ ในทะเบียน ทร.13 ทร. 14

3. “ทรัพยากรคนสร้าง”

ถามทีละประเภท

- เริ่มก่อตั้งเมื่อใด
- ใครเป็นผู้ริเริ่ม
- การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นอย่างไร
- ใช้ประโยชน์ทำอะไร
- ใครใช้ประโยชน์บ้าง

4. “ทรัพยากรกลุ่ม”

ถามทีละกลุ่ม ชุมชน / ครัวเรือน

- ประวัติกลุ่ม / องค์กร เริ่มเมื่อใด แหล่งทุนสนับสนุน
- สมาชิก - กติกาข้อตกลง - ทรัพย์สิน
- กรรมการ - กิจกรรม
- วัตถุประสงค์ - นโยบายการพัฒนากลุ่ม

5. “ทรัพยากรบุคคล”

□ ผู้นำที่เป็นทางการ

- ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งมีใครบ้าง

- ตั้งเมื่อไหร่
- ใครเป็นคนแต่งตั้ง
- ทำหน้าที่อะไร
- อดีต – ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำกี่ครั้ง / กี่คน
- มีวิธีการคัดเลือกผู้นำกันอย่างไร
- ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ
 - มีใครบ้าง
 - เป็นผู้นำเมื่อไหร่
 - ทำหน้าที่อะไร
- ผู้รู้ / ผู้เชี่ยวชาญ
 - มีใครบ้าง
 - เป็นผู้รู้ตั้งแต่เมื่อไหร่
 - ทำหน้าที่อะไร
 - เรียนรู้มาจากไหน
 - ถ่ายทอดความรู้ให้ชุมชนหรือไม่ / อย่างไร / เพราะเหตุใด

6. “ปฏิทินแรงงาน / ผลผลิตจากป่า”

- ภารกิจ / งานของครัวเรือน
- การใช้แรงงานของครอบครัว
- ประเภท / ชนิดของผลผลิตจากป่า

7. “การแสดงผล”

- ประเภท / ชนิดของงาน
- ขั้นตอนการทำงาน / เวลาที่ใช้
- ฤดูกาลทำงาน
- จำนวนสมาชิก
- จำนวนแรงงาน
 - ชาย
 - หญิง

8. “โครงสร้างครอบครัว”

- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- สถานภาพทางสังคม
- รายได้ (อาชีพ)

9. “การแสดงผล / ครัวเรือน”

- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- อายุ
- สถานภาพทางสังคม
- อาชีพ
- รายได้
- ข้อมูลผู้เสพยาเสพติด

10. “ฟังก์ชันกรรม”

- ระบบการทำมาหากินของครัวเรือน
- กิจกรรมของครัวเรือน
- จำนวนสัตว์เลี้ยง
 - หมู.....ตัว
 - ควาย.....ตัว
 - วัว.....ตัว
 - รายได้พิเศษ.....

11. “การแสดงผล”

- ทิศ
 - ขนาดของที่
- ที่ตั้งครัวเรือน
 - ใช้ประโยชน์ทำอะไร
- ที่ตั้งกิจกรรม
 - เมล็ดพันธุ์ต่างๆที่พันธุ์
- ระยะทางจากบ้าน
 - พันธุ์อะไรบ้าง
- ปัจจัยการลงทุนมีอะไรบ้าง
- แหล่งที่มาของทุน
- ผลผลิตได้เท่าไร
- ผลผลิตที่ได้ใช้ทำอะไร

12. “วัฒนธรรม ประเพณี”

- วัฒนธรรมในรอบปีมีอะไรบ้าง
- วัตถุประสงค์ทำเพื่ออะไร
- มีวิธีการอย่างไร
- ใครเป็นคนทำ / ที่ไหน / ระยะเวลา / ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างไร
- ใช้วัสดุอะไรบ้างในการทำพิธี
- ข้อห้ามในพิธี
- สถานที่
 - ลักษณะความเชื่อที่นอกเหนือในรอบปีมีอะไรบ้าง
- ทำเมื่อไหร่
- มีวิธีการอย่างไรบ้าง
- วัตถุประสงค์ทำเพื่ออะไร

- ใครเป็นคนทำ
- ที่ไหน / ระยะเวลา
- ชุมชน / ชาวบ้านมีส่วนในการช่วยเหลืออย่างไรบ้าง
- ใช้วัสดุอุปกรณ์อะไรบ้างในพิธี
- ข้อห้ามในพิธีกรรมมีอะไรบ้าง
- วัฒนธรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้
 - การเลี้ยงผีป่าทำอะไร
 - ข้อห้ามในพิธีกรรมมีอะไรบ้าง
 - ข้อแตกต่างในอดีตกับปัจจุบันเป็นอย่างไร

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ – ชื่อสกุล นายชา คิริเกิดเกียรติ

วัน เดือน ปีเกิด 24 เมษายน 2514

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 97 หมู่ 1 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า

จ.แม่ฮ่องสอน 58150

ประวัติการศึกษา

- จบชั้นประถมศึกษา จากโรงเรียนบ้านแม่ละนา ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน (ปี 2528)
- จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนหืองสอนศึกษา จ.แม่ฮ่องสอน ปี 2534
- ปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาตรี (ม.ศ.ธ) วิชาเอก รัฐประศาสนศาสตร์

ประสบการณ์การทำงาน

- ประธานกลุ่มเยาวชน ต.ปางมะผ้า
- ผู้ประสานงานภาคสนามโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน
- ผู้ประสานงานและกรรมการเลขาฯ เครือข่ายชาวไทยภูเขาปางมะผ้า

ผู้ช่วยนักวิจัยคนที่ 1

ชื่อ – ชื่อสกุล นายสุวัฒน์ ทาคามา

วันเดือนปีเกิด 16 มกราคม 2514

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 46 หมู่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า

จ.แม่ฮ่องสอน 58150

ประวัติการศึกษา

- จบชั้นประถมศึกษา จากโรงเรียนบ้านไม้สูง ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน
- จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อ.ปางมะผ้า

ประสบการณ์การทำงาน

- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 3
- ทีมงานคณะทำงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ผู้ช่วยนักวิจัยคนที่ 2

ชื่อ – ชื่อสกุล นายธนวัฒน์ ชมชื่นพญา

ที่อยู่ หมู่ที่ 5 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

28150

ประวัติการศึกษา

- จบชั้นประถมศึกษา จากโรงเรียนบ้านยาป่าแหน
ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

ประสบการณ์การทำงาน

- ผู้ประสานงาน ก.ท.ท. ประจำตำบลปางมะผ้า
- ครูสอน อัตรากำลังประจำโรงเรียนชอเบะ นาปู่ป้อม
- ทีมงานคณะทำงานโครงการวิจัยท้องถิ่น

บันทึกท้ายเล่มจาก Node

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน (Node) ในฐานะพี่เลี้ยงโครงการวิจัยกำหนดบทบาทต่อโครงการวิจัยนี้ในลักษณะของการจัดการแบบเรียนรู้ร่วมกัน เนื่องจากอยู่ในช่วงของการพยายามค้นหาและทดลองรูปแบบการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกัน โดยกระบวนการหนุนเสริมของ Node นั้น นอกจากจะเป็นการจัดการทางตรงระหว่างโครงการวิจัยกับ Node แล้วยังกระบวนการหนุนเสริมและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยผ่าน “ทีมพี่เลี้ยง” ซึ่งเป็นนักวิจัยรุ่นพี่ และ “เครือข่ายนักวิจัย” ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ อำเภอปางมะผ้าเช่นกัน เช่น ในรูปแบบการประชุมทีมโครงการวิจัย 5 โครงการร่วมกันในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า โดยให้มีการพูดคุยร่วมกันระหว่างทีมวิจัย ในเรื่องของ

- ความก้าวหน้าของแต่ละโครงการ
- ปัญหาอุปสรรคที่พบ
- คิดหาแนวทางการแก้ปัญหาร่วมกันด้วยเครือข่ายนักวิจัยและพี่เลี้ยง

โดยที่ Node จะเป็นเพียงตัวเสริมเท่านั้นเมื่อนักวิจัยต้องการความช่วยเหลือ ซึ่ง Node คิดว่าการจัดการโดยผ่านความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้น่าจะเกิดผลที่ดีกว่า

ผลของการจัดการใดๆที่เกิดขึ้นจากโครงการวิจัยนี้จึงถือว่าเป็นบทเรียนเพื่อการแสวงหารูปแบบการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนร่วมกัน ในอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าจะมีทั้งข้อดีและข้อด้อยในตัว

Node แม่ฮ่องสอน

บรรณานุกรม

ฉลาดชาย รติตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสัจจิตา กาญจนพันธุ์. ป่าชุมชนในประเทศไทย เล่ม 2
ป่าชุมชนภาคเหนือ. 2542

อานันท์ กาญจนพันธุ์ มิติชุมชนวิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ทิศทางวัฒนธรรมไทย. 2527

พฤกษ์ เถาถวิล พลวัตของความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า กรณีศึกษาหมู่บ้านป่าชุมชนในจังหวัด
ลำพูน.

กันยายน 2542

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บก.) อานันท์ กาญจนพันธุ์ มิ่งสรรพ ขวสะอาด. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา
ประเทศไทย. 2538

สำนักบริหารการปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย แนวคิดประชาคม ประชาคม
อำเภอ:แนวคิดและแนวปฏิบัติ. ISBN : 974-86427-4-7